

Hollandse toestanden

Nieuwe opmerkingen over Nederland

Bas Heijne

bron

Bas Heijne, *Hollandse toestanden. Nieuwe opmerkingen over Nederland*. Prometheus, Amsterdam
/ NRC Handelsblad, Rotterdam 2005

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/heij016holl01_01/colofon.htm

© 2007 dbnl / Bas Heijne

I Stemmingen

Hollandse malaise

En ineens was het weer zes mei: tijd voor de terugblik. Wat was er nu precies gebeurd, wat stelde Pim Fortuyn achteraf gezien eigenlijk voor en wat was er terechtgekomen van de politieke revolutie die hij had ontketend? Wat *was* het nu eigenlijk? De journalistieke auteur Fons de Poel kwam met de televisiedocumentaire *De Messias*, waarin Pim binnenstebuiten werd gekeerd op die gedragen, quasi-poëtische toon waarop de Nederlandse televisiejournalistiek het patent lijkt te hebben. Er was het onvermijdelijke straatgesprek in het *Journal*, waarin een gepensioneerde trambestuurder die in de jaren tachtig verketterd was omdat hij zwarten koffiebonen had genoemd, zich door de erfenis van Fortuyn alsnog gerehabiliteerd voelde. We zagen nooit eerder vertoonde beelden van een berekenend hysterische Pim tijdens de Nacht van Fortuyn, die zijn leefbare collega's een multiculturele hel voorhield waarin duizenden Nederlandse bejaarde vrouwen werden mishandeld door fundamentalistische tasjesdieven - zelfs Jean-Marie Le Pen krijgt het nauwelijks zijn bek uit. Er waren beelden van de laatste restanten volksverdwazing, echte Hollandse mensen met die gezellige Hollandse verongelijkheid en agressie, die nu zonder hun leider moesten voortleven in de tyfuszooi die Nederland heet. Er waren de standbeelden, snikkende mensen, er waren Pim-tulpen die uit piëteit met champagne werden overgoten. En natuurlijk

waren er de broers Fortuyn, die glorieuze zinnebeelden van het Nieuwe Nederland, waarin ordinair heel chic kan zijn, en nietsontziende commerciële necrofilie gelijkstaat aan hartstochtelijk idealisme voor een samenleving waarin iedereen mag zeggen wat hij denkt.

Leerzaam - maar wat leerde je er eigenlijk van? Van de revolte van Pim, zo werd tientallen keren vastgesteld, was niets meer over, in het politieke landschap was alles weer bij het oude. Hoe dat zo snel had kunnen gebeuren, daar hoorde je maar weinig over.

Hoe kan het dat de woede die Nederland na de moord op Fortuyn tot het kookpunt bracht, zo snel verdwenen was? De intellectuele slippendragers van Fortuyn piepen zo hier en daar nog wel eens in een praatprogramma dat de woede weer ondergronds gegaan is, maar in een land waarin alles en iedereen aan één stuk door voor de camera verschijnt, lijkt me dat wishful thinking. Het televisieprogramma dat de onvrede van het volk commercieel moest kanaliseren, *De Stem van Nederland*, is wegens dramatische kijkcijfers alweer omgegooid: de politieke rancune eruit, het shownieuws erin. Het echte nationale rouwproces dat zich in Nederland voltrokken heeft, waarbij de tranen gedroogd en de wonden geheeld werden, heeft met politiek niets te maken gehad. Het heette *Idols*.

Ook serieuze beschouwers konden niet goed uit de voeten met die grote verdwijntruc - waar was de revolte gebleven? H.J. Schoo stelde in een analyse die *de Volkskrant* publiceerde vast dat niets bij het oude was gebleven, dat de kaarten opnieuw geschud zijn, waarbij rechts tot stem van het volk is geworden en de linkse elite zich nog slechts bezighoudt met 'de bevestiging van eigen morele en intellectuele superioriteit'. Dat laatste lijkt me een nogal perfide formulering om iedere gedachte of uitspraak die niet meteen van de straat en populistisch is bij voorbaat verdacht te maken. Intellectueel

is links is tegen het volk - dat heb ik wel eens eerder gehoord, maar waar toch ook alweer? Dat Schoo er zelf ook niet uit kwam, bleek uit de slotalinea's van zijn artikel, waarbij bijna alles tussen aanhalingstekens werd gezet. Zelfs 'het volk'.

Misschien is dat het probleem: alles staat in Nederland tussen aanhalingstekens. Want de kaarten zijn niet alleen opnieuw geschud, er wordt een heel ander spel gespeeld, waarbij de termen links en rechts niet meer zijn dan strohalmen. Dat is wat de politieke analisten maar niet kunnen beseffen, dat met Fortuyn ook de politiek onderdeel geworden is van de massacultuur. In het oude, traditionele wereldbeeld ontstaan politieke stromingen, die keurig van een revolutionair begin naar de apotheose van de bestuurlijke macht leiden en vervolgens aan een langzame neergang beginnen of, als ze geluk hebben, hervormd worden. Maar we leven in het tijdperk van voortdurende metamorfose, waarin alles en iedereen flexibel is geworden en waarin ook niets meer eenduidig is. Nederland is niet langer een land van stromingen, maar van stemmingen. Alleen daarom al is de hang naar een herijkte orde van de nieuwe elitaire conservatieven in naam van Edmund Burke een hopeloze oefening in nostalgie.

Wat mij in al die herdenkingsprogramma's over Pim Fortuyn opviel, was de dodelijke manier waarop zijn goede vrienden over hem spraken. Op meewarige toon werd hem het ene na het andere vernietigende etiket opgeplakt: hun Pim was onevenwichtig geweest, ijdel, asociaal, larmoyant, egoïstisch, agressief en vervuld van een pathologische behoefte aan aandacht. Het duurde even voordat ik doorhad dat juist die eigenschappen samen het beeld vormden van het Nederland dat Fortuyn wilde bestrijden. Kijk eens aan: Fortuyn bleek zelf even verweesd als de samenleving die hij moest redden.

Zulke psychologische duiding is iets waarvoor serieuze commentatoren terugschrikken, en in alle herdenkingsprogramma's werd de persoonlijke Fortuyn gescheiden gehou-

den van de politieke Fortuyn. Maar wil je de magie van het fenomeen verklaren, het onmiskenbare charisma, dan zul je het een met het ander moeten verbinden. Fortuyn, zo bleek uit de documentaire *De Messias*, zag zichzelf het liefst als Mozes die zijn volk naar het beloofde land zou leiden. In die pathologische fantasie ligt de sleutel: hij kon alleen onderdeel van een gemeenschap zijn in de rol van leider.

Dat is de Nederlandse malaise in een notendop. De voortdurende nadruk op zelfontplooiing en individuele vrijheid in Nederland vanaf de jaren zestig hebben het idee van een gemeenschap geërodeerd. Alle pogingen tot herstel van verantwoordelijkheid voor de publieke zaak worden ondernomen vanuit dezelfde egocentrische geest: we willen ons sterk maken voor de gemeenschap, zolang we de baas kunnen zijn en er een royale bonus bij krijgen. Ons egalitarisme is doordrongen van geldingsdrang. Er is inderdaad een grote behoefte aan leiderschap; alleen wil *iedereen* leider zijn. En of nu Cor Boonstra of Mohamed Cheppih aan het woord is: het is altijd de ander die zich moet leren gedragen.

Het is die verscheurdheid - verbeten individualisme versus verlangen naar gemeenschap - die de kern vormt van de Hollandse malaise. De onmogelijke gespletenheid in de persoonlijkheid van Pim spiegelt de verscheurdheid in Nederland zelf. De politieke revolte van Fortuyn was geen verzet tegen die malaise, ze was er een uiting van. Geen wonder dat ze zo weinig tot stand heeft gebracht.

Een zwevende natie

Het leek zo eenvoudig. De sociologen hadden verklaard dat met de afgang van de LPF er heus geen einde was gekomen aan de onvrede van het volk. Kranten hadden haastig voor wat nieuwrechtse columnisten gezorgd die deze boze burger naar de mond konden praten, en die een even karikaturaal als nostalgisch beeld van linkse ideologische verdwazing konden schetsen, met dank aan de jaren zestig en zeventig. Gezapige opiniebladen die de afgelopen decennia iedere pregnantie ondergeschikt hadden gemaakt aan de geriefelijke roes van de *lifestyle*, zagen zichzelf ineens als de trotse geuzen van de rechtse revolutie. De VVD dacht van Fortuyn geleerd te hebben dat de partij onder Paars de rechtervleugel jammerlijk had verwaarloosd en hoopte de verloren zetels terug te winnen door per dag hardere taal uit te slaan. De ideologische tweedeling leek weer een feit. Er viel, zo werd net iets te vaak opgelucht vastgesteld, eindelijk weer iets te kiezen.

Maar juist toen de erfenis van Fortuyn haar beslag gekregen leek te hebben in het politieke landschap, bleek de wind alweer gedraaid. De LPF-kiezers liepen in de opiniepeilingen massaal over naar de andere kant van het politieke spectrum: eerst naar de SP, later naar de PvdA. De winnaars van een halfjaar geleden blijken de *losers* van nu: de grijns van Gerrit Zalm is angstig verstrakt, de diplomatieke behoedzaamheid van Jan Peter Balkenende oogt ineens als bleke nietszeg-

genschap. De advocaat Hammerstein en de mediaprofessor Beunders, die in de slipstream van Fortuyn alle camera's voortdurend op zich gericht wisten, hebben zichzelf veroordeeld tot het verdomhoekje van een rancuneuze splinterpartij. In het nieuwe Nederland is het iedere dag bijltjesdag.

Wat bezielt de kiezer? De onverbeterlijke duiders van de volkswoede voelen zich verraden; zij hadden al die blinde haat tegen de 'linkse kerk' immers al te letterlijk genomen. Zij denken nog altijd in stromingen en bewegingen, in een blijvend herstel van ideologische tegenstellingen. Je bent wat je kiest. Als de kiezer een ruk naar rechts maakt, dan wordt hij geacht ten minste vier jaar aan die kant te blijven staan. Je kunt niet binnen een halfjaar van rabiaat rechts naar gestaald links switchen.

Maar het gebeurt wel. Er wordt daarom veel geklaagd, vooral door de misleide voorspellers, over de rol van de media. Imago is alles geworden; er wordt avond aan avond op vier netten inhoudelijk gedebatteerd, maar uiteindelijk geeft het lekkere kontje van Wouter Bos toch de doorslag. Was de kiezer die vorig jaar uit onvrede overliep naar het kamp-Fortuyn nog een getart mens dat een woedend signaal afgaf, nu hij zo snel alweer op zijn schreden terugkeert, is hij eigenlijk toch de verwende diva waarvoor eerder alleen de hopeloos paarse Hans Dijkstal hem uit durfde te maken.

Wat is het nu eigenlijk: betrokken burger of grillige prima donna? Ineens wordt er alweer behoorlijk afgedongen op de woede die nog geen halfjaar geleden heilig werd verklaard. Veel onvrede, zo blijkt ineens, is een kwestie van perspectief. Zeker, er loopt veel niet soepel in de publieke sector, en de ambtenarij, nou ja, maar alleen mensen die denken dat alles in het leven voor hen geregeld hoort te worden, maken er een existentieel drama van.

Onlangs las ik een commentaar waarin nog gesteld werd dat Fortuyns moordenaar Volkert van der G. zo veel burgers

van Nederland hun hoop had ontnomen. Hoop? Hoop waarop? Op treinen die op tijd rijden? Op het verdwijnen van de wachtlijsten? Op het dalen van de criminaliteitscijfers? Op een land zonder moslims? Of is het de hoop op iets groters, iets wat zich onttrekt aan iedere politieke werkelijkheid?

Dat laatste is het geval, ben ik bang. Het verklaart de wispelturigheid van de kiezer. Die is hopeloos verscheurd tussen realisme en idealisme, maar vooral tussen twee afgeleiden daarvan: agressie en sentiment. Hij is getraind in het mondig verdedigen van zijn eigenbelang, maar zodra zijn persoonlijke onvrede door de politiek enig en zaligmakend is verklaard, krijgt hij weer oog voor de Ander. De begrafenis van Fortuyn en die van prins Claus houden elkaar wat dat betreft in evenwicht. De kerstspecial van *All You Need is Love* op SBS6, dat ook het rancuneprogramma *De Stem van Nederland* uitzond, trok een miljoenenpubliek, terwijl het één lang, nauwelijks verkapt pleidooi was voor een soepeler immigratiebeleid: Nederlands-Pakistaanse bruiden werden eindelijk met hun Pakistaanse echtgenoot herenigd, er werd met verblijfsvergunningen gestrooid in plaats van auto's en wasmachines, alle mogelijke rassen en geloven werden door Robert ten Brink gemixt uit naam van de liefde. Had Gerrit Zalm die uitzending gezien, dan zou hij zijn electorale deceptie hebben kunnen voorkomen. Als de VVD de stemmen van de LPF had willen kapen, dan had ze juist moeten afwijken van de lijn van Fortuyns partij.

Want de kiezersgunst volgt, zoals alles in een massacultuur, de beweging van een pendule. De agressie hebben we gehad, het is alweer tijd voor het sentiment. Die zogenaamde heropleving van de spanning tussen links en rechts in het politieke landschap is bedrieglijk; want die spanning bestaat alleen in het hoofd van de meeste kiezers zelf. Al te zakelijk pragmatisme roept automatisch idealisme op, al te veel na-

druk op het gefnuikte eigenbelang doet als vanzelf verlangen naar het geloof in een gemeenschap. Des te former de taal van Zalm, des te groter de overwinning van de PvdA. Daaruit volgt een les die de gehele politiek zich zou moeten aantrekken: des te heftiger een partij de kiezer naar de mond praat, des te eerder ze die weer van zich vervreemdt. De grootste fout van de politiek is om, in navolging van zo veel zwevende kiezers, zelf ook maar zwevend te worden.

Want er is inderdaad nog veel onvrede in Nederland, maar die onvrede blijkt ongrijpbaar. Het is het onvermogen ergens blijvend in te geloven, terwijl de behoefte aan geloof alleen maar groter wordt. Daarom maken charisma en bevlogenheid de dienst uit, en op televisie, bij Frits en Henk aan tafel, worden die twee gemakkelijk met elkaar verward. Het zijn uiterst onzekere eigenschappen, want ze voegen zich naar de tijdgeest - in een paar maanden kan het alweer voorbij zijn. Maar ze zijn al bijna een doel op zich geworden. Wie de suggestie van een oprecht geloof weet te wekken, het maakt eigenlijk niet zoveel uit waarin, vindt de kiezers aan zijn zijde.

Dát is de nieuwe politiek.

Een hoger belang

Het hoge woord van Jan Peter Balkenende: ‘gedoe’. Tijdens het langverwachte Kamerdebat over dat heetste van alle Nederlandse hangijzers, normen en waarden, moest het nog even gaan over de perikelen die tot de val van zijn eerste kabinet hadden geleid. De ‘slag om het politiek leiderschap’ van LPF-ministers Bomhoff en Heinsbroek had veel ‘gedoe’ veroorzaakt. ‘Tegelijkertijd signaleer ik dat de democratie haar werking heeft. Daar ben ik dan ook gelukkig mee.’

Ik signaleer iets anders: door het ‘gedoe’ in de zevenentachtig dagen van het eerste kabinet-Balkenende heeft de politiek meer aan geloofwaardigheid verloren dan in zeven jaar Paars. Balkenende stond erbij en keek ernaar, terwijl in zijn kabinet de ministers hem onbekommerd schoffeerden door het lukraak oplaten van proefballonnen, elkaar via de media te lijf gingen en demissionair en passant nog even het bestaansrecht van de Tweede Kamer in twijfel trokken. De politiek als ons nationale schoolplein. Terwijl de leerlingen schelden en treiteren en de totale anarchie omhelzen, blijft het gezicht van de bovenmeester stralend uitgestreken; voor deze ene keer zal hij het nog door de vingers zien. Het begrip ‘hellend vlak’ is aan Jan Peter duidelijk niet besteed.

Achteraf werd bekend dat ook de discussies binnen het kabinet die niet via de media werden gevoerd, het niveau van het schoolplein nauwelijks overstegen. Dat weten we dankzij

Eduard Bomhoff, die twee maanden na de val van het kabinet zijn politieke memoires liet verschijnen. In *Blinde ambitie* citeert Bomhoff bijvoorbeeld minister Hoogervorst, die zich opwindt over dreigende taal die de Duitse bondskanselier Schröder richting Nederland gesproken zou hebben: ‘Dat is toch een schande. Hoe durft die Schröder dat te zeggen? De Duitsers zijn wel de laatsten die zoiets in hun mond mogen nemen.’ Het valt me mee dat Hoogervorst er niet meteen de verloren voetbalfinale van 1974 bij haalde.

Maar de vraag is of ik mag weten wat die Hoogervorst te beweren had. In zijn blinde ambitie heeft Bomhoff onbekommerd het ambtsgeheim voor bewindslieden geschonden door uit de ministerraad te klappen. De kortstondige minister van Volksgezondheid schaamt zich er niet voor: iedereen in het kabinet lekte als een vergiet en Bomhoff voelde zich gerechtvaardigd omdat zijn loslippigheid ‘een hoger belang’ dient. En bovendien, Ed van Thijn heeft al eens eerder hetzelfde gedaan, en die is er ook niet de bak voor ingedraaid.

Een hoger belang? Welk? In een uittreksel van zijn boek dat in *NRC Handelsblad* stond afgedrukt, hakte Bomhoff genadeloos in op het politieke bestel; de gebreken van ons kiesstelsel, het autisme van beroepspolitici, de worgende fractiediscipline, de bedenkelijke rol van de media. Het dreigende slotakkoord: ‘De geschreven pers heeft Fortuyn nooit veel kans gegeven, en zijn armzalige erfgenamen (en ik reken mezelf erbij) evenmin. De goedkope invalshoek was goedkoper, en dus kozen de kranten voor beschimping en entertainment. De honger van de kiezers is er niet door gestild; ze zijn terecht nog even boos als in mei 2002.’

Het is inmiddels een klassieke verdediging, het radeloze afweergeschut van al die mannen met intellectuele neigingen die in een moment van fatale euforie de slippen van Fortuyn zijn gaan dragen. De media hebben er een circus

van gemaakt, de ‘elite’ kan alleen maar schelden, en *last but not least*: de kiezer is nog steeds heel boos. Op het schoolplein van de Hollandse politiek kun je je, als alle argumenten tekortschieten, altijd nog achter de brede rug van het boze volk verschuilen.

Wat Bomhoff niet beseft, is dat hij geen recht van spreken meer heeft. Het debacle van de nieuwe politiek, zo bleek opnieuw uit zijn eigen optreden en dat van zijn aartsrivaal Herman Heinsbroek in *NOVA* naar aanleiding van het verschijnen van zijn boek, is niet door de media veroorzaakt, maar onder meer door Bomhoff zelf.

Het hogere belang dat hij zegt na te streven, had een hernieuwd geloof in het politieke bedrijf moeten zijn. Je kunt de politiek niet vernieuwen wanneer je de politiek zelf schoffeert. Door zijn ambtsgeheim zo onbekommerd te schenden, laat Bomhoff zien het wezen van de politiek niet langer serieus te nemen. Het was de opdracht van het kabinet-Balkenende om het vertrouwen van de burger in de politiek te herstellen; wat zijn ploeg in werkelijkheid heeft gedaan is het geloof in het bestaansrecht van politieke instituties nog verder uithollen.

Dat een intelligente man als Bomhoff oprecht denkt een hoger belang na te streven door het slopen van een van de pijlers onder het politieke bestel, lijkt me een teken aan de wand. Een van de hardnekkigste denkfouten van de nieuwe politiek is de notie dat de politiek buiten de politiek om vernieuwd kan worden. Politiek kan niet zonder instituties, en instituties hebben geloof nodig. Er bestaat een subtiel verschil tussen kritiek op het politieke bestel en een afkeer van het politieke bestel. Door zijn ambtsgeheim zo nonchalant te schenden, wordt de kritiek van Bomhoff op de huidige politiek pijnlijk ongeloofwaardig.

In een interview in het Belgische opinieweekblad *Knack* fulmineert de Britse conservatieve filosoof Roger Scruton

tegen de invloed van de televisie op de politiek: ‘Te veel transparantie maakt alles kapot. [...] Het parlement is altijd toegankelijk geweest voor het publiek, voor wie het wilde onderzoeken: je kon er naartoe gaan, commissies volgen, rapporten lezen, enzovoort. Als je alles onmiddellijk begrijpelijk wilt maken, moet je al die commissies en ingewikkelde rapporten afschaffen. Onmiddellijke toegankelijkheid vereist verregaande simplificatie, en dan is het proces niet langer democratisch.’ Met het verwerpen van tradities, zegt Scruton, groeit de ‘neiging om alle vormen van autoriteit af te wijzen, het idee dat niemand nog het recht heeft om gehoorzaamd te worden’.

De malaise in een notendop: aan de overtuiging dat de politiek dichter naar de mensen toe moet worden gebracht, ontleent Bomhoff het recht om ongehoorzaam te zijn aan het instituut dat hij geacht werd te dienen. Het wachten is nu op de politicus die begrijpt wat een werkelijk nieuwe politiek inhoudt. Niet de politiek moet naar de burger gebracht worden, maar de burger naar de politiek.

Onmogelijke politiek

Arme normen, arme waarden: er was nog geen nieuwe bladzijde omgeslagen of onze nationale identiteitscrisis naderde alweer de wanhoopsgrens. In Moerkapelle stookten ouders per mobiele telefoon hun kinderen op om tijdens de oudejaarsnacht de politie te grazen te nemen. Door een ‘vuurwerkbom’ (de grenzen vervagen) onder een auto van de mobiele eenheid raakten drie agenten aan hun benen gewond. Ook in die andere provinciale brandhaard, Elburg, was het goed raak: tijdens hun werk werden de politie en de brandweer door jongeren doelbewust met vuurwerk bestookt. Het gemeentebestuur van het Veluwe dorp, meldt het *Algemeen Dagblad*, plaatste een woedende open brief in het plaatselijke huis-aan-huisblad: hoe kan het dat de bewoners de mond vol hebben van normen en waarden en tegelijk onbekommerd de hulpdiensten van de gemeenschap saboteren?

De hamvraag, lijkt me. Het gemeentebestuur van Elburg worstelt met een van die talloze ongerijmdheden van het Nieuwe Nederland: des te harder er geschreeuwd wordt om een nieuw besef van normen en waarden, des te verder dat uit het zicht lijkt te raken. Het is al bijna zo onlogisch als de hoge toon die tegen allochtonen wordt aangeslagen over hetzelfde onderwerp: integratie betekent onvoorwaardelijke aanpassing aan Hollandse normen en waarden en tegelijkertijd wordt door dezelfde mensen keer op keer vastgesteld dat

het juist Nederlanders zelf ernstig aan die normen en waarden ontbreekt. Dat laatste is overigens een klassiek geval van reactionaire paranoia: de buitenlander bedreigt de eigen cultuur, terwijl het eigen volk telkens opnieuw hopeloos decadent en ruggengraatloos blijkt.

Onvrede moet je serieus nemen, maar dat betekent niet dat die ook letterlijk genomen moet worden. Die aanhoudende roep om normen en waarden is allang onderdeel van het probleem geworden, zelf een uiting van onvrede met agressieve trekjes. De ontevreden Nederlander roept moord en brand over verval en onveiligheid en schuift vervolgens zijn onvrede op het bord van de Nederlandse overheid. De overheid moet maar voor normen en waarden zorgen, en tegelijkertijd wordt die overheid gezien als bron van alle kwaad. Vandaar die rotjes en voetzoekers die de Elburgse jongeren op de blussende brandweer loslieten, vandaar het ophitsen van de jongeren van Moerkapelle tegen de politie door hun eigen vaders en moeders.

Met die hopeloze discussie over normen en waarden is het, denk ik, niet veel anders gesteld dan met de nieuwe betrokkenheid van de boze burger met de politiek; des te harder er wordt geroepen dat het politieke bestel radicaal hervormd moet worden, des te meer men erop uit lijkt de politiek te laten ontaarden in een idiote chaos.

‘Ik denk niet dat de politieke klasse al in staat is in te spelen op het nieuwe engagement van burgers,’ zei de socioloog Gabriël van den Brink unverfrozen in het Zaterdag Bijvoegsel van *NRC Handelsblad*. Van den Brink maakte een aantal pregnante opmerkingen over de noodzaak van bestuurlijke hervormingen in Nederland, maar wat mij het meest opviel, was zijn onderliggende geloof in de maakbaarheid van de politiek. Dat zal met zijn verleden te maken hebben: hij was jarenlang lid van de CPN. Dat onwankelbare geloof in de politiek die alles goed zal maken, je ziet dat ook wel bij zijn generatiegenoten,

zoals Paul Scheffer en Felix Rottenberg; teleurgesteld in de onmogelijke wensdromen van de linkse politiek, maar een onaantastbaar en huizenhoog geloof in de politiek als zodanig. Daar past een koesterend geloof in het verstand van de man in de straat bij. Van den Brink: ‘Voorlopig zal er nog heel veel nodig zijn, voordat bestuurders in hun dagelijkse praktijk weten in te spelen op de problemen, ervaringen, suggesties en rancunes van gewone burgers.’

Natuurlijk, Van den Brink heeft een punt, maar naïef aan zijn betoog lijkt me de overtuiging dat als de bestuurders zich maar voegen naar de wensen van de gewone burger, die als vanzelf een tevreden mens zal worden. Veel van de huidige Hollandse onvrede richt zich tegen de politiek, maar heeft in wezen maar heel weinig met politiek te maken - net zoals bij antisemitisme alle sociale onvrede zich met behulp van veel valse logica steeds weer onherroepelijk tegen joden richt. Zo werkt dat: omdat je het gelooft, weet je het zeker. Dat de gemiddelde burger niet meer weet waar hij het zoeken moet en nergens blijvend ideologisch houvast vindt, leidt tot gevoelens van angst en onveiligheid, die maar ten dele met reële criminaliteitscijfers te maken hebben.

Van den Brink toonde zich gecharmeerd van Pim Fortuyn en ik begrijp wel waarom: het was Fortuyn die op wonderbaarlijke wijze alle grote vragen waar Nederland mee worstelt, vragen over eigenheid en identiteit, terugbracht naar het domein van de politiek. Pragmatische politiek en ideële bevlogenheid bleken ineens toch heel goed samen te gaan. Maar Fortuyns belofte aan de kiezer was wat ik nu juist voor onmogelijk houd: het beantwoorden van al deze zijnsvragen door de politiek. De grote woorden waren er wel, maar de middelen ontbraken. Fortuyn bracht, zoals ontelbare keren is vastgesteld, de opwinding in de politiek terug, maar hij zorgde ook voor een mateloze overschatting van de politiek zelf. Juist door de politiek zaligmakend te verklaren, zoals

Van den Brink ook lijkt te doen, zal ook de onvrede alleen maar groter worden, domweg omdat de politiek het op de belangrijkste punten steeds opnieuw zal laten afweten.

Dat is ook de valkuil waarin Jan Peter Balkenende gestapt is: ogenschijnlijk is het een eervolle opdracht om naast praktisch bestuurder ook hoeder van het nationale normen-en-waardendebat te zijn, maar het is een taak waartoe de politiek helemaal niet is uitgerust. De overheid kan regels stellen, maar normbesef is geen politieke kwestie, dat is een kwestie van cultuur. Er is te vaak geroepen dat het een ramp is dat de Nederlandse burger niet meer in de politiek gelooft. Inmiddels zou je hopen dat hij er de betrekkelijkheid van leert inzien.

Paranoia als principe

Het gerucht verspreidde zich als een onzichtbare gifwolk: er zou geknoeid worden met de uitslagen van *Idols*, de televisietalentenjacht die in Nederland meer emoties losmaakt dan de dreigende oorlog tegen Irak. De televisiekijker sms'te tot zijn vingers blauw zagen om zijn favoriet naar de volgende ronde te helpen en nu sloeg ineens de twijfel toe: werden onze stemmen wel echt gehoord? Stond het bij voorbaat vast wie zou gaan winnen, aangezien er grote commerciële belangen in het geding waren? De heerlijke illusie dat wij, het volk, onze eigen sterren mochten maken, dat we daadwerkelijk invloed hadden op de nieuwe elite van het massa-entertainment, maakte plotseling plaats voor een gevaarlijke, kafkaëske gedachte: waren we eigenlijk niet gewoon slachtoffers, onderwerp van commerciële manipulaties zonder weerga?

De producenten van *Idols* grepen snel op. Als in een volwaardig dictatoriaal regime werd een volksheld naar voren geschoven om de twijfelende massa tot bedaren te brengen. De intens nuchtere Irene Moors, die op een onbewaakt moment ook het democratische gehalte van de volksstemming in twijfel had durven trekken, werd van bovenaf opgedragen de orde te herstellen. We zagen haar in wat het heiligste der heiligen werd genoemd: het studiovertrek waar alle uitslagen binnenkwamen. Het bleek een kaal kantoortje met twee simpele pc-monitoren, waarop, alleen als je heel goed keek, wat

onduidelijke staafdiagrammen te onderscheiden waren. Irene was echter meer dan overtuigd. Ze had gezien dat alles eerlijk ging, dus kon nu alle twijfel bij de kijker worden weggenomen. En we moesten nog maar snel even massaal sms'en, want op de monitoren had ze gezien dat het een nek-aan-nekrace was.

Het was een hilarische, schaamteloze vertoning, die het ergste doet vermoeden. Maar sindsdien is het gerucht uit de wereld. *De Volkskrant* ontdekte nog dat iedere kijker die per sms zijn stem uitbracht door een handige truc dubbel moest betalen, maar dat nieuws maakte geen indruk meer. De opvlieger van paranoia was alweer weggetrokken.

Het is een vertrouwd verschijnsel geworden: de gewone burger wordt wijsgemaakt dat zijn stem telt, dat hij een ontzagwekkende invloed heeft op de grote wereld; en juist wanneer zijn grootheidswaan geen grenzen meer kent, slaat de paranoia toe, het gevoel dat hij in zijn machtsstreven van hogerhand wordt tegengewerkt. De man uit Heerlen die oudpartijleider Hans Dijkstal en nog een handvol andere hoogwaardigheidsbekleders met de dood bedreigde, rekende hun persoonlijk het faillissement van zijn patatkraam aan. Het was de politiek die hem van zijn eigen onvermogen moest redden, het was de politiek die hem kapot wilde maken, tot in de Tweede Kamer toe.

Edwin de Roy van Zuydewijn heeft geen patatkraam, maar paranoïde zijn hij en zijn vrouw wel. Hun verhaal, dat ze nu al wekenlang in *HP/De Tijd* kwijt kunnen, is in alle opzichten een hypermodern Hollands sprookje: de burger die in de verleiding wordt gebracht absurde aspiraties te koesteren, aangespoord wordt dromen van macht, rijkdom en aanzien te koesteren, en bij tekenen van tegenslag en tegenwerking ten prooi valt aan hysterisch wantrouwen en waan. Tekenend voor die mengeling van hoogmoed en ingebeeelde achtervolgingswaan is de beschuldiging dat het echtpaar afge-

luisterd zou zijn in opdracht van het koninklijk huis, terwijl het enige controleerbare feit dat nu boven water is, erin bestaat dat het echtpaar zelf geheime bandopnamen van privégesprekken met de koningin heeft gemaakt. Het valt me nog mee dat Beatrix niet van rituele babymoord is beschuldigd.

De psychologie heeft benamingen voor dit soort gedrag, maar daar is helemaal niemand in geïnteresseerd; het is hun overduidelijke paranoia die juist zo gretig aftrek vindt, omdat het een paranoia is die zo mooi aansluit bij de tijdgeest. Het echtpaar spiegelt de waan van de dag, zoals de moeder van Margarita enige jaren geleden haar moment greep door haar zwevende geest ruim baan te geven in een tijd dat hele volksstammen op zoek gingen naar een hogere werkelijkheid. Geen wonder dat het tweetal juist *HP/De Tijd* opzocht om hun waanwereld te etaleren: dat blad heeft een paar jaar geleden de feitelijke journalistiek verruild voor een verbeterd impressionisme, dat rancune en paranoia tot leidende principes heeft gemaakt.

Er zijn maar weinig mensen, lees ik nu overal, die het verhaal van prinses Margarita en haar man serieus nemen. Tegelijk leeft, paradoxaal, de overtuiging dat de monarchie schade heeft geleden door de smeuiige openhartigheden van het tweetal. Nu de afgelopen tijd zo ongeveer alle Nederlandse instituten in twijfel getrokken en vernederd zijn, is het nu de beurt aan het koninklijk huis. De beschuldigingen vallen op een vruchtbare bodem, omdat ze inspelen op het verlangen om onze Hollandse royalty een toontje lager te laten zingen. Ze staan boven het volk, maar tegelijkertijd moet ze duidelijk gemaakt worden dat ze in de macht zijn van het volk, zo ongeveer als de jonge zangers in *Idols*. In onze massacultuur hebben ze te gehoorzamen aan de wetten van het hedendaagse sterrendom. De voorname rouw van de begrafenisplechtigheid na de dood van prins Claus roept automatisch het meer dan realistische tegenbeeld op van hoogmoed

en machtswellust, van openbare dronkenschap, een opgestoken middenvinger en een onhandige spelfout. Niet dat de Oranjes zelf zo'n geheim lijken te maken van hun herkenbare alledaagsheid: tijdens mijn enige ontmoeting met de kroonprins, jaren geleden, vertelde hij zelf smakelijk hoe een televisiekijkende liplezer prins Bernhard eens betrapte op het vertellen van een schuine mop op het bordes van Soestdijk tijdens het Koninginnedagdefilé. Sindsdien, zei hij, waarschuwt Beatrix haar gezin tijdens openbare gelegenheden tegen liplezers.

Schaden dit soort verhalen het aanzien van de monarchie? Alleen als het geloof in de monarchie ontbreekt, lijkt me. Ons koningshuis bevindt zich, net zoals al die andere geheiligde instituten in Nederland, in die onmogelijke spagaat: het moet bijzonder én van ons zijn. Wanneer het het object van overspannen dweepzucht lijkt te worden, slaat de paranoia toe en worden de Oranjes heerszucht en eigenwaan toegedicht. Margarita en haar man zijn niet uit op geld, meldt hun nieuwe advocaat. 'Het doel is de waarheid boven tafel te krijgen.' Misschien kan Irene Moors nog eens te hulp schieten.

Eigen volk eerst

Kijk, daar hebben we de tijdgeest: omdat het woord Europa na een halve eeuw eenwording de meeste burgers van dit werelddeel nog altijd helemaal niks zegt, besloten twee Franse historici tot een wanhoopsoffensief. Ze organiseerden een populariteitspoll. Wie zijn de groten van Europa? De inwoners van een zestal Europese landen (Nederland werd bij voorbaat als hopeloos beschouwd) mochten aangeven wie ze als typisch Europese helden beschouwden. In een samenleving die tegenwoordig op alle mogelijke manieren door persoonlijkheden wordt geregeerd, moeten de twee Fransen gedacht hebben, kan het idee van Europa alleen aantrekkelijk worden door er een soort historische *Idols* van te maken. Joschka Fischer of Charles de Gaulle? U kunt nu bellen of sms'en.

Vorig jaar mochten de Britten al hun grote Engelsen kiezen, wat in de eindlijst een bizarre mix van traditie en massacultuur opleverde: Shakespeare, Churchill en prinses Diana vochten om de eerste plaats.

De Europese lijst, gepubliceerd in *Le Monde*, was even voorspelbaar als onthullend: vrijwel iedereen stemde op iemand uit zijn eigen land. De Duitsers kozen voor Fischer en Schröder, de Fransen voor Chirac, de Polen voor de paus. De Italianen, voor wie Europa niet meer is dan zoiets als een meestal hinderlijke, en heel soms voordelige, belastingmaat-

regel, haalden collectief hun schouders op. Ook bij de lijst historische grootheden werd vooral voor eigen parochie gekozen, al scoorden een paar renaissancefiguren als Leonardo da Vinci en Columbus meer dan redelijk in alle landen. Maar de eindconclusie liet niets te raden over: Europese helden zijn in de eerste plaats nationale helden. Het algemene belang kan alleen benaderd worden vanuit het eigen belang.

De Franse onderzoekers verbijten zich, maar geven de moed niet op. Als Europa nu maar steeds meer als eenheid opereert, beweren ze, ontstaat er na verloop van tijd een gemeenschappelijke geschiedenis, en dan ook vanzelf wel zoiets als een gemeenschappelijke identiteit. Tja. Het is ontroerend om te zien hoe de klassieke Europese gedachte in Frankrijk standhoudt, tegen alle realiteitszin in. Een verenigd Europa, dat zou een door twee oorlogen geteisterd continent tot een paradijs van onbaatzuchtigheid maken, waarbij nationalistische aanvechtingen als vanzelf plaats zouden maken voor hoogstaande algemene principes, die vooral de *ander* het licht in de ogen zouden gunnen. Om dat te bewerkstelligen hoefden we alleen maar even onze geschiedenis te vergeten.

Het bleek de misrekening van de eeuw. Nu overal in Europa stromingen en bewegingen zijn ontstaan die, onder druk van de globalisering enerzijds en de multiculturele versplintering anderzijds, krampachtig op zoek zijn gegaan naar het eigene, proberen de Europa-dweppers wanhopig Europese helden te vinden. Dat is opnieuw een misvatting: zodra een held zijn eigen landsgrenzen overschrijdt, wordt hij de drager van nationale trots. Alleen de meest wezenloze van alle iconen, de fotomodellen, leken daaraan te ontsnappen, maar hun tijd is - veelzeggend genoeg - voorbij. Laat Jamai het opnemen tegen de winnaars van de Engelse en Duitse *Idols* en onze nationale trots kent geen grenzen meer. Voor een dag of twee.

Je kunt zeggen dat het idee van een verenigd Europa voortkwam uit het trauma van het nationalisme. In plaats van de

aard van dat nationalisme en zijn excessen te onderzoeken, werd na 1945 iedere nationalistische aanvechting, zeker in Nederland, besmet verklaard. Die smetvrees beheerst tot op de dag van vandaag alle discussies over identiteit en nationale eigenheid. Niet alleen naar buiten, ook naar binnen toe. Terwijl professor Paul Cliteur tegen beter weten in blijft verklaren dat alle westerse waarden toch vooral als universele waarden gezien moeten worden, die men in het Westen min of meer toevallig als eerste ontdekt en omarmd heeft, breekt paniek uit bij de gedachte aan een fundamentalistisch islamitische zuil op Hollandse bodem. Tegenover het beeld van Nederland als een natie die zich bevrijd heeft van alle onverlichte denkbeelden over nationalisme en individuele horigheid aan geloof en sociale dwang, staat nu het schrikbeeld van een minderheid die een staat binnen een staat dreigt te vormen, een minderheid die zich verliest in infantiele dagdromen over islamitische eigenheid in een seculiere westerse maatschappij.

Het is een valse tegenstelling. Ondanks de universalistische bezweringen van Cliteur is in Nederland en in de rest van Europa de zucht naar een herontdekking van het eigene onmiskenbaar. Wie kan met een serieus gezicht beweren dat men zich hier de afgelopen twee jaar druk heeft gemaakt over universele waarden? Het is het idee van Nederland dat op het spel staat. Maar omdat ieder blijk van nationalisme bij voorbaat verdacht is en bovendien de andere partij in de kaart speelt (jullie je eigen fundamentalisme, wij het onze), wordt gekozen voor wat ik maar de Europese aanpak zal noemen: het gaat niet om Nederlandse waarden die verdedigd moeten worden, gadver, je dacht toch niet dat we zo kleinzielig waren, het gaat om principes die de gehele mensheid tot eer strekken.

Dat klinkt mooi en verheven, en er is ongetwijfeld veel voor te zeggen, maar het zal de integratie van culturen niet

bevorderen. Je kunt de Nederlandse afdeling van de AEL zien als een bedreigende oprisping van fundamentalisme, die met een heilige verbetenheid de vernietiging van de democratische natie nastreeft, of je kunt haar zien als een van de eerste tekenen van een emancipatiebeweging, waarbij de tweede generatie allochtonen zich nu eindelijk eens bekeert tot het idee van een leven in Nederland. Dat die beweging allerlei verwrongen trekjes heeft, gepaard gaat met een agressief zelfbewustzijn en zelfs een eschatologisch waanidee koestert (het verdwijnen van Israël), zou eerder spot moeten uitlokken dan de bangelijke verontwaardiging van CDA-Kamerlid Camiel Eurlings. Hun grote voorman, Dyab Abou Jahjah, is geen islamitische Hitler. Hij is de islamitische Haider - maar van hem dacht een paar jaar geleden ook iedereen dat hij zich als de nieuwe Führer zou ontpoppen.

Die Franse populariteitspoll is minder ontmoedigend dan de onderzoekers zelf denken. Dat Europa niet leeft, wil niet zeggen dat er niet mee te leven valt. De meeste ondervraagden zullen niet anti-Europees zijn geweest, ze kunnen zich er alleen mee identificeren door middel van een persoonlijkheid die dicht bij hen staat. Net zoals bij de islamitische politieke bewegingen die hier onherroepelijk nog gaan ontstaan. Stel eerst vast dat ze recht van spreken hebben vanuit hun eigen achtergrond; daarna mag het er hard aan toegaan.

De Hazes-doctrine

Intussen, in Nederland - nu de kaart van Irak al bijna weer is opgerold en de televisie-experts hun grote woorden weer hebben ingepakt, blijkt Nederland nog steeds heel erg Nederland te zijn. Het was al snel duidelijk dat ook in deze oorlog voor ons land geen heroïsche rol was weggelegd, noch als bestrijder van de Hitler van Irak, die met zijn ontzagwekkende arsenaal massavernietigingswapens het vrije Westen van de kaart dreigde te vegen, noch als luis in de pels van de verdwaasde supermacht Amerika, die in naam van de vrijheid geen enkele tegenspraak meer duldt. En nu de rook langzaam optrekt, staren we opnieuw in het wezenloze gezicht van onze demissionaire premier, die nog maar een jaar geleden gold als onze hoop in bange dagen. De advocaat van Margarita elleboogt zich alweer naar voren, de nagedachtenis aan Pim wordt weer eens gereanimeerd met pathetische vlaggen en standbeelden. En kijk eens aan, alweer een bergbeklimmer ontmaskerd.

Dat laatste schandaaltje mag gelden als wrange metafoor voor Nederland zelf: iedereen heeft de laatste tien jaar gedacht dat de top met gemak gehaald was, maar waar zijn nu eigenlijk de tastbare bewijzen? Het blijkt een kleinzielige leugen te zijn, van een land dat zichzelf voortdurend groter en heroïscher wil maken dan het is.

In zijn befaamde essay over de Nederlandse volksaard uit

1934, 'Nederland's geestesmerk', roemt Johan Huizinga juist de antiheroïsche instelling van de Nederlander. De beroemde historicus zag in de Hollandse nuchterheid - de typische Nederlander was ongevoelig voor extremisme en de verleidelijke illusies van de politieke retoriek - een uitstekend weermiddel tegen de waan van het opkomende fascisme. Hij waarschuwt tegen het valse heroïsme, het nadrukkelijk gezochte heldendom dat het bestaan zin en betekenis moet verschaffen. Een echte held is zich van zijn heldendom niet bewust, hij krijgt zijn eretitel van de nabestaanden. Huizinga:

‘Toewijding en plichtsvervulling moet als lof voor onze daden genoeg zijn. Bij het hedendaagse heroïsme evenwel, zoals politieke machten het aanprijzen, ligt de prikkel in hoogmoed en barbarie. Het is de intoxicatie der gedresseerde scharen.’

Huizinga schreef zijn essay tijdens de aanloop naar de Tweede Wereldoorlog, in een Nederland dat geen idee had van globalisering en de multiculturele samenleving. Hij kon ook geen vermoeden hebben van een nieuw soort valse heroïek, dat zijn rechtvaardiging juist vindt in het bestrijden van de ‘intoxicatie der gedresseerde scharen’; een methode van persoonlijke zelfvergroting die in alles verwijst naar de strijd tegen het fascisme. Dat gaat zo: wie zich heroïsch wil voelen, zoekt een tegenstander in wie hij het zuivere kwaad belichaamd ziet. Bij het bestrijden van dat kwaad is bijna alles toegestaan, allerlei normen en waarden kunnen tijdelijk worden opgeschort, want het gaat nu eenmaal om een zaak van leven en dood.

Die moderne variant van Huizinga's valse heroïek is diep doorgedrongen in de Nederlandse samenleving. Kijk maar naar André Hazes. De Vinkeveense volkszanger werd in 2003 veroordeeld tot duizend euro boete, omdat hij een man had geslagen. Hazes' zoontje had in een vliegtuig zitten klieren in de stoel achter de man, een Noor, en na een paar opmerkingen had deze onmachtig naar het kind uitgehaald met een

krant. Hazes was meteen opgestaan, had de man een dreun in zijn gezicht verkocht, uitroepend: ‘*You are Adolf Hitler!*’

Ik mag jou op je bek slaan, want jij bent Adolf Hitler. Als je de ander tot het zuivere kwaad verklaart, hoef je aan jezelf geen morele verantwoording meer af te leggen: je bent immers in een heroïsche strijd verwickeld. Degenen die daar bezwaar tegen aantekenen, die stellen dat het zogenaamde kwaad bij anderen jou zelf niet ontslaat van het koesteren van moreel besef, dat zijn de softies, de besluitelozen, die te verwaten zijn om hun eigen verworvenheden te verdedigen. Aangezien je slachtoffer dreigt te worden, mag je gerust dader zijn.

De Hazes-doctrine geeft zo veel Nederlanders de kans om zich heroïsch te voelen. In de ogen van minister Remkes zie je het vuur van de hoogmoed opvlammen wanneer hij verklaart dat hij de moordenaar van René Steegmans zonder pardon een rotschop had verkocht (niemand die hem gelooft, het is de potsierlijke heroïek van een burgerman die nog geen deuk in een pakje boter kan slaan). Van schrijver Leon de Winter mogen de Israëliërs gerust beulen worden, het is het kwaad van hun vijanden dat dat nu eenmaal noodzakelijk maakt. Liever jouw bloed aan mijn handen dan mijn bloed aan de jouwe.

Wie wil weten hoeveel doden er nu eigenlijk gevallen zijn tijdens Amerika's eigenmachtige invasie in Irak, wordt door columnist Afshin Ellian ogenblikkelijk voor lafaard uitgemaakt, Adolf Hitler werd immers ook niet zonder bloedvergieten verslagen. Ayaan Hirsi Ali pleit samen met Geert Wilders onbekommerd voor het opschorten van bepaalde grondrechten (‘een liberale jihad’) om de vermeende dreiging van een heilige oorlog op Nederlandse bodem de kop in te drukken - is het toeval dat juist nieuwe Nederlanders, die de oude Nederlanders voortdurend beschuldigen van een lakse houding jegens fundamentalisme waaraan ze zelf ter-

nauwernood ontsnapt zijn, de eersten zijn die onze democratische verworvenheden in de uitverkoop doen in hun heldhaftige strijd tegen het kwaad?

De nieuwe valse heroïek staat geen zelfkritiek toe, geen nadere afweging en al helemaal geen nuance. Dat is immers weer die Hollandse lafheid, waarmee de Hitlers die ons van alle kanten omringen alleen maar hun voordeel doen. Onze aarzeling is hun gelegenheid, onze naïviteit hun buitenkansje. Als we om hen te bestrijden onze discussies moeten opschorten, ons zelfonderzoek moeten staken, ons humanisme de nek moeten omdraaien, onze grondwet moeten aanpassen, en in laatste instantie net zo moeten worden als zij, dan moet dat maar.

Zij zijn immers Adolf Hitler.

Huizinga's essay over de Nederlandse volksaard was bedoeld als een bezwering: tegenover de valse logica en de zelfvergrotenende retoriek van het communisme en fascisme plaatste hij de Hollandse afkeer van grote woorden, de nuchtere neiging tot het plaatsen van kanttekeningen, het onvermogen zich te laten meeslepen door nationalistische zelfverheerlijking. Juist die eigenschappen worden nu verdacht gemaakt door de aanhangers van de Hazes-doctrine, die er niets anders dan zwakheid en lafheid in zien.

Een liberale jihad!

Arme Huizinga. Arm Nederland.

Hart der duisternis

De plaats waar alle obsessies van het nieuwe Nederland samenkomen, is de supermarkt. Eerst was er de volkse opstand tegen de graaicultuur, klanten die te hoop liepen tegen Albert Heijn en dreigden uit te wijken naar de Aldi, wanneer de nieuwe Zweedse topman niet van ten minste een paar vette bonussen zou afzien. Dan was er het zinvolle geweld van getergde winkeliers, die na de zoveelste overval van bovenaf toestemming kregen hun honkbalknuppels vanachter de toonbank te halen. Aanleiding was de aanhouding en veroordeling van twee supermarktmedewerkers in Amsterdam, die een dief die er met een paar blikjes bier vandoor wilde gaan, een gebroken kaak schopten. Het werd meteen een nationale kwestie, de politiek bemoeide zich ermee, en het koningshuis ook.

Dat hadden ze beter niet kunnen doen, want kort daarna werd de eigenhandige strafmaat voor winkeldiefstal sterk verhoogd: de Duitse Anja Joos werd wegens vermeende diefstal van een paar blikjes bier en hondenbrokken door een aantal vakkenvullers doodgeschopt. Minister Remkes, die bij een eerdere uitbarsting van lukraak geweld voor de schuifdeuren van een supermarkt in Venlo, waarbij een 22-jarige jongen werd doodgeslagen, nog uitriep dat hij graag ter plekke een rotschop had uitgedeeld, verklaarde nu maar dat de *hele* Nederlandse samenleving uit hufters bestond;

een vorm van wanhopige zelfkritiek, neem ik aan. Ook prins Bernhard greep weer eens naar de telefoon; dit was ook weer niet de bedoeling geweest. De RVD piepte dat de ene zaak niets met de andere te maken had. (Ach ja, de RVD; als Nederland binnenkort een republiek wordt, dan is dat eerder aan dat orgaan te danken dan aan Pierre Vinken.) Binnen een paar dagen groeide de vermoorde Anja uit tot een symbool van - van wat eigenlijk?

Een symbool van algemene morele verwarring, van agressie die steeds weer wordt afgetroefd met agressie, in naam van het bestrijden van agressie? De gewetenloze arrogantie van de zakkenvullers aan de top van de maatschappij, de proletarische graaicultuur van winkeldieven, de wraak van allochtone vakkenvullers, opgehitst door Kamerlid Eerdmans en onze royalty; de Hollandse supermarkt is niet langer een plek van opgewekt consumentisme, van democratisch genivelleerde welvaart en tevreden burgerlijkheid, maar een symbool van nationale verloedering.

Er speelde nog een veelzeggende supermarktkwestie: de twee mannen die geprobeerd hadden het Ahold-concern af te persen, werden veroordeeld tot gevangenisstraffen. Het was een idiote zaak: een natuurkundeleraar en een vertegenwoordiger bij wie ineens de bliksem in hun hoofd sloeg. Ze dachten Ahold voor miljoenen te kunnen afpersen. Om hun eisen kracht bij te zetten, schoot de natuurkundeleraar met een pistool op een aantal willekeurige woningen in Deventer en Meppel en op een filiaal van Albert Heijn in Zwolle; één vrouw raakte gewond. De methode van de afpersers was lachwekkend amateuristisch. Beide mannen verklaarden geïnspireerd te zijn door *De ontvoering van Alfred Heineken*, die evergreen van de misdaadjournalistiek, geschreven door Peter R. de Vries. Dat boek is een bijbel voor talloze mensen die anders nooit een boek lezen voor voetballers, voor criminelen, en kennelijk ook voor natuurkundelaren in de provincie.

Waarom is dat boek blijvend populair? Het wordt niet gelezen uit medelijden met de biermagnaat, het wordt gelezen vanwege de glamour van de Hollandse misdaad, de aantrekkingskracht van vrije jongens in een lange Hollandse anti-autoritaire traditie, die ook wezenlijk asociaal is. Ambitie in Nederland, dat is niet Heineken of Albert Heijn willen worden, het is Heineken en Albert Heijn willen afpersen.

Misdaadverslaggever Peter R. de Vries, de auteur van deze everseller, bevindt zich op het snijpunt van een traditionele moraal en die verleidelijke antimoraal; hij was niet bevriend met Heineken, maar met een van zijn ontvoerders, een rascrimineel die toen hij eindelijk zelf was neergeknald, door De Vries in de overlijdensadvertentie werd opgehemeld alsof Mandela was overleden. Het imago van De Vries is dat van een man die weliswaar aan de kant van de Wet staat, maar vaak meer respect kan opbrengen voor de eerlijkheid van zijn criminele tegenstanders dan voor de incompetenten, huichelende gezagsdragers, die liever lui achteroverleunen en nog eens een formulier invullen dan het kwaad bestrijden. De politie is goedbedoelend, maar hopeloos kortzichtig, de magistraten zijn wereldvreemd, en de politiek - de politiek heeft er helemaal niets van begrepen. Nee, dan liever de bodyguard en huurmoordenaar Charlie da Silva, die, Peter zei het zelf op televisie, er tenminste eerlijk voor uitkomt dat hij 'een boef' is.

Een boef. Als je er eerlijk voor uitkomt dat je een boef bent, ben je al bijna een eerlijke boef. Cor van Hout had dat ook, dat criminele *je ne sais quoi*, en Klaas Bruinsma moet het ook gehad hebben, want uit de affaire-Mabel Wisse Smit blijkt dat de Dominee niet alleen een enorme aantrekkingskracht had op grootogige meisjes uit goede milieus, maar, gezien alle plotselinge getuigenissen, op een hele horde welvoorzienige mannen en vrouwen, die zijn criminele uitstraling allesbehalve negeerden, maar juist bijzonder aantrekkelijk

vonden. Geen wonder dat zijn leven een nationale bioscoop-hit werd.

Laten we net zo eerlijk zijn als Peter R. de Vries. Criminelen zijn in Nederland helden, en niet alleen bij wat voor het volk doorgaat. Bij iedere protserige begrafenisstoet van weer zo'n halfdebiele sterke jongen die ondanks een leger lijfwachten van het kaliber Da Silva toch nog onverwachts in de loop van een huurmoordenaar heeft gekeken, barst de verontwaardiging los. Dat is hypocriet. Zulke platte verering van het kwaad staat in direct verband met het 'respect' dat Peter R. voor eerlijke criminelen heeft, maar ook met de rotschop waar minister Remkes van droomt, met de allure die Bruinsma voor de jonge Mabel Wisse Smit heeft gehad, met de droom van een natuurkundeleraar uit Zwolle om net zo'n grote jongen als Cor van Hout te worden, met de fantasie van prins Bernhard en Kamerlid Eermans over sterke mannen die hun eigen boontjes doppen - zo heel anders dan softe politiemannen of kruiperige junks.

De oorzaak van al die gespletenheid is geen werkelijke worsteling met moraal, maar juist het impulsieve verzet tegen een angstig makende leegte. Symbool van dat gebrek aan maatschappelijke cohesie, van boven naar beneden, is de buurtsuper - dat neonverlichte slagveld waar haat en hebzucht, hondsheid en fout heldendom elkaar treffen. Het is onze *heart of darkness*.

Mafkut

Zegt de dochter van Patty, terwijl ze de gootsteenstopper op haar borsten zet: ‘Die hoef ik lekker niet op te spuiten.’ Zegt Patty: ‘Nee, lekker. Je bent ook dertig jaar jonger dan je moeder, mafkut.’ Nu de hartstocht voor de nieuwe politiek alweer een herinnering aan een herinnering is geworden, zal binnenkort onherroepelijk een brede maatschappelijke discussie losbarsten over wiens wassen beeld er in Madame Tussaud mag komen te staan, dat van Patty Brard of Patricia Paay - op een plekje naast die andere iconen van het nieuwe Nederland, Jim en Jamai, Kenneth en Clara. Want terwijl journalisten en tv-beschouwers de cultuurschok van *Big Brother* nog maar net te boven zijn, heeft de massacultuur alweer een nieuwe revolutie teweeggebracht: de *real-life soap*. Zijn Patty's tranen wel echt? Was dat werkelijk een erectie van Adam? Het was even een heuse cultuurstrijd, een bittere *battle* tussen wat in Nederland voor diva doorgaat: vertimmerde middelbare vrouwen die na een gestrande carrière in de showbizz voor de onzekere vluchthaven van de glamour hebben gekozen. *Hollandse glamour*: dat claustrofobische universum van Botox-prikken en Leco-kapsels, van eindeloze *extensions* en bergen implantaat. Vanessa's opgespoten lippen stonden strak van frustratie, terwijl haar societyconcurrenten de kijkcijfers opjoegen met geregisseerde kijkjes in hun privé-leven. Paul van Liempst in *Het Parool*: ‘Adams Fa-

mily is onderhoudend, maar plaatjes van sprookjesparen, grote landhuizen, exorbitante tuinfeesten en helikopters kennen we al van Ivo Niehe. De middeleeuwse klucht - boeren aan tafel, scheten in bed - die in *Patty's Posse* wordt opgevoerd, zorgde voor meer vermaak.'

Het is niet alleen de journalistiek die de real-life soap als cultuurgoed heeft omarmd. Maarten Reesink, die televisie doceert aan de Universiteit van Amsterdam en Patty Brard uitnodigde voor een gastcollege, weerspreekt Van Liempt: Patty is helemaal geen klucht, Patty is *cultuur*. In het *Algemeen Dagblad* duidde de tv-docent het fenomeen: 'De Curry-soap gaat nergens over. [...] In *Patty's Posse* daarentegen worden echte verhaaltjes verteld. En zie je ook de slechte kanten van Patty, waardoor het wél geloofwaardig wordt. [...] En er worden bewust maatschappelijke thema's aan de orde gesteld, waardoor het programma scoort op het gebied van de moraliteit: zo is er aandacht voor het drankprobleem van Patty's vriend René en praten moeder en dochter intiem over safeseks.'

Intiem.

Scoren op het gebied van de moraliteit: Reesink is zo'n academische bekeerling tot de massacultuur die er heilig van overtuigd is dat een aflevering van *GTST* waarin een jonge acteur met een kleurtje en passant een boek openslaat, meteen het verzameld werk van Shakespeare naar de kroon steekt, omdat er 'maatschappelijke thema's' op de agenda worden gezet. Tien jaar geleden werd aan de Amerikaanse universiteiten iedere nieuwe videoclip van Madonna opgevat als cultuurkritisch manifest, vol verborgen postmoderne betekenissen en pregnante feministische statements. Die modieuze duidingsdrift is overgeslagen naar Nederland, alleen is de Hollandse variant vervuld van de sociale rancune die hier tegenwoordig het maatschappelijke leven bepaalt: de afkeer van de vermeende elite. Reesink: 'We willen voor eens en al-

tijd afrekenen met het vooroordeel dat tv altijd maar gevaarlijk en nutteloos is, en dat je dus maar beter een boek kunt lezen. Dat tv voor de massa, zoals *Big Brother*, per definitie pulp is. Dat het allemaal uit sensatiezucht gemaakt is. Die vooroordelen worden vakkundig instandgehouden door de elite. Door lieden als Joost Zwagerman en Youp van 't Hek. Door af te geven op tv denken ze zich te verheffen boven gewone mensen. Wij zien tv niet als gevaar, maar als cultuur.'

Het is het soort kromspraak waar mediaprofessor Henri Beunders mee begonnen is: de wetenschapper heeft zich ogenschijnlijk bevrijd van de benepen vooroordelen van de verwaten elite en treedt de massacultuur met open vizier tegemoet - maar daaronder schuilt een nauwelijks verborgen agressie tegen wat voor 'hoge' cultuur doorgaat. Om in de terminologie van Reesink te blijven: door af te geven op de zogenaamde elite hopen ze bij de massa in het gevlij te komen - zoals socialistische intellectuelen van een eerdere generatie de aangeboren superioriteit van het volk ophemelden. Dat is ook mijn bezwaar tegen de meeste pleitbezorgers van de onvermijdelijke vermenging van hoge en lage cultuur: ogenschijnlijk ruim van geest, maar in wezen vol van haat jegens de 'hoge' cultuur. Reesink: 'Wat me nu zo ontzettend stoort is de volstrekte onnadenkendheid waarmee populaire cultuur wordt bejegend. De kranten worden volgeschreven met hoge cultuur als ballet, toneel en opera. Terwijl tv met dagelijks miljoenen kijkers toch echt veruit het belangrijkste medium is, hét dominante platform voor cultuur.'

Met de Nederlandse cultuur is het als met de Nederlandse politiek: de traditionele, 'hoge' cultuur is opgegaan in de massacultuur, die nu de dominante cultuur is geworden. De ware elite vertoont zich niet in het Muziektheater, maar op het premièrefeest van Joop van den Ende. Juist omdat smaak voor de meeste mensen alleen een sociale aangelegenheid is,

zie je nu een haastige overloop van elitecultuur naar massacultuur. Alles blijkt gerelativeerd te kunnen worden. Van het plastic tuinstoelmodel van Blokker zijn er miljoenen in omloop, wie ben ik om te zeggen dat een Rietveld mooier is? De replicamusicals van Van den Ende trekken een massapubliek, dat kun je van Wagner niet zeggen.

Het is dat omgekeerde snobisme dat de nieuwe pleitbezorgers van de massacultuur zo onverdraaglijk maakt: kun je de traditionele elite verwijten dat ze als fijnproevers hun smaak met zo min mogelijk anderen wilden delen, bij de bekeerlingen is het juist de macht van het getal die een culturele uiting betekenis geeft.

Een Blokker-stoel is geen Rietveld. *Miss Saigon* ('*Jij weet niet hoe het was, toen mijn dorp gelegd werd in de as.*') is geen *Die Walküre*, en zelfs geen *Madama Butterfly*, daar helpt geen kassucces of kijkcijferkanon aan. Joop weet dat. En *Patty's Posse* is gewoon pulp, vast en zeker beter gemaakt dan Patricia's *real-life* beslommeringen, en verslavend zoals je aan pornografie verslaafd kunt raken, maar toch gewoon pulp.

Patty weet dat. Iedere soapster smacht tegenwoordig naar een serieuze rol; de *hunky* Yorin-omroeper verklaart dat hij in zijn vrije uren een roman schrijft. De helden van de lage cultuur dromen ervan een beetje hogerop te komen. Het zijn academici als Reesink die in hun verlangen om tegen de nieuwe elite aan te schurken tv-pulp op quasi-wetenschappelijke wijze tot kunst willen verheffen. Dat is het nieuwe verraad der klerken.

Kunst als rancuneleer

Nergens tekenen de spanningen tussen hoog en laag, tussen elite en massa, zich zo scherp af als in de manier waarop de Nederlandse televisie met kunst omgaat.

Kunstprogramma's op televisie heb je in twee soorten. Je hebt kunstprogramma's waarin duidelijk wordt gemaakt dat de makers eigenlijk een hekel hebben aan televisie; en je hebt kunstprogramma's waarin de makers laten zien dat ze eigenlijk een hekel hebben aan kunst. Over het eerste soort kunnen we kort zijn: dat bestaat nauwelijks meer. Die programma's worden vaak zo laat in de nacht geprogrammeerd dat het alweer bijna ontbijttelevisie is. Ze worden vaak gepresenteerd door mensen die trots lijken op hun autisme en consequent de verkeerde camera in kijken. Contact met de kijker moet vermeden worden.

Maar het tweede soort - in het tweede soort programma wordt kunst behandeld als een nogal bizarre vorm van lifestyle. Het is bijna al een traditie: de al te blijmoedige kunstmagazines waarin veel te enthousiaste presentatrices opzichtig van helemaal niets weten; de geforceerde itempjes waarin laagdrempeligheid consequent met onnozelheid wordt verward; de moordende overdaad aan rubriekjes om de vaart erin te houden; en een verblufte kunstenaar die wordt toegesproken of hij een licht seniele bejaarde is of een verbluffend wereldvreemde, maar gelukkig ongevaarlijke

gek. Of die kortstondige boekenprogramma's waarin de presentatoren manmoedig met een handvol bestsellers zwaaien en er snel nog even een paar kook- en puzzel- en thuis-bevallen-boeken doorheen jassen, om te laten zien dat zijn programma heus niet moeilijk en echt voor alle mensen is, en dus voor helemaal niemand.

En dan is er natuurlijk nog de kijkersvraag. Een slecht kunstprogramma herken je aan de kijkersvraag.

Vroeger, in de tijd dat televisie nog een soort radio was, leek het allemaal eenvoudig. Kunst was verheven, tegen kunst keek je op - zelfs als je bij de televisie werkte. Schrijvers en andere kunstenaars moesten niet smeken om op televisie te mogen verschijnen, ze vereerden het populaire medium af en toe met een bezoekje. Kunstenaars waren rare mensen, en kunst zelf meestal volkomen onbegrijpelijk, maar dat was juist het mooie ervan. De kunstenaar die van de televisie hield - Godfried Bomans, Karel Appel - deed geen moeite om bij de kijker in het gevlij te komen, integendeel, die hing voor het oog van de camera nog een beetje extra de kunstenaar uit.

Maar naarmate de televisie in Nederland uitgroeide tot een allesoverheersende aanwezigheid, begon ze de cultuur steeds minder te volgen, en steeds sterker te bepalen. Een gedemocratiseerde tijd was bij uitstek geschikt voor een democratisch medium. De wereld van de cultuur, waar de televisie zo lang tegen opgekeken had, verloor ook in de maatschappij zijn vanzelfsprekende hiërarchische positie. Cultuur heette niet langer cultuur, ze werd ineens hoge cultuur genoemd, en dat betekende vanzelfsprekend dat ze ook een tegenhanger en rivaal kreeg.

Lage cultuur.

Dat riep een knagende ergernis op. Wat zo misprijzend lage cultuur werd genoemd, trok aantoonbaar oneindig veel meer belangstelling dan de hoge cultuur. Waarom was al die kunst, waarover het zo moeilijk praten was, eigenlijk zo be-

langrijk? Waarom zo eerbiedig voor wat maatschappelijk gezien van relatief belang was, wat in wezen slechts interessant werd gevonden voor een kleine, geprivilegieerde groep, en juist niet de groep waar de Nederlandse televisie het van moest hebben? Sociaal gezien verloor de kunst steeds meer terrein aan de massacultuur, net zoals de zogenaamde hoge cultuur zich niet langer kon beroepen op haar vanzelfsprekende positie. De macht van de elite legde het steeds vaker af tegen de macht van het getal. Elite? Een *zogenaamde* elite, die zich bezighield met *zogenaamde* hoge cultuur. Kunst werd al snel het doelwit van een gezonde dosis Hollandse sociale rancune. Zoals alle sociale onvrede werd ook deze ingezet door de socialisten; en ze werd in het Fortuyn-tijdperk (dat nog lang niet ten einde is) voortgezet door de populisten.

Het resultaat heet Sylvana Simons. De lifestylebijlage van *NRC Handelsblad*, 'Leven &cetera', besteedde de voorpagina aan het komende boekenprogramma van deze veelzijdige presentatrice en voegde er meteen een gezellige foto-impresie van haar jaarlijks wisselende kapsel bij, om iedere schijn van inhoudelijkheid weg te nemen. Maar Sylvana wilde wel iets kwijt: zij stond aan de kant van de lezer. Wat betekende dat? Sylvana: 'Ik ben geen boekenfanaat. Als ik tijd heb lees ik graag, maar dat is zelden, want ik heb dus nooit tijd.' Het boek van een van haar gasten, het vuistdikke *In Europa* van Geert Mak, daar kon ze dus niet doorheen komen - en daar was ze best wel een beetje trots op. 'Ik durf het ook hardop te zeggen. De critici zullen wel weer op hun achterste benen staan, maar Mak reageerde daar heel leuk op. Ik mag mezelf zijn in dit programma. Wist je trouwens dat Mak zelf John Grisham en Baantjer op de plank heeft staan?'

Een voetbalprogramma waarin de presentator de wedstrijden niet bekijkt, een klusjesprogramma waarin de presentator verklaart zelf liever een mannetje in te huren. Desinteresse als bewijs van authenticiteit: alleen wanneer het om cultuur gaat

krijg je steeds weer dat omgekeerde snobisme voorgeschoteld, dat iedere betrokkenheid verdacht maakt. Geert Mak zal wel onder de indruk geweest zijn van Sylvana's allernieuwste coupe, toen hij in navolging van de Amsterdamse wethouder van Cultuur, Hannah Belliot, Baantjer naar voren schoof om te laten zien dat hij aan de goede kant stond. Het oude socialisme kende het verheffingsideaal - tegenwoordig moet je koketteren met pulp om erbij te mogen horen.

Die steeds weer uitgespeelde tegenstelling tussen hoge en lage cultuur is onzinnig. De populariteit van Grisham (ook in mijn boekenkast!) of Baantjer vormt geen bedreiging van kunst die zich niet zo snel gewonnen geeft. Maar tegenover het traditionele snobisme van de culturele fijnproever staat nu de onvervalste rancuneleer van de televisiepopulisten. Die onschuldige Grisham en Baantjer zijn wapens geworden van het Hollandse ongenoegen dat zich tegen elite en establishment keert.

Hoe vals die tegenstelling is, blijkt nu al. Er kijkt geen hond naar Sylvana's boekenprogramma, omdat het vooral niet over boeken mag gaan. Desinteresse scoort nooit - maar de boeken zullen wel weer de schuld krijgen.

Anna en Oprah

Je kunt veel zeggen van Amerikanen, maar niet dat ze nergens in geloven. Talkshowster Oprah Winfrey gelooft in heel veel dingen; ze gelooft bijvoorbeeld dat kunst een beter mens van je maakt. Voor haar boekenclub op televisie koos Oprah Tolstojs *Anna Karenina*. Gevolg: een nieuwe Engelse vertaling van de grote Russische roman staat nummer één op de bestsellerlijsten van de Verenigde Staten. Deze zomer zal je overal in dat land, op stranden en in zwembaden, lezers aantreffen met deze vuistdikke klassieker, voorzien van een door Oprah's boekenclub geleverde lijst met personages en een handig uitspraakgidsje voor de Russische namen. In huiskamers en in wachtkamers, onder de droogkap en in bedrijfskantines, zal worden gediscussieerd over de tragische liefde van Anna voor graaf Vronsky. Oprah zelf leest met ons mee: Anna Karenina, schrijft ze op haar website, is zo'n boek waarvan ze al heel lang het gevoel had dat ze het moest lezen, maar ze was er ook bang voor: *'Let's not be scared of it. I am going to team up with all of you, and we'll read it together.'* Zeg het maar, Oprah: *Anna Karenina* is 'een van de grootste liefdesgeschiedenissen aller tijden', nee, 'een van de grootste boeken uit de wereldliteratuur'.

Celebrate books!

Het is de onvoorspelbaarheid van de massacultuur. Had je een maand geleden gezegd dat Amerikanen zich massaal op

een 900 bladzijden dikke negentiende-eeuwse roman zouden storten, je was voor gek verklaard. Dat de televisie erin slaagt mensen over te halen de televisie uit te zetten en een boek te pakken, gaat tegen alle gemakzuchtige somberheden van cultuurpessimisten in. En dat Oprah er vierkant voor uitkomt dat ze het boek zelf nog niet heeft gelezen, is een meesterzet; niemand kan nu het gevoel hebben dat hij vernederd wordt door een gigantische portie hoge cultuur. Samen met Oprah beklimmen we deze duizelingwekkende literaire berg.

Ik houd wel van die evangelische toon, die quasi-religieuze variant van het oude socialistische ideaal van zelfverheffing. Vóór Tolstojs roman heeft Oprah al boeken van Carson McCullers, Márquez en Harper Lee gekozen; allemaal goede literaire boeken, allemaal meteen honderdduizenden exemplaren verkocht en gelezen ook, anders kan je niet meepraten met Oprah's lezersforum.

En nu de hamvraag: zou zoiets in Nederland ook kunnen?

...

In Nederland is cultuur sinds jaar en dag het onderwerp van een vermoeiende sociale strijd, waarbij alles wat voor 'hoge' cultuur doorgaat, en waar je dus geacht wordt tegen op te kijken, als hautain en elitair wordt gezien. Grote kunst wordt in Nederland meestal als een persoonlijke belediging ervaren. Wie ben jij om mij te zeggen dat ik ergens ontzag voor moet hebben? Vandaar dat de mensen die kunst aan een groot publiek aanbieden, altijd verschrikkelijk hun best doen om hun kunst niet op kunst te laten lijken. Gezellige kunst, kunst waarop iedereen moeiteloos kan inhaken, dat kan er nog wel mee door - vandaar al die hopeloze boekenprogramma's, die na zes mislukte afleveringen weer stilletjes worden afgevoerd; zoals het programma van de overal geïnterviewde Sylvana Simons, volgens wie je pas echt van een boek kunt genieten, als je besluit het helemaal niet te lezen,

en het oudbakken boekencabaret van Henk Spaan, die er op een verbluffende manier in slaagt *ieder* boek op *Kees de jongen* te laten lijken. Waarna door de omroepbonzen en netmanagers met veel krokodillentranen wordt vastgesteld dat ze het opnieuw geprobeerd hebben, maar dat het nooit wat zal worden, boeken op televisie. Omroepbonzen kijken helemaal nergens tegen op, en al helemaal niet tegen kunst. Daarom zullen ze er alles aan doen om de kijker in bescherming te nemen tegen *Anna Karenina*.

Voordat het dagelijkse cultuurprogramma *TV3* van start ging, liet de eindredacteur uitgebreid onderzoek doen naar de culturele behoeften van de Nederlandse televisiekijker. Die bleken niet erg groot te zijn. Zo was er bijvoorbeeld bar weinig belangstelling voor ballet, en dan eigenlijk alleen in Hollandse bejaardentehuizen. Boeken werden nog maar mondjesmaat gelezen, en ook al niet door jongeren. Enzovoort. Als wanhoopsoffensief tegen al die desinteresse, en om de kijker tegemoet te komen in zijn afkeer van de besloten kunstwereld, had de eindredacteur een slagzin voor zijn programma bedacht: de kunst trekt zijn jasje uit.

De kunst trekt zijn jasje uit - daarmee bedoelde de eindredacteur dat in zijn programma niet chic gedaan zou worden over kunst, en dat hoge cultuur met lage cultuur vermengd zou worden. Een omroepblad vroeg me naar mijn mening, en ik zei dat ook ik helemaal voor een vermenging van hoge en lage cultuur was, maar dat dat in Nederland meestal betekende dat er over zogenaamde hoge cultuur helemaal niet meer gesproken werd; ik hoopte dat de eindredacteurs van het kunstprogramma nog wel ten minste drie stukken van Shakespeare konden noemen. Dat staaltje van culturele arrogantie werd onmiddellijk afgestraft in *Trouw*. Mijn uitspraak, luidde het verontwaardigde commentaar, 'tekent de verbeterheid waarmee de elite haar terrein bewaakt. Kunst met een grote K is weggelegd voor de happy few, die ook de

minder toegankelijke uitingen van opera, ballet en beeldende kunst weten te waarderen.’

Over verbeterheid gesproken. Lees dat van onvervalste Hollandse kunstrancune doortrokken citaat en het is meteen duidelijk waarom de kunst in Nederland in zo'n benarde sociale positie is terechtgekomen. Kennis van Shakespeare wordt gelijkgesteld met elitaire hoogmoed, een sociaal handigheidje om je beter te voelen dan een ander. Om kunst te delen met iedereen, moet je dus eerst Shakespeare afschaffen. Of Tolstoj.

Het is een van de grootste misvattingen van deze tijd dat mensen zouden weten wat ze willen. Als de eindredacteur van *TV3* in zijn onderzoek aan zijn potentiële kijkers had gevraagd of ze van plan waren tijdens hun zomervakantie *Anna Karenina* te lezen, dan was het percentage dat 'ja' geantwoord zou hebben vast en zeker nog veel lager geweest dan het percentage bejaarde balletliefhebbers. Dat soort onderzoeken zegt niets. Het laat alleen maar zien hoe bang Nederlanders zijn voor kunst, veel banger dan Oprah ooit geweest is voor Anna.

Ik lees met haar mee.

Mensen met asperge

Een totaal gebrek aan inlevingsvermogen, onvermogen om menselijke relaties aan te gaan, het ontbreken van ieder moreel besef, en geen enkel gevoel voor ironie; nu een kinderpsychiater uit burgerplicht Volkert van der G. alsnog tbs probeert te bezorgen door hem het syndroom van Asperger aan te wrijven, zie je de symptomen plotseling overal. De psychologen van het Pieter Baan Centrum probeerden voor de rechtbank de ongevraagde diagnose van psychiater Oosterhoff te weerleggen (Van der G. heeft best wel humor, hij houdt innig van zijn naasten), maar hun tegenargumenten konden het gelijk van de expert op afstand niet aan het wankelen brengen. Oosterhoff, nadat de advocaat van Van der G. een anekdote uit het rapport van het PBC oplepelde die in tegenspraak met zijn diagnose was: 'Dat is dan geen aanwijzing voor Asperger. Maar dat zegt niet dat hij het niet heeft. Dan moet je de aanwijzingen elders zoeken.'

Zo'n denktrant werkt aanstekelijk. De schijnlogica van die uitspraak, die autistische rechtlijnigheid van redeneren: typisch een symptoom van Asperger, lijkt me. Net als Oosterhoff zelf stel ik deze diagnose op afstand, maar mocht de rechtbank me nog nodig hebben, ik hoor het wel.

Intussen is Asperger onder ons. Lijders aan het syndroom, 'mensen met asperge' zoals *De Telegraaf* het formuleerde, duiken plotseling overal op. Diezelfde krant bracht meteen

een vraaggesprek met een vader van een jongetje met het syndroom, die beledigd stelde dat het best een lastige ziekte was, maar dat zijn zoontje Fortuyn nooit vermoord zou hebben. Maar de kinderpsychiater heeft gelijk, de aanwijzingen zijn overal, je hoeft er eigenlijk niet eens naar te zoeken.

Er verschenen twee rapporten die ons land tegen een levenslange tbs proberen te beschermen: het rapport van de commissie die zich over de toekomst van het Stedelijk Museum in Amsterdam heeft gebogen, en het rapport van de commissie onder leiding van Morris Tabaksblat over regels voor verantwoord ondernemingsbestuur. Beide rapporten zijn met een zucht van opluchting ontvangen: in het geval van het Stedelijk Museum zijn nu eindelijk eens de prioriteiten goed gesteld, zodat het museum een kans geboden wordt zich van zijn beklemmende autisme te bevrijden. De erbarmelijke situatie waarin het museum zich bevindt, is zelf een symptoom van de Hollandse malaise: onwerkelijke internationale ambities, het autisme van het establishment, proefballonnenpolitiek en een algemeen gebrek aan overtuiging. Het rapport is behalve praktisch ook psychologisch van groot belang: als het werkelijk zou lukken het Stedelijk weer 'op de kaart te zetten', onze eigen Nederlandse kaart, dan is er veel meer gered dan een museum voor moderne kunst. Want de neergang van het Stedelijk is inmiddels tot een cultureel-politiek trauma geworden. En in een tijd waarin het betaald voetbal tot een bodemloze subsidiepot is geworden, waarin miljoenen belastinggeld zonder commentaar verdwijnen, zullen de kunsthatende populistten zich wel even gedeisd houden.

De commissie-Tabaksblat heeft zich gebogen over die andere groep Asperger-patiënten, de Nederlandse topondernemers. De symptomen lijken veel op die van het Stedelijk: verwaarlozing van het algemeen belang, onvermogen om te zien wat er leeft, een autistisch wereldbeeld dat samengaat

met een idioot zelfbeeld. Wanneer Nederlandse topondernemers op hun graaigedrag worden gewezen, verwijzen zij onmiddellijk naar het buitenland, waar het niveau van beloningen hetzelfde zou zijn - terwijl er in het buitenland helemaal geen belangstelling bestaat voor Nederlandse topondernemers, zoals de hoofdredacteur van *Elsevier* in het discussie-programma *Rondom Tien* fijntjes vaststelde.

Dat is Hollandse ambitie; de neiging om je in Nederland te goed voor Nederland te vinden.

Beide rapporten, dat over het Stedelijk Museum en dat met de conceptcode voor het ondernemingsbestuur, zijn met elkaar verwant: het zijn serieuze pogingen om een mentaliteitsverandering tot stand te brengen door middel van praktische aanbevelingen. Beide vragen financiële offers, de een gemeenschapsgeld, de ander afzien van persoonlijk gewin. Beide raken aan een gevoel dat in laatste instantie groter is dan de zaak waarom het draait: herstel van zelfbewustzijn, het terugwinnen als een besef van verantwoordelijkheid, de erkenning van zoiets als een algemeen belang, dat zich niet meteen in cijfers en bedragen laat vangen.

Maar beide zijn ook rapporten. Het ritueel van het rapport is de afgelopen jaren te vaak opgevoerd om nu niet met achterdocht te worden bekeken. Kennelijk zijn vernieuwing en verandering in Nederland niet mogelijk zonder dat instituten en de overheid hulp van buitenaf inroepen - en juist daarom is het ook zo gemakkelijk om aanbevelingen niet meer te laten zijn dan dat. Voor je het weet is er weer een nieuwe commissie in het leven geroepen die zich over de aanbevelingen van de vorige moet buigen, voor je het weet ligt er weer een heel ander plan met een heel andere analyse en een heel ander kostenplaatje, waaruit weer heel andere aanbevelingen voortkomen. Dat is een vervelend trekje van Hollandse rapporten - ze roepen rapporten op.

Maar de juichende reacties op de beide recente rapporten

maken duidelijk dat er nu wel degelijk iets van afhangt. Als de conclusies en aanbevelingen van het rapport over het Stedelijk Museum onderwerp worden van oeverloos getouwtrek en ze wegzinken in het moeras van de Amsterdamse gemeentepolitiek, dan is het trauma onherstelbaar. Hetzelfde geldt voor het rapport van de commissie-Tabaksblat: wanneer de managers van Nederland zich weigeren te bekeren tot een besef van verantwoordelijkheid voor het algemeen belang, dan zal het bedrijfsleven zich alleen nog maar meer verliezen in zijn onwezenlijke dromen van persoonlijke grandeur.

Zulke rapporten zijn een testcase. Worden ze met veel omhaal van woorden terzijde geschoven, dan is dat een angstwekkend teken aan de wand. Ons wacht dan de claustrofobische wereld van de Asperger-patiënt: egocentrisch, schaamteloos berekenend, blind voor de algemene zaak, veroordeeld tot een permanente staat van zelfgenoegzame kleinzieligheid. Het is nu, of het is nooit.

Nostalgische matrassen

Nu door een zwangere Maxima en een nieuw avontuur van Harry Potter de sociale cohesie van ons land weer een paar maanden is veiliggesteld, kunnen we onze blik even naar de horizon richten: hoe zal het Nederland de komende tijd vergaan? Onopgelost blijven de ambivalenties die ons uiteentrekken, die onmogelijke gespletenheid die politiek en cultuur beheerst: het streven naar verlies aan nationale eigenheid en de groeiende behoefte aan culturele eigenheid, het geloof in individualisering en de hang naar het idee van gemeenschap. Europa, globalisering, en de massacultuur van *The Matrix* en Potter scheppen de illusie van een ongebonden geestelijke gemeenschap waarin het goed toeven is, waarin het nationale bewustzijn afgevlakt is tot folklore. Maar al die internationale algemeenheden en grootste gemene delers roepen als vanzelf een zucht op naar de dingen die specifiek zijn, ‘van ons’. Bovendien is daar de multiculturele samenleving met de dreiging van fundamentalisme, die juist dwingt tot overweging van wat nu eigenlijk eigen is en wat niet. Een meerderheid van stemmen is niet langer genoeg om uitsluitel te geven. Er moeten principes worden verdedigd. Er moeten standpunten worden ingenomen. En er is haast bij, anders schaft Abou Jahjah het bier af. Als we toch eens het Oranjegevoel zouden terugkrijgen! Onze minister-president had zijn regeringsverklaring nog

niet voorgelezen of ze ging al in vervulling. De kranten melden weliswaar ontsteld dat er in de buitenlandse kranten nauwelijks melding wordt gemaakt van de ophanden zijnde koninklijke bevalling, maar de nationale roes was er niet minder om. Nog maar kort daarvoor wankelde de monarchie vervaarlijk onder de aantijgingen van Margarita en haar echtgenoot, voortgestuwd door een horde journalisten en cameramannen. Dat hysterische tweetal kan weer inpakken. Al die tijd was er natuurlijk niemand die de beschuldigingen van het echtpaar werkelijk van belang vond, net zoals nu niemand echt denkt dat die koninklijke baby meer is dan een trieste vorm van massa-entertainment, die de meeste mensen wanneer het zover is, danig de keel zal uithangen. Alles is ineens vergeven, maar vooral vergeten. ‘We hebben geen bezwaar tegen de aanwezigheid van de vader van Maxima bij de doop,’ aldus SP-Kamerlid Van Bommel.

Het koninklijk huis is een wrede vorm van vermaak geworden. Agressie en sentimentaliteit, die eeneiige tweeling van het nieuwe Nederland, wisselen elkaar af.

En de lange termijn? De oproep van Balkenende om het Oranjegevoel in de samenleving te reanimeren, legt onbedoeld het probleem bloot: wat kunstmatig moet worden opgeroepen, zal onherroepelijk van tijdelijke duur zijn. Dat geldt ook voor de opleving van dat even vertrouwde als sleetse politieke begrippenpaar: links en rechts. Het weekblad *Vrij Nederland* vulde een heel dubbelnummer met die hervonden ideologische stromingen, ter ondersteuning van de heersende gedachte dat er in het Nederland na Fortuyn eindelijk weer iets te kiezen valt. Niet voor mij: stereotiep links (Karel Glastra van Loon) en lachwekkend rechts (Joshua Livestro) mochten elkaar om de oren slaan met de vermeende superioriteit van hun beperkte denkbeelden. Dat hele nummer had iets dodelijk vrijblijvends, alsof het om een herontdekt gezelschapsspel ging dat onverwacht was opgeduikeld

uit de kast waarin het jarenlang stof lag te verzamelen.

Links! Rechts! De afgelopen tijd is in de media zo vaak opgelucht geconstateerd dat die ideologische tweedeling in de Nederlandse samenleving terug is van weggeweest, dat je er bijna in zou gaan geloven. Die notie is de wereld in gebracht door de aanhangers van Fortuyn, die zich teweer stelden tegen de linkse kerk, een diabolische gemeente, die in werkelijkheid allang haar geloof kwijt was. Men polemiseerde veelal tegen zijn eigen linkse verleden, waarin men zich geestelijk had laten koeioneren door absurde drogredenen en verdwaasde rechtlijnigheid. Gerard Cox die twintig jaar later alsnog tekeergaat tegen Ien van den Heuvel; daarmee heb je die situatie aardig samengevat.

En voormalig links? Dat trapt nu met open ogen in de val die klaarligt. Zoals eenvoudige middeleeuwers vroeger na talloze malen van hekserij beschuldigd te zijn, zich ten slotte maar als heksen gingen gedragen, zo conformeren vooral de linkse oppositiepartijen GroenLinks en de SP zich ineens weer aan het clichébeeld dat hun tegenstanders van hen schetsen. Het is nogal pijnlijk te zien hoe ze hun hart ophalen aan de nieuwe helderheid: links tegen rechts, de armen tegen de rijken, de zwakken tegen de sterken, idealen tegen het geld. Iedereen is er opgewonden van. Maak het Malieveld maar vast gereed.

Je zou bijna vergeten dat het om een terugval gaat.

Toen Wim Kok enige jaren geleden verkondigde dat de PvdA haar ideologische veren van zich had afgeschud, werd dat nog als een opluchting ervaren. Eindelijk leek het besef doorgedrongen dat het socialisme zijn werk gedaan had, dat het geen instrumenten bood om de nijpende problemen omtrent globalisering en immigratie het hoofd te bieden. Maar na het afschudden van die veren bleek de partij niet in staat tot het formuleren van nieuwe ideeën, zodat ze verviel tot politieke nietszeggendheid. Het was die nietszeggendheid,

gecombineerd met arrogantie, die de leefbare revolte haar kans gaf, juist *niet* de oude linkse dogma's waar de ideologen van de LPF van wakker liggen. Geen wonder dat er nu, in tijden van oppositie, weer een heftige nostalgie ontstaat naar diezelfde ideologische veren. Toen die er nog aan zaten wist je tenminste waar je aan toe was, kon je 'heldere keuzes' maken.

Maar die veren laten zich niet zomaar aanplakken, net zoals je dat ongrijpbare Oranjegevoel niet door beleidsmaatregelen kunt afdwingen. De behoefte aan overtuigingen is iets anders dan overtuigingen hebben, verlangen naar geloof is iets anders dan geloven.

Het probleem is dat de politiek zonder ideologie niet in staat is gebleken gedachten en ideeën over onze samenleving te formuleren die tot voorbij de horizon van het heden reikten. Pragmatisme en redelijkheid bleken onvoldoende om een samenleving tot een gemeenschap te maken - zie D66. Vandaar die neiging om nu moedeloos terug te vallen op die nostalgische matrassen van voorbije ideologieën, het eerbiedwaardige conservatisme van de negentiende eeuw en het inspirerende socialisme van de twintigste. *Ja zuster, nee zuster, Pipo, Swiebertje, The Sound of Music*, links en rechts. Dat die opwindende helderheid aan beide kanten betaald moet worden met kortzichtigheid en dat zij even houdbaar zal blijken als de opwinding om de bolle buik van Máxima - dat is van later zorg.

Stemmingen

In een land van stemmingen is niets veranderlijker dan de publieke opinie - of beter gezegd: de publieke opinie die voor ons geprefabriceerd wordt. De vervoering die zich van de media meester maakte bij de benoeming van Jaap de Hoop Scheffer tot secretaris-generaal van de NAVO, bracht ook een geheel nieuw beeld van de man zelf met zich mee: van een slaafse brekebeen, die zich zowel nationaal als internationaal hopeloos politiek door zijn tegenstrevers laat overtroeven, tot een formidabele transatlantische bruggenbouwer - de man bij uitstek om de wederzijds toegebrachte wonden van Amerika en Europa te helen. Het halfhartige standpunt van onze regering inzake de inval in Irak werd plotseling in een heel ander licht gezien. Het bleek geen visieloos compromis, maar een uitgekiend staaltje van diplomatie. Je gezond verstand zegt je dat in tijden van heftige internationale crisis de bekvechtende partijen het bij gezamenlijke benoemingen alleen eens kunnen worden over een man die ze allemaal denken in hun zak te kunnen steken - maar de trefwoordenjournalistiek heeft genoeg aan 'Nederlander' en 'hoge post' om De Hoop Scheffer alsnog tot een politicus van formaat te bombarderen, anders klopt het plaatje niet.

De stemmingen wisselen in Nederland per dag: net toen de rancune van de Nederlandse bevolking tegen de graaicultuur van de managers de overhand leek te krijgen en men

massaal op zoek ging naar een goedkope Aldi in de buurt, bleek de nieuwe Ahold-bestuursvoorzitter Anders Moberg ineens helemaal geen schaamteloze zelfverrijker, maar juist een idealist die het hart op de juiste plaats had. Nadat hij onder druk van de chantage van de publieke opinie afzag van wat bonussen en een vergulde afvloeiingsregeling, bleek Moberg de moderne heilige die eigenhandig de zuiverheid in het Nederlandse bedrijfsleven terugbracht, een lichtend voorbeeld voor zijn egocentrische collega's. Nu hij zijn stapje terug alweer gecompenseerd lijkt te hebben met een ferme stap vooruit - hij trad toe tot de raad van commissarissen van een groot Zweeds detailhandelconcern - kan de bonuskaart weer in de afvallemmer. Ahold zal nu minstens een ziekenhuis moeten stichten, een achterstandswijk volledig moeten opknappen, of, dat is vast en zeker beter, een paar honderdduizend pakken Perla-Mild gratis moeten uitdelen, om de stemming onder het volk opnieuw te doen omslaan.

Je moet wel idioot zijn om in zo'n klimaat een parlementaire commissie te benoemen die gaat onderzoeken of het Nederlandse integratiebeleid van de afgelopen dertig jaar geslaagd is of juist niet. Dat kan niet anders dan uitlopen op een hopeloos getouwtrek tussen voormalig linkse goede bedoelingen, die ieder aantoonbaar bewijs van integratie triomfantelijk omhooghouden, en hedendaagse rechtse scepsis, die in iedere dolle mullah of Marokkaanse messentrekker het faillissement van de multiculturele samenleving bewezen ziet. In plaats van een onderzoek naar falend beleid krijg je de verdediging van ingenomen stellingen en beschuldigingen over en weer. De waarheid ligt niet in het midden. Ze ligt nu eens hier, de volgende dag weer daar. Die commissie is zelf het resultaat van een stemming; net als de kritiek erop, trouwens.

Wat is de oorzaak van al die stemmingswisselingen? Het diepe verlangen naar eenduidige duidelijkheid, de wanhopige

behoefte aan heldere standpunten, ongenaakbare gedragscodes, klare taal - en vervolgens de onvermijdelijke desillusie, het agressief makend malaisegevoel wanneer al die goede voornemens weer wegzakken in een moeras van dubbelzinnigheid en dubbelhartigheid. Die commissie integratie is het beste voorbeeld: een oprecht verlangen naar objectieve beschouwing, naar een helder overzicht van de knelpunten en misvattingen uit het verleden, en dan onherroepelijk het trieste bekvechten wanneer langzaam maar zeker duidelijk wordt dat die helderheid een illusie is, dat het grotendeels een kwestie van perspectief is.

Is de integratie gelukt of mislukt? Ben ik een gelukkig mens of juist niet?

Toen eenmaal duidelijk werd dat de opdracht van de commissie een illusie was, kregen andere aanvechtingen de overhand. Het verlangen naar helderheid wordt in Nederland altijd verdrongen door het verlangen naar schuldbekentenissen - van de ander, welteverstaan. Als de integratie van minderheden in Nederland mislukt is, dan is de vraag al gauw niet meer wat daaraan gedaan kan worden, maar wie het gedaan heeft. De nieuw-Hollandse behoefte aan mensen die verantwoordelijkheid nemen wordt steeds opnieuw afgetroefd door het intense verlangen andere mensen verantwoording te zien afleggen - twee zaken die telkens met elkaar verward worden.

Typerend is de verklaring waarmee het aangevallen Hilda Verwey-Jonker Instituut zijn straatje probeert schoon te vegen: niet de allochtoon is mislukt in Nederland, het zijn vooral de mislukte autochtonen die het succes van de allochtonen niet kunnen verkroppen. Olie op het vuur van de critici van de multiculturele samenleving, die met voorbeelden van taalachterstand en criminaliteit zullen komen - enzovoort. Oudlinkse zelfgenoegzaamheid en het nieuwrechtse verlangen naar een onafgebroken reeks bijtjesdagen - het zijn twee kanten van dezelfde medaille. Beide partijen zijn

geobsedeerd door het onmogelijke idee van morele zuiverheid.

Het is aanstekelijk. Toen ik las dat voormalige dissidenten uit Oost-Europa, onder wie Vaclav Havel en Lech Walesa, de Europese Unie opriepen om ferm actie te ondernemen tegen het bewind van Fidel Castro op Cuba, dat in zijn doodsstrijd opnieuw uitzonderlijk repressief is geworden - begin 2003 werden 78 critici van het communistische bewind opgepakt -, moest ik onwillekeurig denken aan de pogingen van een aantal jaren geleden om al die voormalige Cuba-dweepers, zoals Harry Mulisch, tot een schuldbekentenis te dwingen. Mulisch reageerde daar toen hooghartig op. Hij weigerde te spuwen in de bron waaruit hij had gedronken, zo drukte hij het uit. Karakter! Vervolgens werd vergoelijkend geconstateerd dat hij zijn politieke dweepzucht in *De ontdekking van de hemel* onmiskenbaar *geïroniseerd* had, en daarna hoorde je er niets meer over.

Maar Mulisch leeft nog en Castro helaas ook. Er is niets afgesloten. Je kunt het heden ondergeschikt maken aan het verleden en Mulisch alsnog het mes op de keel zetten; hij heeft immers een misdadig regime vergoelijkt. Schuldig! Je kunt ook iets anders doen, het verleden naar het heden halen: Mulisch beleefd vragen zijn morele betrokkenheid met het Cuba van nu te tonen en de oproep van Havel c.s. te steunen.

Het moet niet. Geen bijtjesdag. Niemand zal hem ertoe dwingen.

Het zou wel mooi zijn.

Turk

Je hebt de oude en de nieuwe multiculturele samenleving. De oude liet zich weer eens gelden door een actie van columnist Mohammed Benzakour, die de gemeente Zwijndrecht wilde bewegen de straatnaam Turk (vernoemd naar een lokaal tuiniersbedrijf) van de bordjes te verwijderen, vanwege het woord alleen al. Benzakour werd weggehoond, door de gemeente, door Gerrit Komrij, en door Turken met als adres Turk, Zwijndrecht.

Einde actie - maar wat een nostalgisch gevoel riep het bij mij op! Het quasi-engagement van de columnist deed denken aan tijden toen de multiculturele samenleving nog een levende illusie was, toen er slechts twee gemeenschappelijke vijanden waren, Racisme, en zijn kleine broer Discriminatie. Wanneer je het racisme bij zijn nekvel had gegrepen, stond niets een verdere verbroedering van oude en nieuwe Nederlanders meer in de weg. Echt veel virulente rassenhaat viel er in Nederland niet te ontdekken: de partij van Janmaat wilde maar niet groot worden. Verbeten antiracisten vielen dan ook al snel terug op wat zij uit armoede *alledaags* racisme noemden, en *verborgen* discriminatie - minstens zo erg! Voor de querulanten van het antiracisme was er gelukkig altijd nog de dikke Van Dale, waarin tot op de dag van vandaag lelijke dingen over negers, Turken, homo's en joden staan; en dan had je natuurlijk nog de jaarlijkse verontwaardigde ingezonden stukken tegen Zwarte Piet.

Nu lijkt het bijna onschuldig - want hoewel de antiracisten toentertijd bijkans struikelden over gevallen van discriminatie en blanke onnadenkendheid, was er toch een diepgeworteld geloof in de maakbaarheid van die multiculturele samenleving. De verongelijkheid over het alledaagse racisme ging namelijk hand in hand met een eigenaardig soort exotisme, dat vooral de linkse politiek parten speelde: blij jezelf, pas je niet aan ons aan, wij zijn saai, jullie zijn kleurrijk, geef ons leven ook een beetje kleur. Nederland zelf had geen noemenswaardige cultuur - wanneer een van die weinige extreme nationalisten het over de Nederlandse Cultuur had, begonnen de Hollandse cabaretiers honend met windmolens en langspeelplaten van BZN te zwaaien. Het was een eigenaardige zelfhaat, die goed samenging met een stuitend soort betutteling. Niet alleen was het vanzelfsprekend dat nieuwkomers hun cultuur moesten behouden, er was ook een wijdverbreide multiculturele dweepzucht, een soort verliefdheid op wat voor 'de ander' doorging. Die ander moest, dat sprak vanzelf, ook altijd de ander blijven. Achteraf zie je gemakkelijk hoe dwaas die houding was.

Er wordt tegenwoordig veel achteraf bezien. Is de integratie mislukt? Is een multiculturele samenleving wel haalbaar? En de reactie is radicaal: Nederlandse intellectuelen zijn en masse op zoek gegaan naar een Nederlandse identiteit die de nieuwkomer als rolmodel kan worden aangeboden. En je kon erop wachten: de neoconservatieven zijn inmiddels op de onvervreembare joods-christelijke wortels van de Nederlandse samenleving gestuit. Werden aanvankelijk vooral de universele waarden van de Verlichting in stelling gebracht tegen koppige allochtoonse achterlijkheid, binnenkort wordt er weer gewoon met de bijbel gezwaaid. Zie de omslag: eerst werd in misdaadverslagen het woord 'Marokkaan' angstvallig vermeden uit angst voor stigmatisering, nu zijn het vooral de voorheen al te politiek correcte politici die het woord niet kunnen

uitspreken zonder er *kut* voor te zetten. Aanvankelijk werd de problematiek van botsende culturen en gebrek aan integratie weggepoetst met mooie multiculti-illusies, nu wordt ze van week tot week meer opgeblazen. Nieuwkomers hebben allang niets exotisch meer; leven in twee culturen wordt voor onmogelijk gehouden. Je kunt alleen nog Nederlander worden door een culturele amputatie. Het is aanpassen of oprotten.

De reactie is navenant - dreigende taal wordt beantwoord met dreigende taal. Terwijl de oorspronkelijke Nederlander opgejaagd door globalisering en immigratie op zoek gaat naar zijn eigen fundament, verschansen steeds meer allochtonen zich in eigen kring en klampen zich op hun beurt vast aan idealen van culturele zuiverheid die grotendeels onhoudbare illusies zijn. Er wordt verwantschap gezocht over de grenzen van Nederland heen, met land-ras-en-geloofsgenoten, er worden transnationale identiteiten verzonnen en ontwikkeld, alles om maar geen Nederlander met de Nederlanders te hoeven zijn.

Je hoeft niet visionair te zijn om te zien dat beide reacties voortkomen uit eenzelfde angst: ogenschijnlijk angst voor aantasting van de eigenheid, in werkelijkheid de angst zelf helemaal geen eigenheid meer te bezitten - terwijl de Ander die wel heeft. Het antwoord is een verzonnen eigenheid. Dat is de plaag van de nieuwe multiculturele samenleving.

Zolang de nadruk van alle kanten op onveranderlijke eigenheid wordt gelegd, zal identiteit steeds opnieuw botsen met iedere nieuw ontwikkelde notie van burgerschap. Het idee van burgerschap is een mooi ideaal, iets waar je graag in wilt geloven, zo iets als de Europese eenwording. Maar zolang het geen bedding krijgt in een idee van gedeelde identiteit, blijft het een fraaie abstractie, die de menselijke behoefte aan de eigen kring alleen maar zal versterken. Een samenleving kan niet op abstracties steunen, of, zoals dat

tegenwoordig Amerikaans-zakelijk heet, op contracten. Je kunt van mensen eisen dat ze zich voegen naar de wetten van een land, maar zolang die morele noties die aan die wetten en regels ten grondslag liggen niet in hun bloedstroom zitten, zal iedere sociale cohesie ontbreken en vrijwillige segregatie alleen maar toenemen.

De multiculturele samenleving is een feit, of ze nu geslaagd is of niet. Dat betekent dat iedere Nederlander, autochtoon en allochtoon, zijn culturele achtergrond in een nieuwe context zal gaan zien, of hij dat nu leuk vindt of niet - en eigenlijk gebeurt dat allang, daar komen al die nieuwe wederzijdse felheid en stellingnamen vandaan. Spanningen en ontsporingen zijn onvermijdelijk. Er is de grondwet, er is het wetboek, en er is Nederland met zijn tradities en geschiedenis, maar de notie van burgerschap als basis voor een gemeenschappelijke Nederlandse identiteit is alleen bruikbaar wanneer je niet je ogen sluit voor de onbedwingbare behoefte aan culturele eigenheid van verschillende soorten Nederlanders. Eigen cultuur kan niet alleen niet klakkeloos opgegeven worden, ze wordt desnoods ter plekke verzonnen. Wie daar blind voor is, roept de ellende over zichzelf af.

Vermeende islamitische homo's

‘Belachelijk, wansmakelijk en provocerend,’ noemde Ahmed Azzuz van de Vlaamse AEL het aangekondigde initiatief van de jonge islamitische homo Carim Bouzian om in de grote steden affiches op te hangen met zoenende allochtone homoseksuele mannen en vrouwen. ‘Mensen mogen van ons homo zijn, maar kunnen zich dan geen moslim noemen. We verplichten ook niemand moslim te zijn, maar islamitische homo's bestaan niet, wat een klein groepje vermeende islamitische homo's ook zegt.’ En: ‘Je kunt geen moslim zijn en je ook homo noemen of aan de drank verslaafd zijn.’

Lees dat laatste zinnetje nog eens. Volgens de AEL-politicus kan een man best seks met een man hebben en een borrel drinken - het moet alleen niet zichtbaar zijn, het mag niet benoemd worden. Het is die praktische dubbele moraal waarmee iedere absolutistische godsdienst zich door het aardse leven slaat. Iedereen weet dat het wel bestaat, er zijn natuurlijk miljoenen islamitische homoseksuelen - in daad, niet in woord.

Ik heb nergens om gevraagd, maar het lijkt erop dat homoseksualiteit opnieuw een lakmoesproef is geworden van de mate waarin godsdienstige overtuigingen en de liberale samenleving verenigbaar zijn. De positie van de islamitische vrouw is traditioneel abominabel, maar zolang een moslima trouw haar hoofddoek draagt, valt er toch nog heel wat te

emanciperen; ze is symbolisch loyaal. Maar de islamitische homo bestaat niet, kán niet bestaan. En als hij zegt dat hij wel bestaat, breekt de paniek uit. Zelfs de meest liberale Nederlandse moslims gaan het liefst een blokje om wanneer de woorden islam en homoseksualiteit in één adem worden genoemd. Toen de schrijver Hafid Bouazza een tijdje geleden een opgewekt provocerende lezing hield over het onderwerp, bleven alle spraakmakers van de islamitische gemeenschap, die normaal altijd klaarstaan om als eerste een brug te slaan tussen hun godsdienst en de Nederlandse samenleving, schielijk weg. Of je krijgt de zalvende argumentatie van de volleerde politicus. Azzuz: 'Hij [Carim Bouzian] wil dat homofilie in de islam als norm wordt gerespecteerd, terwijl dit zelfs niet het geval is binnen het christendom en het jodendom. Ik pik het niet dat de islam de schuld krijgt van de haat tegenover homo's. Ik heb als moslim geen enkel probleem met homo's. De koran schrijft voor dat je iedereen moet respecteren. Ik ken homofiele Marokkanen die geen problemen hebben in hun gemeenschap.'

Azzuz zegt nog net niet dat die homofiele Marokkanen zich onder zijn beste vrienden bevinden, maar de boodschap is duidelijk: binnen zijn geloof is geen plaats voor hen. De islam moet zuiver gehouden worden. Het is onzinnig en leugenachtig te veronderstellen dat zulke overtuigingen het maatschappelijk gedrag van veel moslims niet zouden bepalen. Alsof geloof en cultuur gescheiden kunnen worden, alsof je homo's persoonlijk helemaal oké kunt vinden, terwijl je geloof hel en verdoemenis over hen uitspreekt.

Hoe kan Azzuz aan de zoenende allochtone mannen op de posters trouwens zien dat ze islamiet zijn? Er heerst veel homohaar onder moslims, juist uit angst dat het geloof in het westen niet zuiver gehouden kan worden. De homo moet van hem dan ook onverbiddelijk de Ander blijven en niet Een van Ons worden - net als de jood trouwens, alleen zal die zich

nooit islamiet noemen, dat scheelt.

Hoe reageert de Nederlandse samenleving hierop? Het probleem is dat de homo-emancipatie in dit land juist zo ongeveer was afgesloten, toen de islamitische afkeer van homo's zichtbaar werd. Emancipatiebewegingen zijn sociaal van aard: toen homo's in Nederland niet langer als buitenstaanders werden gezien, als wezenlijk anders, verdween ook het bindmiddel dat homo's een maatschappelijk gezicht gaf. Het enige wat homoseksuelen nu nog gemeen hebben is, het woord zegt het al, homoseks. Consequent gedacht zouden de Gay Games dan ook één grote orgie moeten zijn; uit kiesheid werd gekozen voor de enige activiteit die cultureel volkomen nietszeggend is: sport. In tijden van homo-emancipatie werden er boeken volgeschreven en fora volgekletst over een zogenaamde onvervreembare homo-identiteit, je kon er bijna je beroep van maken. Nu is daar bijna niets meer van over. Homocultuur in Nederland, tegenwoordig is dat een sneppende travestiet die lottoballen uit een bak haalt.

Hetzelfde zag je met het feminisme; nadat de laatste golf over onze samenleving was gespoeld, en de meeste vrouwen hun eigen leven konden bepalen, bleek ineens de droom van de Betere, Want Door Vrouwen Bestuurde Wereld vervlogen. En de *culturele* obsessies van heel wat vrouwen, zoals die in de media naar voren komen, lijken ineens weer verdacht veel op die van vóór de emancipatiegolven: mannen, status, afvallen en make-up. Alleen is daar nu neuken bij gekomen. In ongeemancipeerde tijden begonnen veel onderdrukte vrouwen hun maatschappelijke loopbaan noodgedwongen met hun benen wijd; nu, getuige het fotoboek *Heldinnen* van Ronald Giphart, is het een levensvervulling geworden. Het feministische maandblad *Opzij* steekt inmiddels de *Margriet* in kloekende tuttigheid naar de kroon. In dat ooit zo ambitieuze blad wordt alles wat vrouw is nu klakkeloos toegejuicht, zolang het maar niet te moeilijk wordt; men interviewt liever

een geile schrijfster over overspel dan een vrouwelijke wetenschapper - straks begint ze nog over haar werk. Nee, liever een themanummer Vrouwen en Vriendschap. Alles wat eens politiek leek, is nu weer heel erg persoonlijk geworden.

Het schijnt dat een groeiend aantal Nederlanders afkerig is van twee zoenende mannen op straat; dat is nu immers geen moedige daad meer, maar gewoon exhibitionisme. Quasi-christelijke en ferm-rechtse denkers op de opiniepagina's zeggen dan ook nooit dat ze homoseksuelen zelf stuitend vinden, ze klagen altijd over excessief hedonisme en die afschuwelijke Gay Parade. Zouden zij ook bezwaar hebben tegen affiches waarop islamitische mannen elkaar zoenen?

Terecht dus stellen islamitische politici als Azzuz dat in westerse landen van volledige acceptatie van homo's geen sprake is. Maar er is een wezenlijk verschil: in West-Europese landen worden homoseksuelen niet langer politiek en sociaal als de Ander gezien, als mensen die buiten de samenleving staan. Zelfs de meeste christenen hebben die stap de afgelopen decennia gezet. Maar veel islamieten beschouwen homoseksuelen wel als wezenlijk anders, religieus, cultureel, sociaal - zoals veel van hen Nederlanders als wezenlijk anders beschouwen. Die stap zal gezet moeten worden: homoseksualiteit is ook van hen, daar helpt geen respect voor godsdienstige overtuigingen aan. Gezien de angstvalligheid en hypocrisie van zelfs de meest vooruitstrevende moslims, biedt alleen provocatie uitkomst. Een koekje van eigen deeg voor Dyab Abou Jahjah: hang die posters op.

Voetbal

Het was een verbluffend gezicht: Nederland had zojuist met zes-nul van Schotland gewonnen, maar in de studio van *Studio Sport* zaten drie diep verongelijkte mannen boos langs elkaar heen te kijken. De onvrede trok diepe groeven in hun gezicht, de smalende mondhoeken waren verstard in een afstotelijke grijns. Presentator Mart Smeets deed nog een halfhartige poging tot zelfonderzoek, maar de mondhoeken van de andere twee trokken alleen nog maar verder naar beneden: Nederland had gewonnen, de bondscoach had zichzelf op het nippertje gerehabiliteerd, we gingen naar Portugal voor het EK, maar het feestje was nu al grondig bedorven. Er viel duidelijk niets te vieren. De drie commentatoren, behalve Smeets een mislukte voetballer en een mislukte journalist, namen het het Nederlands elftal *kwalijk* dat het had gewonnen. En dat de spelers na afloop van de wedstrijd weigerden om de pers te woord te staan, omdat ze zich gekwetst voelden door de niet-aflatende aanvallen op de bondscoach en hun eigen mentaliteit ('volgevreten vedettes!'), dat was helemaal het toppunt van gebrek aan professionaliteit. Daar moet je tegen kunnen, dat hoort erbij, zei de een. Advocaat heeft eindelijk naar mij geluisterd, hij zou me dankbaar moeten zijn, smaalde de ander. (Door die nieuwe opstelling was Ruud van Nistelrooy immers eindelijk 'ontketend' - dat woord gaan we nog vaak horen.)

Wie zich afvraagt wat er toch met de Nederlandse onvrede is gebeurd nadat Fortuyn werd begraven, hoeft alleen maar even de televisie aan te zetten. Eerst was het de politiek, toen was het de monarchie, nu is het weer even het nationale voetbal. Zodra je de afstandsbediening indrukt, zie je een tafel met uitgezakte mannen die elkaar in agressieve laatdunkendheid proberen te overtreffen: de matige prestaties van het nationale elftal zijn te wijten aan de zwakke bondscoach, die er verkalkte denkbeelden op na houdt, aan het gebrek aan zuiverheid bij de spelers, die op veel te jonge leeftijd veel te veel geld hebben verdiend en geen autoriteit meer accepteren. Voetbal is een boksbal geworden. Op het moment dat deze mannen zelf schrikken van zo veel nietsontziende agressie, is het tijd voor het gespeelde kroegsentiment: ach, Nederland kent zestien miljoen bondscoaches, waar praten we eigenlijk over, we zijn zelf maar opgewonden standjes met onze meningen, wat een *jongens* zijn we op onze leeftijd toch eigenlijk nog.

Maar die agressie is echt. De *gaffe* van sportjournalist Henk Spaan, die schuimbekkend op de voorpagina van *Het Parool* gemeld had dat de spelers van het Nederlands elftal een dag na hun smadelijke nederlaag rustig tot vier uur 's nachts hadden gefeest, terwijl de eer van het land op het spel stond - die blunder werd door zijn collega's van de pers en de televisie weggewuifd als een beroepsongelukje, terwijl hij toch alle tekenen van een *psychose* vertoont. Henk Spaan is de Michael Jackson van het Nederlandse voetbal: geobsedeerd door de onbesmette zuiverheid van de jeugd, verrukt door de belangeloze schoonheid van het spel. Zo'n man ziet zijn jongens-idylle voortdurend verstoord; als hij geen gedichten voor zijn voetballers schrijft, deelt hij week in week uit als een strenge schoolmeester cijfers uit. De wanprestaties van het Nederlands elftal en de dreigende uitsluiting van het Europese Kampioenschap veroorzaakten waanvoorstellingen; zijn jon-

gens waren ineens zijn jongens niet meer, ze waren hopeloos gecorrumpeerd door torenhoge transferbedragen en sponsorcontracten, ze laptten de landseer aan hun noppen, ze dachten alleen nog maar aan zichzelf en niet meer aan elkaar, en al helemaal niet aan Henk Spaan. Eén geboekte tafel aan een liefdadigheidsdiner voor Patrick Kluivert en zijn vrouw groeide in zijn hoofd uit tot een bacchanaal van ongekende proporties; het ontbrak er maar aan dat zijn jongens op de Nederlandse vlag hadden gespuugd.

Ik weet het, voetbal is emotie, maar waarom is het Nederlandse voetbal in handen gevallen van mannen met een eindeloos geprolongeerde midlifecrisis, die hun eigen teleurstellingen en gevoel van gemis projecteren op een nationale sport? In andere landen worden commentatoren oprecht kwaad, spuwen hun gal, honen en schamperen, maar alleen in Nederland verkeren de voetbalcommentatoren in een permanente staat van smalende verongelijkheid. De Hollandse voetballers moeten zuiver zijn, ze moeten onbevlekt blijven - niet op geld uit zijn, geen sterallures hebben, geen vrouwen grijpen. Kortom, ze moeten vooral niet op de commentatoren zelf gaan lijken. Want de echte volgevreten vedettes, dat zijn de mannen in al die kroegprogramma's vol zelfgenoegzaam gelul over voetbal. Het negentienjarige 'supertalent' Wesley Sneijder werd na de gewonnen wedstrijd tegen Schotland collectief door deze onvolkomen mannen omarmd en als een nieuw symbool van Hollands natuurlijk talent - ze hadden het al honderd keer gezegd, alleen wilde Advocaat niet luisteren. Na de rancune is het nu weer tijd voor ongeremde dweepzucht. Rafaël van der Vaart, het stralende symbool van vorig jaar, is aan de nationale borreltafel alweer afgeschreven.

In een land van stemmingen regeert het sentiment. Na de opstand der leefbaren, na de Fortuyn-revolte, na de 'onthullingen' over het koninklijk huis, is ook het nationale voetbal doelwit van onze existentiële onlustgevoelens geworden. Het

zijn de anderen die corrupt zijn, die de zuivere beginselen verraden hebben, die verkalkte systemen instandhouden (Paars, Beatrix, Advocaat). Minister Donner zei het al, de druppel holt de steen uit - alleen lijkt de onvrede met onze nationale instituten inmiddels op een waterkanon dat door blijft spuiten tot alles omver ligt. Het zijn de *anderen* die op baantjes jagen, die hun oprechte principes en idealen hebben ingeruild voor opportunisme en eigenbelang, de *anderen* die de Hollandse ongereptheid verkwanseld hebben voor Skybox-sterrendom. (Het sentiment van het typerende straatinterview: 'Er staat daar heel wat geld opgesteld, *ons* geld, daar mogen ze best wat voor terugdoen.')

Het zijn de anderen die onze illusies verstoord hebben, die ons onze onschuld hebben afgenomen. Jeugd hebben we nodig, jeugd en zuiverheid.

Die aanhoudende Hollandse obsessie met gebrek aan morele zuiverheid bij anderen (Corrupt! Arrogant! Egoïstisch!) duidt op een verwende zelfhaat, die behalve onsmakelijk vooral infantiel is. Ik voel me niet goed, en dat is jouw schuld. Doe er iets aan.

Fortuyn en Beatrix is het niet gelukt. Balkenende en Donner deden een ongelukkige poging - ze werden weggehoond. De beurt is nu aan Wesley Sneijder. Hij moet alles goedmaken - voor Henk Spaan, voor vader en zoon Mulder, voor Mart Smeets en voor ons.

Een politiek van improvisaties

Nieuwe politiek: onze minister van Sociale Zaken opent binnenkort een zogenaamde ‘Robin Hood-rekening’, waarop Nederlanders die het goed of uitstekend hebben geld kunnen storten, dat vervolgens onder de armen van Nederland verdeeld zal worden. Er komt ook een speciale telefoonlijn, waar Barmhartige Samaritanen zich kunnen melden. Minister De Geus zegt het ingezamelde geld in de potjes voor de bijzondere bijstand van de gemeenten te zullen storten, zodat die het aan de allerzwaksten in onze samenleving kunnen uitdelen. De minister benadrukt dat hij solidariteit onder mensen waardeert. ‘Waar de overheid niet meer kan helpen, kunnen best mensen een duit in het zakje doen die zelf wat overhebben.’

Het voornemen van De Geus was een reactie op de door GroenLinks voorgestelde zogenoemde Robin Hood-heffing, waarbij eenmalig vijfhonderd euro bij veelverdieners zou worden afgeschreven, ten behoeve van de armen van Nederland. GroenLinks juicht het geïmproviseerde plannetje van De Geus dan ook toe. Het *Algemeen Dagblad*: ‘GroenLinks-Kamerlid Van Gent is daarmee in haar nopjes. [...] Zo wordt de kloof tussen arm en rijk volgend jaar niet al te groot, hoopt ze. Van Gent sluisde gisteren zelf alvast een eerste donatie door naar De Geus: een bejaarde dame uit Nijmegen wilde “met genoeg” vijfhonderd euro overmaken voor de minima.’

Vijfhonderd euro voor de minima - het is een van die berichten die je onwillekeurig naar de kalender doen kijken, in de hoopvolle verwachting dat het toch weer ongemerkt 1 april is geworden. Rechts cynisme, christen-democratische hypocrisie, linkse zelfgenoegzaamheid, ze schudden elkaar innig de hand. Onder het mom van menslievendheid en solidariteit verruilt deze regering klakkeloos beleid voor liefdadigheid. Ogenschijnlijk gaat het om een initiatief om de burger onafhankelijker te maken van de gezichtsloze overheid - die gedachteloze mantra van de nieuwe politiek - maar in werkelijkheid is het de overheid die met een pontificaal gebaar de handdoek in de ring gooit. In plaats van het beoogde nieuwe gevoel van gemeenschap wordt de tweedeling in de samenleving nog eens benadrukt - en tegelijk overgoten met een saus van weemakend sentiment. Het wachten is op de eerste commerciële omroep die zich tegen betaling (alles voor de zwakken in de samenleving!) van het initiatief van De Geus meester maakt en er een kijkcijferfenomeen van weet te maken: glimmende directeuren van bedrijven met reusachtige kartonnen cheques waarop naast de naam van het bedrijf ook een on-ge-lo-fe-lijk bedrag staat vermeld, een belangeloos lied van de cast van GTST en de carrière van Henny Huisman uit het slop.

Was het maar een incident, een larmoyante oprisping van een minister die ook niet weet waar hij het vandaan moet halen. Het is meer dan dat - in Nederland keert na de burger nu ook de politiek zich af van een algemene wetgeving, die een praktische aanpak maar in de weg zit. Formele regels, eindeloze procedures, ongevoelige algemeenheden, die verheffende principes huldigen, maar in de praktijk alleen maar misstanden in de hand werken - ze worden nu ook in de politiek vervangen door een pragmatische aanpak, die vooral neerkomt op improvisatie. Als de regels in de weg zitten, dan veranderen we die regels toch gewoon? Wat heb je aan het ge-

lijkheidsprincipe, wanneer een kind kan zien dat echte mensen helemaal niet gelijk zijn? Praktische problemen vragen om praktische oplossingen, en alle fraaie denkbeelden die in abstracte wetgeving zijn vastgelegd, wat koop je ervoor als niemand in je buurt meer Nederlands spreekt en de jongens die je tasje hebben geroofd na een paar uur weer op straat lopen? En niets is zo wezenloos abstract als de Grondwet, dus daar moet eerst iets aan gedaan worden.

Er heerst dus veel weerzin tegen algemene principes - precies omdat ze algemeen zijn en geen oog hebben voor specifieke situaties, en ten tweede omdat ze onpersoonlijk zijn; liever door de overheid gestuurde liefdadigheid dan een zoveelste belastingverhoging. Weg met de bureaucratie, leve de noodverordening.

Helemaal kwaad hoeft dat niet te zijn, want iedereen weet dat die algemene principes in die abstracte regelgeving al gauw tot drogredenen kunnen worden, waardoor de harde maatschappelijke werkelijkheid uit zicht raakt. Maar andersom dreigt een minstens zo groot gevaar: wanneer regelgeving zich steeds opnieuw toespitst op specifieke situaties, raakt het algemene uit het zicht.

Dat levert een vreemde paradox op, waar de huidige politiek zich nauwelijks van bewust lijkt: juist de pleitbezorgers van volledige integratie van minderheden zijn de eersten die het gelijkheidsbeginsel in specifieke situaties in twijfel trekken. De gedachte van minister Donner om allochtone criminelen relatief zwaarder te straffen dan autochtonen, omdat zij de strafmaat anders zouden beleven, toont de situatie in een notendop: juist om de boel bij elkaar te houden, wordt er getornd aan principes die bedoeld zijn om de boel bij elkaar te houden.

Donner staat niet alleen; vooral de VVD maakt er een gewoonte van alle algemene principes overboord te gooien in het belang van algemene principes. De tournure van mi-

nister Zalm om islamitisch onderwijs onmogelijk te maken zonder aan artikel 23 van de Grondwet te komen, is een lachwekkende schijnbeweging. Het is evident dat zijn partij de islam beschouwt als een vijfde colonne, een duister monsterverbond tussen jihadstrijders en jodenhatende tasjesdieven, die bijna niet kunnen wachten om hier de boel over te nemen en stante pede de sharia in te voeren. Dat mag je vinden, maar verschuil je dan niet achter drogredenen over achterstandsgroepen die niet bij elkaar op school mogen zitten. Je kunt niet discussiëren over islamitisch onderwijs zonder ook over christelijk onderwijs te discussiëren, zo is het nu eenmaal; en als je ervan overtuigd bent dat het islamitisch onderwijs een bijzonder gevaar vormt voor de Nederlandse samenleving, dan zul je dat moeten bewijzen - daar heeft Said Benayad, voorzitter van de organisatie van islamitische scholen, volkomen gelijk in.

In een samenleving waarin grote verschillen bestaan - iedere samenleving dus - is het de taak van de overheid het ideaal van gemeenschap hoog te houden, als een soort paraplu waaronder iedereen kan schuilen. Nu die gemeenschap als een illusie ontmaskerd lijkt te zijn, is er sprake van paniekvoetbal. In plaats van zich te verliezen in een politiek van eindeloze improvisaties, zou geprobeerd moeten worden de algemene principes nieuw leven in te blazen. De Nederlandse Grondwet lijkt me daarbij een uitstekende leidraad.

Mijn meningen

Onderzoekers uit twintig landen maken zich op voor een grootscheeps onderzoek: hoe wordt *The Return of the King*, het derde deel in de verfilming van Tolkiens *The Lord of the Rings*, over de hele wereld in de markt gezet? Ruim dertig groepen wetenschappers en studenten willen weten of er wezenlijke verschillen zijn in de manier waarop de consument naar de bioscoop wordt gelokt. Dit alles om een veel grotere vraag te beantwoorden: wordt de wereld nu homogener of juist niet?

Het is zo'n vraag die een grote onrust verraadt; zodra je hem gesteld hebt, schieten de antwoorden alle kanten op. Ja, de wereld wordt onmiskenbaar homogener, kijk maar naar het wereldwijde succes van *The Lord of the Rings*, kijk maar naar zwerfkinderen in Bombay die tussen het bedelen door *Harry Potter V* verslinden, kijk maar naar de vervuilde kop van Saddam Hoessein die binnen een paar uur tot een logo is geworden, dat nu al op T-shirts staat afgedrukt, en waarnaar over een paar maanden in Hollywood-komedies geinig verwezen zal worden, en dat uiteindelijk onherroepelijk in de reclame terecht zal komen - alles op deze wereld eindigt in de reclame. Aan de andere kant: juist wanneer we het er bijna over eens zijn dat heel de wereld hetzelfde dreigt te worden, wordt duidelijk dat er precies het tegenovergestelde aan de hand is. Al die globale gemeenzaamheid is maar schijn:

daarachter ligt een onoverzichtelijk labyrint van specifieke identiteiten - land, ras, groep, geloof - dat almaar ondoorzichtiger lijkt te worden. Je kunt gerust stellen dat naarmate de globalisering voortschrijdt, de behoefte aan eigenheid evenredig toeneemt. Zoiets gaan die internationale wetenschappers ook ontdekken: weliswaar drukt *The Return of the King* alle plaatselijk gemaakte kerstfilms rücksichtslos de bioscoop uit, maar de manier waarop Tolkiens verhaal beleefd en geïnterpreteerd wordt, zal van land tot land sterk verschillen. Juist het algemene versterkt het eigene.

Het is een paradox waartegen iedereen zijn neus stoot; de Europese Unie heeft ontdekt dat juist het proces van verregaande eenwording de afzonderlijke landen meer dan ooit bewust heeft gemaakt van hun eigen nationale gevoelens en belangen. En zelfs in Nederland begint nu het besef door te dringen dat hoe harder je allochtonen tot volledige integratie probeert te dwingen, des te heftiger de zelfgekozen segregatie zal zijn. Ayaan Hirsi Ali die islamitische schoolkinderen komt vertellen dat Allah niet bestaat en dat ze zich intensief in de belevingswereld van homo's en joden dienen te verdiepen - een eerste effect zal een spontane toename van het aantal *burkha's* zijn.

In Rotterdam begint het inmiddels te dagen: de onderzoekers Gabriël van den Brink en Dick de Ruijter hebben in opdracht van de stad het rapport *Marginaal of modern?* geschreven, waarin, getuige hun samenvatting in *NRC Handelsblad*, nuchter wordt vastgesteld: 'Dwang werkt averechts.' Niet langer overheerst de notie dat bikkelharde standpunten de oplossing vormen om autochtonen en allochtonen binnenboord te houden. 'Het beste beleid is dat migranten actiever betrokken worden bij het politieke, intellectuele en culturele leven van de stad. Het gaat er niet om dat iedereen hetzelfde wordt, maar voorkomen moet worden dat mensen op grond van hun verschillen met de rug naar elkaar gaan staan. In die

zin is het in Rotterdam de hoogste tijd om te beginnen met een harde, maar eerlijke gedachtewisseling.'

Niet alleen in Rotterdam, lijkt me. Wat zo'n rapport verfrissend maakt, is de erkenning van de paradoxen waarover ik het hierboven had - om een werkbare eenheid te kunnen bewerkstelligen, zul je eerst oog moeten hebben voor de onderlinge verschillen. Vaste stellingen zullen aan weerskanten verlaten moeten worden. Meninge n mogen andersdenkenden niet negeren, maar moeten die juist opzoeken.

Dat onderscheid lijkt me belangrijk. Meninge n zijn er in Nederland heel veel, zeker nadat de traditionele moralistische domineescultuur een monsterverbond is aangegaan met de egocultuur van de media - je kunt de televisie niet aanzetten of je ziet een van een middelmatige universiteit geplukte historicus die nog maar weer eens uitlegt hoe het nu verder moet in Irak of met de multiculturele samenleving. Het nieuws is tegenwoordig razendsnel, en dus wordt hetzelfde verwacht van de duiding. De snelheid van het beeld heeft van de televisiejournalistiek zowel de beste als de allerslechtste journalistiek gemaakt: alles wat er op de wereld gebeurt zie je vrijwel meteen, maar wat het betekent - daar wordt vervolgens urenlang over geouwehoerd door mannen die zich in niets onderscheiden van de gemiddelde krantenlezer. Het resultaat is een stroom van tot niets verplichtende meninge n, die nergens uitmonden in een visie.

Want meninge n hebben slechts één dimensie; een debat is driedimensionaal. Het is volslagen nutteloos om een paginagroot artikel te schrijven, waarin je minderheden volkomen gelijkshakelt met de benauwde cultuur waaruit ze afkomstig zijn en ze zodoende iedere individualiteit ontzegt, en ze vervolgens op te roepen om per direct Hollandse individuen te worden. Het heeft geen enkele zin godsdienstvrijheid af te willen schaffen, wanneer je niet beseft dat de behoefte aan religie groter wordt, naarmate de wereld zich rationeler toont.

Meningen ontkennen de culturele en ethische paradoxen die de wereld in hun greep houden. Die komen alleen aan het licht in het debat.

Maar ach, het debat - in het debat blijken de meeste meningen gevaarlijk voorlopig en relatief, net wat we nu niet wilden. De wereld wordt almaar homogener - of juist niet? Het verdrijven van Saddam is een zegen voor Irak - of is het van kwaad tot erger geworden, was het een keuze tussen dictatuur en anarchie? Wanneer leerlingen islamitisch onderwijs krijgen, komen ze nooit in contact met de Hollandse veelheid van manieren en denkwijzen, en groeien ze op tot blinde extremisten - of is het juist andersom, en is het juist de culturele verwarring waaraan zo veel islamitische kinderen in Nederland ten prooi vallen die hen later doet ontsporen?

Dit zijn kwesties waarover je niet eenduidig kunt zijn, en daaruit blijkt alleen maar hoe belangrijk ze zijn. Na de aanslagen in Amerika en de moord op Fortuyn heeft Nederland zich een tijdlang kunnen verlustigen in ongeremde stellingen en trotse positiebepalingen: het moest nu eindelijk maar eens gezegd worden. Wie het beter wist mocht het zeggen - en iedereen wist het beter. Er is heel veel gezegd, en niet geluisterd. Nu, begrijpen ze in Rotterdam, dreigt het uit de hand te lopen. Het is tijd voor het debat, een debat dat misschien ooit nog eens een dialoog zal worden.

Het multiculturele melodrama

Terwijl we wachten op de eerste Nederlander die op straat wordt doodgeslagen omdat hij geen normen en waarden gehad zou hebben, tikt er ook nog die andere tijdbom, steeds een beetje luider: de multiculturele samenleving. Dat er binnenkort ongelukken gaan gebeuren, heel erge ongelukken, daar dreigen inmiddels alle partijen mee. Het lijkt alsof ze er stiekem op hopen, alsof ze al vooraf verliefd zijn geworden op de onvermijdelijke catastrofe.

Er kan niks meer gezegd worden of een zelfbenoemde vertegenwoordiger van allochtone randgroepjongeren dreigt dat hij de boel niet meer in de hand zal kunnen houden; hij heeft zijn best gedaan, maar zijn jongens hebben met zo veel *negativiteit* te maken gehad, dat een flinke rassenrel onvermijdelijk is geworden. Maar ook de querulanten van de Verlichting, die in de slipstream van Fortuyn onbekommerd hun teleurstelling over hun eigen schrale levens op de maatschappij kunnen projecteren, koketteren in hun blaadjes en op hun websites aan één stuk door met het Armageddon dat niet overmorgen maar nog vanmiddag zal losbarsten - te beginnen in Rotterdam natuurlijk. Aan weerskanten verliest men zich zwelgend in visioenen van rivieren van bloed. Iedereen waarschuwt elkaar nog één keer.

Het is een bekend proces: het zit je in je eigen leven niet mee, al je grootse ambities zijn op niets uitgelopen, en dan

komt onherroepelijk de dag dat je ontdekt dat het niet aan jezelf ligt, maar aan de gruwelijke manier waarop je dagelijks wordt gediscrimineerd en onderdrukt. Of je krijgt ineens oog voor de dreiging van een oprukkend fundamentalisme in de persoon van je Marokkaanse buurman die zijn vuilniszakken te vroeg buitenzet, het fundamentalisme dat als je niet ingrijpt, binnenkort heel Nederland (en de rest van de wereld) in zijn greep zal krijgen. Vroeger schreef je zieltogende stukjes over lifestyle of over waarom andere mensen uit de Amsterdamse grachtengordel niet deugden, tegenwoordig sta je op de barricaden en houd je de idealen van de Verlichting en de vrijheid van meningsuiting hoog tegenover de machten der duisternis - die nu werkelijk overal om ons heen zijn.

Dat is het multiculturele melodrama. De larmoyante hoofdrollen worden vertolkt door pathetische idioten en onverbeterlijke Wichtigmachers, die in normale tijden door niemand serieus genomen zouden worden - alleen zijn dit geen normale tijden. Het grappigste voorbeeld van die mengeling van persoonlijke rancune en verheven idealen blijft de inmiddels brandende kwestie Turk. De publicist Mohammed Benzakour en de voormalige Turkse bajesklant Cemal Sofioglu schreeuwen nu al maanden moord en brand, omdat de gemeente Zwijndrecht de straat Turk geen andere naam wil geven terwijl zo veel Turken er dagelijks verschrikkelijk veel last van ondervinden. Als Turken uit die straat bij een officiële instantie hun adres moeten invullen, denken de ambtenaren dat ze hun nationaliteit opgeven en dus het Nederlands niet goed beheersen en dus dom zijn of lui en... hoort u het tikken van de tijdbom?

Die twee werden weggehoond, maar dat bewees voor henzelf alleen maar dat ze gelijk hadden. Benzakour: 'Ik weet heus, in het licht van de grote gebeurtenissen stelt de kwestie weinig voor. Een burgeroorlog komt er niet van. En toch betreft het méér dan een luxeprobleem. Want weet u wat nou zo aardig is aan de hele kwestie? Hij onthult. Hij onthult dat

al dat politiek correcte gezever over multiculturaliteit en diversiteit zich nogal handhaaft bij de gratie van gebakken lucht. [...] We plegen ons democratisch stelsel beschaafd en rationeel te noemen, maar als het erop aankomt, geldt de waarde van het argument nog minder dan een hondendrol. Niet de rede, maar de arrogantie is aan de macht. Je hebt ongelijk, zelfs als je gelijk hebt. We willen dat allochtonen zich het burgerschap toe-eigenen, maar wel op voorwaarde dat ze hun mond houden. Het is de ultieme manifestatie van het negentiende-eeuwse regentendom.'

Nee, een burgeroorlog komt er niet van - nog niet. Het is allemaal te idioot voor woorden, maar het is wel symptomatische onzin, die, eh, onthult. Benzakour, eens overal gekieteld door de blijmoedige multiculturalisten van de media omdat ze dachten eindelijk de ideale denkende allochtoon gevonden te hebben, vervolgens ontmaskerd als een dwangmatig pleger van plagiaat, en dus nu uitgestoten en boos - het hoeft je niet te verbazen dat hij een allochtone tegenstander tot zionistenvriend verklaart en een boek heeft geschreven ter verdediging van dat andere holle vat van het multiculturele drama, Dyab Abou Jahjah. Maar verder komt zijn onvrede helemaal overeen met de onderbuiklogica van de monoculturalisten - je krijgt je zin niet, omdat je aantoonbaar onzin beweert, en dus is de arrogantie aan de macht, wordt je het zwijgen opgelegd door het hopeloos verblinde establishment, word je onderdrukt door het regentendom.

En die tijdbom? Ik denk dat het nogal meevalt, tenzij je de rellen in achterstandswijken die ongetwijfeld gaan plaatsvinden, wenst te beschouwen als de burgeroorlog waarop zoveel beschouwers van de multiculturele samenleving lijken te hopen. Ik aarzel het te zeggen, in een tijd waarin zo veel mensen, van de Leidse kamergeleerde Herman Philipse tot de Marokkaanse AEL-aanhanger uit Osdorp, zeker weten dat er een strijd op leven en dood wordt gevoerd en dat ver-

schrikkelijke cultuurcataclysmen niet kunnen uitblijven - maar ik zeg het toch maar: de werkelijke schade van de komende multiculturele burgeroorlog zal minder groot zijn dan die van de krakersrellen van begin jaren tachtig.

Dat ieder doemscenario tegenwoordig dodelijk serieus genomen wordt, dat het dreigen met opstand en oorlog gemeengoed is geworden, heeft te maken met de erfenis van 11 september 2001. Op die dag gebeurde het onvoorstelbare - wat we ons in onze fantasie al zo vaak hadden voorgesteld. En op 6 mei 2002 gebeurde het nog eens. [En tweeënhalf jaar later, op 2 november 2004, nog eens.] Sindsdien lijken iedere analyse en toekomstvoorspelling, hoe larmoyant en melodramatisch ook, gerechtvaardigd - niemand kan immers aantonen dat het *niet* zal gebeuren. Sindsdien zijn alle Hollandse zondagsdenkers gelegitimeerd om een steen in de vijver te gooien.

Maar extremisten bereiken in Nederland meestal maar één doel. Ze schudden de gematigden wakker.

Schuld

De bokser Regilio Tuur werd geportretteerd door filmmaker Michiel van Erp. In zijn programma *Op avontuur* zag je een elegante en charmante, aandoenlijke en overgevoelige tijdbom. Iedereen in zijn omgeving deed zijn best hem tijdig te demonteren, zodat hij zichzelf door een nieuwe uitbarsting niet verder in de nesten zou werken. Tuur zelf ook; ontroerend waren zijn manmoedige mantra's om niet in oude fouten te vervallen. De Rotterdamse ex-wereldkampioen heeft vastgezeten omdat hij zijn ex-vrouw ernstig heeft toegetakeld. Hijzelf wil die periode achter zich laten, zijn omgeving blijft hem eraan herinneren. Eens behoorde Tuur tot de Rotterdamse society; nu ziet hij de ene na de andere deur voor zich dichtgaan vanwege wat een om hulp gevraagde publiciteitsagent 'een imagoprobleem' noemde. Zijn bokscarrière is voorbij, zijn kind mag hij niet zien. Tegen zijn interviewer liet hij op een gegeven moment doorschemeren dat hij vanwege zijn kind alle vernederingen maar bleef slikken, maar wanneer dat allemaal niets opleverde, hij niet voor zichzelf kon instaan.

Het was moeilijk om geen zwak te krijgen voor Tuur in zijn onmogelijke strijd tegen zichzelf. Je zag hem oprecht worstelen en lijden. Maar gaandeweg het programma werd iets anders duidelijk: Tuur voelde zich beroerd, maar hij voelde zich niet schuldig. Hij gaf grif toe dat hij 'fouten' had gemaakt,

maar toen Van Erp daarop bleef doorvragen, werd hij heftig geïrriteerd. Een redactrice van het pulpprogramma *Niets dan de waarheid* kreeg van hem de wind van voren toen ze de presentator aanspoorde wat kritischer vragen te stellen. Tuur omringde zich steeds weer met cameraploegen om zich via de media te rehabiliteren, maar voor zijn gevoel draaide het steeds weer uit op een tribunaal - die mensen hadden een 'negatieve' houding. Als Tuur tegenwoordig iets wilde, was het positief in het leven staan.

Misschien moet ik het anders zeggen: je zag aan alles dat Tuur zich wel degelijk schuldig voelde over wat hij had gedaan, maar dat het voor hemzelf onmogelijk was zijn schuld onder ogen te zien. In zijn jeugd had hij zich geharnast tegen de buitenwereld. Het machismo dat de kern van zijn wereld vormt - het mooiste in de documentaire was een bezoek aan zijn Rotterdamse rastakapper, die in lange rappende monologen de liefde bezong, maar er tegelijk in slaagde het woord 'love' als een akelige bedreiging te laten klinken - legt iedere poging om zich in een ander te verplaatsen uit als persoonlijke zwakte. En zwakheid, dat was de doodzonde. Ook in zijn verdriet was de bokser verbluffend egocentrisch. Tegelijk zag je dat alle pogingen van anderen om hem aan te spreken op zijn 'fouten' zinloos waren: ze vergrootten de 'negativiteit' alleen maar, waardoor een nieuwe uitbarsting dichterbij kwam.

Tragisch onbegrip: een dader die niet in staat is zich in de buitenwereld te verplaatsen, een buitenwereld die steeds dwingender op de openbare knieval van een schuldbekentenis aandringt. In de oneindig veel ernstiger zaak van Murat D., de Haagse jongen van Turkse afkomst die de conrector van zijn school door zijn hoofd schoot, zie je eenzelfde vlucht in dat autistische eergevoel, dat ieder besef van schuld bij voorbaat onmogelijk maakt. De voogd van de jongen en sommige medeleerlingen benadrukken nu steeds weer hoe

Murat zich door de leraar in zijn eer aangetast voelde, en dat ligt, aldus de voorgd, ‘gevoelig bij Turken’. De schuld wordt buiten de jongen geplaatst. De verontwaardiging en woede die zulke uitspraken bij buitenstaanders oproepen, zijn olie op het vuur: ze versterken het gevoel van een bedreigende buitenwereld, die voortdurend verhaal komt halen zodat de aangesproken groep zich alleen nog maar verder terugtrekt in haar defensieve waan van eigenheid en trots.

Hoewel je het in zijn meest extreme vorm bij jongeren en minderheden aantreft, is het een algemeen probleem: Nederland heeft moeite met schuld. Waar het ook om gaat, vrijwel nooit zie je dat schuldbesef aanleiding is tot zelfonderzoek en steeds vaker zijn het anderen die een schuldige tot een openbare bekentenis proberen te dwingen. *HP/De Tijd* deed een aanval op de voormalige partijleider van GroenLinks, Paul Rosenmöller, die in zijn politieke autobiografie zijn extreemlinkse sympathieën uit zijn jeugd kortweg zou hebben afgedaan als een ‘jeugdzonde’. In de jaren zestig waren het linkse mensen die zichzelf moreel op een voetstuk plaatsten door anderen lukraak tot ‘fout rechts’ of ‘fascist’ te verklaren; tegenwoordig wentelt nieuw rechts zich in morele zelfgenoegzaamheid door steeds opnieuw een nostalgische bijtjesdag te organiseren tegen voormalige sympathisanten met linkse totalitaire regimes en overtuigde multiculti's. Het is wat de in Frankrijk wonende Bulgaarse filosoof Tzvetan Todorov ‘morele correctheid’ noemt, de neiging om jezelf zuiver te voelen door anderen hun voorbije morele gebreken in te wrijven. Schuld maakt zwak, beschuldigen maakt sterk.

Aan de andere kant: van iemand die zijn voormalige activisme en rechtvaardiging van ideologisch bevlogen massamoordenaars afdoet als een jeugdzonde, krijg je niet de indruk dat hij zich er vreselijk schuldig over heeft gevoeld. Het zal wel te hoog gegrepen zijn, maar wat zou het interessant zijn als een man als Rosenmöller nu eens de discussie met

zichzelf zou aangaan, in plaats van ongevaarlijke bekende Nederlanders op de televisie quasi-persoonlijk te gaan ondervragen over hun mondaine bevlogenheid en engagement. Want misselijkmakend is het wel, die neiging van voormalig links bevlogenen om de moreel dubieuze gevolgen van hun eigen engagement te verdoezelen door te dwepen met engagement pur sang. In deze cynische wereld is alleen al het hebben van idealen fantastisch, het geeft eigenlijk niet wat voor idealen.

Eens droeg de godsdienst iedereen in Nederland op zich permanent schuldig te voelen. Nu wordt schuldgevoel gezien als een morele zwakte, die anderen de kans geeft je te betuttelen of te vernederen. Je gevoel voor eigenwaarde verdraagt geen zelfonderzoek, maar moedigt je juist aan anderen in staat van beschuldiging te stellen. Ieder werkelijk schuldbesef wordt onzichtbaar gemaakt door een woud van wijzende vingers.

Een oceaan van liefde

Arme Barry White. Zijn dochter, las ik, heeft bekendgemaakt dat de beroemde Amerikaanse soulzanger getroffen is door een beroerte die zijn spraakorgaan heeft aangetast. Hij zal nooit meer zingen; bovendien is de helft van zijn enorme lichaam verlamd.

Ik moest even slikken. Dus nooit meer die diepe hese bezwerende bas, die uitgesponnen ritmische mijmeringen over eindeloos langgerekte vrijpartijen tussen paars-zijden lakens bij kaarslicht. Het is afgelopen met die zachtmoedige aansporingen om samen met hem het mysterie van het lichaam te verkennen, ondersteund met de vioolstrelingen van zijn Love Unlimited-orkest en de mooie kokette koortjes van Love Unlimited zelf, het souldamestrio waarin jarenlang zijn eigen vrouw zong.

Love Unlimited - Whites gezongen oeuvre is één lange ode aan de zachtmoedige seks, die ook altijd liefde is, hijzelf één brok zwoele overredingskracht. Toen hij zijn reeks grote hits schreef, halverwege de jaren zeventig, werd hij niet serieus genomen door de muziekers. Soul moest rauw zijn, en Barry was soft - heel erg soft. 'My First, My Last, My Everything', 'Can't Get Enough of Your Love', ikzelf liet ze als tiener ook onopgemerkt aan me voorbijgaan; dit was een wereld vol donkere vrouwen met lange roodgelakte nagels, die zich na een paar glazen roze champagne met de zachte hand van Bar-

ry naar een kingsize bed lieten leiden, met aan het plafond ongetwijfeld donkere spiegels.

In die tijd zag seks er voor mij heel anders uit.

Maar die nummers bleken vreemd onvergankelijk, en in de loop van de jaren groeide mijn affectie voor Barry White - die stem, de uitgekiende ritmes, dit was wel degelijk ook soul. En die wereld van softe seks als het centrum van alles, dat was geen kitscherige gimmick, het was een evangelie.

Zo'n tien jaar geleden besloot ik hem voor *NRC Handelsblad* te gaan interviewen. Hij was toen nog niet gerehabiliteerd door de muziekcritici, en ik werd hier en daar vierkant uitgelachen. Barry White! Popmuziek presenteert zichzelf als de meest democratische van alle kunsten, maar in werkelijkheid is ze door en door snobistisch. Barry White kon toen niet en een halfjaar later kon Barry White ineens wel.

Ik nam de trein naar Düsseldorf, waar White een concert zou geven, in een troosteloze hal aan de rand van de stad. Ik meldde me bij zijn manager, een iele, blanke man met lang haar en een valse grijns, die me eindeloos liet wachten. Tien minuten voor aanvang van het concert mocht ik Barry in zijn kleedkamer nog even een paar vragen stellen.

De man bleek even imposant als zijn stem; een zwarte boeddha met een stijlvol getrimd baardje en grote weemoedige ogen. In zijn kansarme jeugd was hij op het verkeerde pad geraakt en pas na een flinke gevangenisstraf had hij het licht gezien, nu eens niet van die eeuwige Jezus, maar van de seks, die tegelijk hemelse muziek was. Nu was hij een en al herwonnen evenwicht, een vleesgeworden harmoniemodel. Met een welwillende glimlach hoorde hij mijn te ingewikkelde vragen aan en hij antwoordde met korte nietszeggende zinnestukjes: 'Yeah, that's me.' Eigenlijk had hij niets te zeggen. Vlak voor hij opging signeerde hij een foto van zichzelf met grote gouden letters. Ik kreeg een enorme, gloedvolle hand.

In de jaren daarna nam Whites carrière opnieuw een hoge

vlucht. Zijn platen bleken klassiekers, hij kreeg de kans om nieuwe cd's uit te brengen, die hem nog een paar bescheiden hits opleverden. Maar zijn liefdesevangelie vergeestelijkte zich meer en meer. In een later interview bekende hij dat seks in zijn leven geen rol meer speelde. Hij had een gigantisch aquarium in zijn woonkamer laten installeren en het grootste gedeelte van de dag bracht hij kijkend naar de vissen door. Ik stelde me hem voor, dat grote onbewegelijke lichaam, ongetwijfeld in een donkerpaarse zijden ochtendjas, de vriendelijke vochtige ogen starend naar de gekleurde vissen in het aquarium. Een oceaan van rust en ook weer van liefde.

Maar het nieuws van zijn beroerte maakte bij mij nog een herinnering los. Bij dat concert in die hal in Düsseldorf vond een klein incident plaats. De grote hal was uitverkocht en onder het publiek bevonden zich opvallend veel Turkse jongeren, bij wie de softe melodieuze soul van White populair was. Net toen White op het podium bezig was met het quasidirigeren van zijn beroemde instrumentale *Love Symphony* - hij zwaaide wat met een stokje op en neer voor het driftig strijkende Love Unlimited Orchestra - brak in de zaal een opstootje uit. Een paar rijen voor mij werd een meisje door een jongen met een harde stomp in haar gezicht tegen de grond geslagen. Het incident duurde kort, de jongen werd meteen door omstanders afgevoerd, maar het bracht een rimpeling van onrust in de hal teweeg, die uiteindelijk ook het podium bereikte. Barry White hield even op met dirigeren, verdween in de coulissen en keerde toen weer terug, nog altijd deinend op zijn liefdessymfonie. In de microfoon zong hij trage bezwerende zinnen om de zaal te kalmeren. In zijn stem klonk ineens een onkarakteristieke onrust door: *'Remember, nobody ever got hurt at a Barry White concert.'*

Hij was echt ontdaan. Hij geloofde er oprecht in, in zijn symfonie van de liefde, in heel dat evangelie van zachte

krachten en vloeiende lijnen, het idee van de seks en liefde als een soort aards nirwana, waarin de krijsende demonen van zijn jeugd voorgoed het zwijgen opgelegd werd. Het opstootje in de zaal was onbegrijpelijk voor hem, zijn muziek moest niets hebben van de woede en agressie waaruit zo veel rappers putten. Dat hij geweld zou oproepen, was voor hem ondenkbaar. Zijn muziek was een elektrische deken, waarin het leven bezongen werd als een gigantisch voorverwarmd bed.

Onhoudbaar, natuurlijk, onwerkelijk, maar niet onecht. Het leven rekt keihard af met romantici. Kunstenaars die het goede voorhebben met de mens, worden genadeloos afgestraft door de ervaring. Maar ik vermoed dat Whites geloof in de kosmische liefde zelfs nu nog ongeschonden zal zijn. Waarschijnlijk heeft hij, ook nu het einde nadert, genoeg aan zijn aquarium.

Barry White stierf op 4 juli 2003.

Schandaal in Holland

Dat krijg je ervan: in de paniekerige zoektocht naar normen en waarden die onze ontkerstende levens vorm en inhoud moeten geven, en een beetje snel, graag, is de Nederlandse samenleving ongemerkt een nieuwe, pijnlijke fase in gegaan: die van het seksschandaal. Niemand noemt het zo, de commentatoren zijn druk bezig met het gooien van stenen in de vijver van het nationale debat, maar doe twee stappen terug en je ziet dat er in Nederland de afgelopen tijd geen moment is geweest dat seks niet voor ophef heeft gezorgd.

Eerst was er het Anne Frankplantsoen te Eindhoven, waar een voetbalbestuurder met z'n broek op de knieën werd aangetroffen, terwijl hij vermeende onveilige seks bedreef met vermeende minderjarige jongens. De nationale verbeelding sloeg op hol; aangemoedigd door beroepshomo Henk Krol wisten we nu zeker dat er in Weert onvoorstelbare orgieën plaatsvonden, waarin 'hoge omes' zich vergrepen aan veel te jonge jongenshoeren. En dan was er die topambtenaar bij Justitie, die zich in nota bene zijn dienstauto vele malen naar het Anne Frankplantsoen zou hebben laten rijden. Niets van waar, maar toen dat duidelijk werd, waren de media alweer een schandaal verder.

Ook de affaire-Mabel Wisse Smit valt terug te voeren op seks. Wekenlang hing het voortbestaan van de monarchie af van het antwoord op de vraag of zij nu wel of niet 'het wijf

van die lange' was geweest, of ze nu wel of niet de kajuit gedeeld had met topcrimineel Klaas Bruinsma. En toen waren er Rob Oudkerk en Heleen van Royen.

Drie schandalen. Alledrie gaan ze over neuken.

Nee, nee, zeggen de commentatoren van ons nationale tekort, ze gaan over hele andere dingen. Deze drama's voltrekken zich niet zomaar, ze smeken erom geduid te worden. Ze gaan over macht en machtsmisbruik, over liegen en voorliegen, over de scheiding tussen openbaar en privé, over wat weliswaar mag maar toch niet kan. Die seks doet er eigenlijk helemaal niet toe, met seks is in Nederland op zichzelf niks mis. Eigenlijk is het pijnlijk het over zulke intimiteiten te hebben, maar ze raken nu eenmaal aan maatschappelijk belangrijke kwesties, de geloofwaardigheid van het bestuur, de verantwoordelijkheid van de media, echt heel belangrijk.

Het zal allemaal wel, maar het blijft op z'n zachtst gezegd opvallend dat seks zo'n prominente rol speelt in die opeenvolgende schandalen. Een seksschandaal, dat was toch altijd meer iets voor de Engelsen. Die hielden er een onverbeterlijk hypocriete dubbelmoraal op na, zodat het niemand hoefde te verbazen dat een politicus die voor de camera de mond vol had van moraal en rechtschapen burgerschap, een paar maanden later naakt in alleen netkousen werd aangetroffen na een partijtje uit de hand gelopen wurgseks op de keukentafel. Hollanders haalden daar hun schouders over op - toen een paar jaar geleden geruchten de ronde deden over een belangrijke politicus in een Haagse SM-kelder, had niemand zin daar een schandaal van te maken.

Het nieuwe Hollandse seksschandaal is dus wezenlijk anders van aard dan het traditionele Engelse. Hier bestaat geen kloof tussen zelfgenoegzame fatsoensrakkerij en de seksuele praktijk. Maar als seks niet het probleem is, wat dan wel?

Het is geen toeval dat in alle drie de gevallen die ik noemde, de aanjager van het schandaal min of meer betrokken is

bij het onderwerp: Henk Krol is hoofdredacteur van de *Gay Krant*, een keurig blad dat niettemin vrijwel geheel in het teken van de meerderjarige seks staat - nou ja, met af en toe een musical of een bingoavond. Wisse Smit werd in staat van beschuldiging gesteld door een moordenaar die er persoonlijk op toezag dat Bruinsma zijn vriendinnen ongestoord kon ontvangen. En Heleen van Royen - sinds haar onthullingen over hoerenloper Rob Oudkerk hebben alle columnisten van middelbare leeftijd hun best gedaan zo verlekkerd mogelijke beeldspraak te verzinnen om Van Royens zelfgekozen imago als amateur-hoertje te beschrijven.

De beroepshomo wakkert een homoschandaal aan, de beroepskrimineel onthult een criminele connectie, de schrijvende snol ontmaskert een hoerenloper. Dat geeft te denken. Waarom veroorzaakten zij het schandaal? Uit morele verontwaardiging? Uit een gevoel van burgerplicht? Om het begrip fatsoen een nieuwe inhoud te geven?

Ik weet het, de jongens in het Anne Frankplantsoen zouden minderjarig geweest zijn, Wisse Smit zou gelogen hebben over haar verleden en Oudkerk heeft zich voor twintig euro laten afzuigen door het illegale menselijke wrakhout van de tippelzone. Allemaal bedenkelijk, en het laat de schaduwkant van het tot nu ongeremde geloof in persoonlijke vrijheid zien, maar het verklaart niet de landelijke stormen van heftige bewogenheid die volgden, het algemeen gedeeld gevoel dat er nationale belangen op het spel zouden staan. Tot een paar jaar geleden ging dit soort dingen ons eenvoudig niet persoonlijk aan.

Het zijn de duiders in de media die denken dat deze Hollandse schandalen morele lessen inhouden voor ons allemaal. Schandalen gaan nu eenmaal over moraal en zij zien het schandaal als een uitgelezen methode om een heikel onderwerp op de agenda te zetten. Je moet bij het volk nu eenmaal niet aankomen met complexe ethische overweging-

gen, veel beter kun je een politiek hol vat als Rob Oudkerk op zijn bek zien gaan, zodat er in alle Nederlandse huiskamers diepgravende en betrokken discussies kunnen ontstaan over de morele verantwoordelijkheden van onze bestuurders.

Het is onzin. Juist omdat de moraal in Nederland alle kanten op vliegt, zijn het de onverbeterlijke aandachtzoekers in de media die in de nationale malaise sinds de Fortuyn-revolte hun kansen schoon zien. Moraal, hebben zij ontdekt, is een groeimarkt. De fanatici van de seksuele bevrijding vinden een nieuwe rol in het veroordelen van vermeende excessen en misstappen. Het is geen debat over de scheiding tussen publiek en privé - de publieke zaak doet er allang niet meer toe. De slepende reorganisatie van de Amsterdamse sociale dienst door Oudkerk - huh?

De nieuwe Hollandse schandalen zijn geen tekenen van een nieuwe zuiverheid, geen afrekening met een klimaat van morele verloedering. Ze zijn er een uiting van. Zolang de klokkenluiders er moreel dubieuze motieven op na houden, zolang de media hen uit sensatiezucht blijven voeren, zolang publieke zaken ondergeschikt gemaakt worden aan ranzige onthullingen, is het grootste schandaal het schandaal zelf.

Het Margarita-effect

Zomaar ergens in het nieuwe Nederland: in *de Volkskrant* las ik dat de Centrale Bibliotheek te Den Haag een spotprent van een tentoonstelling heeft verwijderd, nadat er bedreigingen geuit zouden zijn door beledigde moslims. De prent had eerder al in *Vrij Nederland* gestaan en het betrof - tja, een opengeslagen koran waaruit een nog narokend pistool opdook. En dan zaten er ook nog wat bloedspatten op de bladzijden. Geraffineerde satire kun je het niet noemen, het zal oorspronkelijk wel een illustratie zijn geweest bij een waarschuwend stuk van een van de pleitbezorgers van de Verlichting. Waar het om gaat: een bezoeker had zich eraan geërgerd en braaf een standaardklachtenformulier ingevuld, waarop om verwijdering van de beledigende tekening werd gevraagd.

Wat toen volgde is onduidelijk. De pr-medewerkster van de bibliotheek maakte melding van een groep boze mannen die was komen protesteren en had gedreigd de bibliotheek te bezetten. 'Hun achterban stond al klaar.' De Marokkaanse medewerker die het gesprek met de mannen voerde, beweert dat het rustig toeling: 'Het waren aardige mannen. Ze legden uit wat hen kwetste aan de prent, maar zeiden dat ze het aan ons overlieten wat we daarmee wilden doen. We dronken nog een kopje koffie, toen gingen ze weg.'

Daarna waren er wel ineens opvallend veel mensen op de tentoonstelling opgedoken die er als moslim uitzagen, wat

het personeel eng had gevonden - zo veel moslims zag je kennelijk anders niet in een Haagse bibliotheek -, en die waren ook nog eens heftig gaan discussiëren over de prent. Daarop had de directie, met veel gevoel voor Hollandse hypocrisie, besloten de spotprent ‘buiten het publieke deel van de tentoonstelling’ op te hangen.

De kunstenaar zelf begreep wel dat de directie was gezwicht, want er was ‘hele zware druk’ uitgeoefend. Dat was hem verteld door de samensteller van de tentoonstelling, die zelf meteen op de barricade was gesprongen. In een protestbrief werd de directie ‘met grote klem’ verzocht de prent weer terug te hangen, immers, ‘het gaat niet aan dat een groepje fanatieke gelovigen de inhoud van deze of andere exposities zou kunnen bepalen door middel van dreigementen’.

De directie hing de spotprent meteen weer op. Als het goed is, hangt hij daar nu nog.

Hele zware druk, met grote klem, fanatieke gelovigen - terecht vraagt *de Volkskrant* zich af wat er nu eigenlijk gebeurd is, daar in de Centrale Bibliotheek te Den Haag. Was het een van de plaatselijke gevechten om de verworvenheden van de Verlichting veilig te stellen tegen allochtonen die hun zo gewenste integratie verwarren met het koesteren van hun religieuze lichtgeraaktheid? Of was er sprake van hysterie bij het baliepersoneel, dat in een stel kissebissende mannen met baarden de eerste dreigende tekenen van een wereldwijde jihad had gezien? De directeur ontkende dat er bedreigingen waren geuit, maar de pr-medewerkster had het eerste gesprek wel als ‘zeer confronterend’ ervaren.

Sinds in Nederland vooral in trefwoorden wordt gedacht, blijkt de grens tussen verbeelding en werkelijkheid uiterst vaag. Er gebeurt iets, er is onmiskenbaar iets aan de hand - en vervolgens slaat de verbeelding op hol. Bij ieder incident worden bijpassende grote woorden gezocht. Tot nu toe fungeert vooral de journalistiek als aanjager - zinloos geweld,

tomeloze politieke corruptie, eerwraak, fundamentalisme, dreigend terrorisme - voor iedere nare gebeurtenis blijkt er een kapstok te zijn, waardoor opnieuw duidelijk gemaakt kan worden dat Nederland (en de rest van de wereld) op het punt staat ten prooi te vallen aan algehele chaos en anarchie, of juist aan fundamentalistisch totalitarisme. Je moet het niet wagen vraagtekens te zetten bij die instant-emoities; je wordt direct ziende blind verklaard, een struisvogel, een nuttige idioot, een Chamberlain, of, minstens zo erg, een lakei van het establishment. Kijk maar, je ziet toch dat er echt iets aan de hand is?

En dat is het probleem. Er is wel degelijk iets aan de hand - maar wat precies? Ook in het geval van de spotprent in de Haagse bibliotheek zal er wel iets gebeurd zijn - een beledigde klager, een rumoerig groepje, een onderhuids dreigement - maar je voelt aan alles dat er ook sprake is van een neiging tot hysterische uitvergroting. Ik noem het maar het Margarita-effect: reële incidenten worden het onderwerp van ongeremde speculatie en een magneet voor alle obsessies van de tijdgeest. Wie het waagt twijfels te uiten over de ernst en omvang van de zaak, wordt onmiddellijk om zijn oren geslagen met de weinige onmiskenbare feiten die de oorsprong van alle rumoer vormen. Beter is het het zekere voor het onzekere te nemen.

Maar daarmee schep je ook een klimaat van angst en angstvalligheid, waarin querulanten hun kans grijpen - de religieuze querulanten die aan een telefoontje of 'zeer confronterend' gedrag genoeg hebben om hun zin te krijgen, maar ook de querulanten bij wie op 11 september 2001 de bliksem in hun hoofd is geslagen en die sinds die duistere dag wakker liggen van samenzweringen en doofpotten, van een collectieve haat jegens westerse verworvenheden, een haat die zich uitstrekt van de Saoedische moskee tot de hangplek in Overtoomse Veld.

Die spotprent van de koran met het rokende pistool hangt

gelukkig weer. Ongetwijfeld lopen er nu mensen rond die zich beledigd voelen, en ook mensen die denken dat in de Centrale Bibliotheek te Den Haag een grootse overwinning op het fundamentalisme is behaald. Maar eens zal toch iemand de moed moeten hebben om de waarheid over die bedreigingen aan het licht te brengen; bijvoorbeeld door die volkomen onschuldige opera *Aisha* gewoon eens op te voeren en te kijken wat er dan gebeurt. Ik meld me aan als figurant.

Open brief aan Bas Heijne

Het is, zoals zo veel hedendaagse plagen, begonnen met Pim Fortuyn. Die schreef ruim tien jaar geleden, toen hij zich nog in de uiterste marge van het Hollandse politieke bestel bevond, het briefpamflet 'Aan het Volk van Nederland', in letterlijke navolging van de achttiende-eeuwse patriottenleider Johan Derk van der Capellen tot den Pol. Sindsdien is het hek van de dam: je kunt geen krant of tijdschrift openslaan of er staat wel een open brief in - gericht aan een hoogwaardigheidsbekleder, een spraakmakende persoonlijkheid, een bevolkingsgroep, of, we doen het niet voor minder, het hele Nederlandse volk. Vooral *Trouw* heeft er een specialiteit van gemaakt; die krant komt iedere week wel met een open brief of met een aanverwante klaroenstoot in de vorm van een openbare aanbeveling, een pamflet of manifest. Redacteur Jaffe Vink publiceerde enkele jaren geleden een brief aan zijn zeventienjarige dochter, waarin hij ons via haar de onomkeerbare ondergang van het avondland voorschotelde; de pathetische paniekzaaier Sylvain Ephimenco gooide er na de aanslagen van 11 september een dreigende open brief aan alle moslims van Nederland tegen aan. Onlangs was het Ayaan Hirsi Ali die in diezelfde krant een open brief aan Job Cohen verzond, waarin ze hem persoonlijk kapittelde vanwege zijn sussende optreden jegens de Amsterdamse moslims en hun totalitaire godsdienst; in zijn gezicht zouden ze niks onverto-

gens zeggen, maar achter zijn rug zouden ze hem vast en zeker voor vuile jood uitmaken. In *Vrij Nederland* is het genre inmiddels vol geautomatiseerd: in dat weekblad wordt iedere week een schrijver of denker uitgenodigd om een open brief aan zijn vijand te schrijven.

Het is helemaal een genre van deze tijd: de eenzame buitenstaander bindt wanhopig de strijd aan met de gevestigde macht, die zich blind en doof heeft getoond voor het dreigende Armageddon, die verschrikkelijke misstanden blijft negeren en omgeven wordt door een ondoordringbare haag van bureaucratie en verknoopte belangen. Tijd voor een noodkreet, een uiterste oproep tot bezinning of een scherp geformuleerde beschuldiging; manmoedig grijpt de briefschrijver naar de pen, snel, snel voor het te laat is, voordat het ongeluk over onze natie komt - en wij mogen meelesen.

Want de schrijver van de open brief doet het voor *ons*; het is de bedoeling dat we de heroïek van zijn appèl niet over het hoofd zien. In *Elsevier* kon Leon de Winter na het lezen van Hirsi Ali's brief aan Cohen zijn emoties nauwelijks de baas: 'Hirsi Ali's brief doet me denken aan de wanhoopskreten van joodse intellectuelen in de jaren dertig. Zij waarschuwt, zij verwijst en interpreteert, maar niemand wil luisteren omdat haar boodschap niet in het geestelijke en politieke klimaat past. Wie heeft de moed om de status-quo en zijn eigen politieke loopbaan op het spel te zetten? In de jaren dertig waagden de politieke elites het niet om het voortwoekerende fascistische totalitarisme in te dammen; herinneringen aan de Eerste Wereldoorlog verstikten elke neiging om, desnoods met militair geweld, op te treden. Alles beter dan geweld.'

Voortwoekerend fascistisch totalitarisme - bij De Winter, die koning van het valse sentiment, kun je om een historische parallel komen. En dan verontwaardigd zijn wanneer door de AIVD wordt vastgesteld dat moslimjongeren radicaliseren door het verharde debat. Nu er een onmiskenbaar rechts ka-

binet in Den Haag regeert, richten de Hollandse neocons hun pijlen op de laatste sociaal-democraten in ons land die nog over enig herkenbaar profiel beschikken, waarbij de burgemeester van Amsterdam wordt neergezet als een argeloze jood die niet doorheeft dat hij bij zijn aankomende moordenaars op de thee zit, weer een lam op weg naar de slachtbank. Voorwaar een bedenkelijke stereotypering.

Nu kun je er een dagtaak van maken om de zwelgende *j'accuse's* van een *schmalz*-artiest als De Winter te weerleggen, maar waar het mij om gaat is de valse positie van de Hollandse open-briefschrijver. Hij of zij ziet zichzelf als de laatste der rechtvaardigen, de man of vrouw die nog één poging doet om het land, of onze beschaving, van de ondergang te redden. Dat gaat consequent gepaard met een onderhuids dreigende toon: wie niet horen wil, moet maar voelen. Niet toevallig is het genre van de open brief populair geworden in dezelfde periode als de kogelbrief.

Dat laatste literaire genre is anoniem; de briefschrijver zwelgt in zijn onzichtbare macht. De open brief is bij uitstek een *celebrity*-genre; de schrijver voelt zich te goed voor een eenvoudig stuk op de opiniepagina, of nog erger, de ingezonden-brievenrubriek; hij gaat niet met zijn mening in de rij staan wachten op zijn beurt. Net als die zelfbenoemde denktanks die in het kielzog van Fortuyn overheid en regering bestoken met nota's, aanbevelingen, opdrachten, manifesten, protocollen, gaat ook de schrijver van de open brief recht op zijn doel af - hij wil meteen de baas zelf spreken, voor minder doet hij het niet.

Ook ik een Zola!

De open brief is een vorm van engagementskitsch. De schrijver ervan waant zich een moedige buitenstaander - joodse intellectuelen in de jaren dertig! - maar hij ademt juist in alles de tijdgeest. Hij is helemaal geen bepalende kracht, hij is een symptoom.

Een symptoom waarvan? Van de hoge toon die ons land in zijn greep heeft, van de neiging om in Nederland alles persoonlijk te maken, van de Hollandse hang om reële sociale en politieke problemen te misbruiken voor persoonlijk melodrama, van de misvatting dat ons land het beste vanaf de zijlijn kan worden bestuurd, en van de inmiddels totale afkeer van de reguliere politieke en maatschappelijke instituties.

Maar vooral is de open brief een symptoom van het ontbreken van een echt debat - ogenschijnlijk gaat de schrijver direct in gesprek met de aangeschrevene, maar dat contact is schijn. Nu iedereen over elkaar heen struikelt om zijn tegenstander of vijand klein te maken door middel van een even vlammend als vernietigend persoonlijk appèl, valt op hoe ijdel het genre eigenlijk is, hoe weinig er werkelijk contact of discussie wordt gezocht. De schrijver van de open brief staat uiteindelijk altijd voor de spiegel.

Het Europese onvermogen

Tijdens een debat over de toekomst van Europa hoorde ik een jonge lijsttrekker van een politieke partij zeggen: 'De burger heeft recht op een veilig en schoon Europa.' Ze trok er een triomfantelijk gezicht bij. Het was zo'n zinnetje waarbij je onmiddellijk alle energie uit je weg voelt stromen. Dacht de aanstormende politica echt dat ook maar iemand in de toch al vrijwel lege zaal zijn hart sneller voelde gaan kloppen bij het aanhoren van haar Euro-clichés? Een veilig en schoon Europa. Ik maakte er een opmerking over. De lijsttrekker trok haar neus op. Ze kreeg eerlijk gezegd een beetje genoeg van al dat Euro-cynisme.

Het viel me op hoe vermoeiend haar uitspraak werd door juist dat ene woord: Europa. Had ze gezegd: de burger heeft recht op een veilig en schoon Nederland, dan had dat meteen een stuk daadkrachtiger geklonken. Ook een cliché, maar een cliché dat in het Fortuyn-tijdperk plotseling een geheel nieuwe lading heeft gekregen. Waar Europa een visioen van peperdure wezenloosheid oproept, daar brengt het aanroepen van de naam van ons eigen land juist een nieuw soort heftigheid teweeg, vaak op het hysterische af.

Nederland!

Jarenlang riepen we dat Nederland af was, dat wie echt iets wilde betekenen, het buitenland moest opzoeken, en net toen de grenzen opgeheven gingen worden, toen het hele

land met onze instemming van onze mentale kaart geveegd dreigde te worden door immigratie en globalisering, sloeg de vlam in de pan. Sinds een paar jaar is Nederland geen vertrekpunt meer, maar een eindpunt. Alle obsessies en angsten, alle overmoed en onbehagen zijn ineens weer onlosmakelijk verbonden met het gevoel van nationale identiteit. Als Europa gevoel losmaakt, is het als bedreiging, niet als ideaal. Voor de rest kleeft er aan het woord een verpletterende betekenisloosheid, alle inspanningen van de overheid ten spijt. De Europese politici knijpen al in hun handen wanneer de opkomst bij hun verkiezingen hoger is dan 30 procent.

Waarom is iedereen zich ineens weer zo Nederlands gaan voelen? Decennialang leek het de bedoeling dat Nederland zichzelf met een gerust hart zou opheffen, ter verwezenlijking van het Europa zoals dat na de Tweede Wereldoorlog verzonnen was: een eenheid van staten die afzonderlijk niet langer de boventoon zouden willen voeren, een federatie die het nationalisme voorgoed had afgezworen. Nederland zou in Europa verdwijnen. (De misvatting van de Fransen was minder masochistisch: zij dachten dat in een Verenigd Europa iedereen een beetje Frans zou worden.)

Identiteit is gevaarlijk ongrijpbaar. Een tijdje geleden zat ik met een stel Engelssprekende Canadezen aan tafel, die zichzelf nadrukkelijk als wereldburgers beschouwden. Een van hen was zelfs een filosoof. Hij hekelde de nieuwe benauwdheid die de westerse wereld in haar greep hield, het enge, verdwaasde nationalisme dat de afgelopen decennia eigenlijk overal onverwachts de kop had opgestoken. Populisme! Identiteit beschouwde hij als een beetje een zielig begrip, een kunstmatig houvast voor mensen die niet op eigen benen kunnen staan.

Tegelijk viel het me op dat deze Canadezen onder elkaar over Amerikanen spraken zoals Vlamingen vaak achter hun rug over Nederlanders spreken, honend, spugend op hun ar-

rogantie, met de onderhuidse agressie van de vermeende *underdog*. Stel, dacht ik, dat hier nu ineens een Amerikaan aan tafel zou aanschuiven, dan zouden deze wereldburgers zich ineens veel Canadeser gaan voelen. Ons gevoel van identiteit blijkt gevaarlijk afhankelijk van omstandigheden. Je bent meer vrouw, Nederlander, homo, islamiet, jood, Marokkaan naarmate je je meer bedreigd voelt. Vandaar dat je geneigd bent kritisch en wegwerpend te doen over je vermeende soortgenoten in eigen kring en je ogenblikkelijk op je hoede bent wanneer zulke geluiden buiten die kring klinken.

Het verlangen naar het onvervreembare eigene mag, zoals de Canadese filosoof zei, een zwaktebod zijn in een geglobaliseerde wereld; het is er niet minder hardnekkig om. Dat is de grootste misrekening van het vredelievende eenheidsideaal van het Europa na de oorlog: het is juist de dreigende eenwording die nationalisme oproept. Precies hetzelfde is met het ideaal van de multiculturele samenleving gebeurd; wie dreigt op te gaan in een diffuus geheel, gaat onmiddellijk zijn eigen identiteit herontdekken.

De mislukking van het Europese idealisme heeft twee oorzaken. Ten eerste de misvatting dat je een eenheid van landen kon scheppen die zich niet langer als een staat zou gedragen, die haar handen niet vuil zou maken aan machtspolitiek en militair vertoon. De burgeroorlog in Joegoslavië maakte een eind aan die illusie. De tweede misvatting is dat met het afzweren van nationalisme en oorlogszucht ook het soort-zoekt-soort-gevoel voorgoed zou verdwijnen. Ook die droom werd in Sarajevo aan flarden geschoten.

Wil je een Europa dat de belangstelling van kiezers wekt, dan zul je precies die twee achterhaalde idealen moeten omkeren. Europa moet zich als een staat leren gedragen, tegenover Amerika en de rest van de wereld. Niet langer moet Europa Amerika zijn vuile zaakjes laten opknappen, zoals in de afgelopen vijftig jaar.

De tweede voorwaarde is nog ingrijpender: Europa is alleen levensvatbaar bij zijn burgers wanneer het juist de onmogelijkheid van een cultureel homogeen Europa erkent. Het idee van een gezamenlijke Europese cultuur is een veel te vage notie om als identiteit te dienen. Pas wanneer je de afzonderlijke lidstaten hun al of niet verzonnen idee van eigenheid gunt, kun je eisen dat men zijn eigenbelang ondergeschikt maakt aan een algemeen belang.

In plaats van het recht van de burger op een veilig en schoon Europa, had de lijsttrekker haar gehoor beter kunnen overtuigen van de morele verplichting van de burger om 10 euro per jaar meer aan Europa te betalen ten behoeve van Polen en de overige nieuwe lidstaten. Want die plotselinge herontdekking van ons nationale gevoel heeft een eng soort kortzichtigheid met zich meegebracht, waarin vooral een partij als de VVD uitblinkt: de wereld bestaat uit Nederland en uit niet zoveel meer. Dat is een minstens zo fatale misvatting als de rooskleurige aannames waarop het ideaal van Europa is gebaseerd.

Emotionele logica

Overtuigingen zijn ook altijd emoties. In de beroemde brief die Franz Kafka in 1917 aan zijn vader schreef, de brief waarin hij hem voor eens en altijd op de knieën wilde dwingen en tegelijk diep, te diep voor hem boog, constateert de zoon wanhopig dat het jodendom dat beide mannen had kunnen verenigen, hen in werkelijkheid altijd van elkaar verwijderd hield. Als kind ergerde Kafka zich aan de traditionele rituelen die door zijn vader halfhartig in ere werden gehouden, het ‘beetje jodendom’ dat de winkelier uit zijn ‘kleine gettoachtige dorpsgemeente’ naar de stad had meegenomen.

Kafka's afkeer was zijn vader een doorn in het oog; maar toen de zoon later wel degelijk belangstelling kreeg voor ‘joodse dingen’, was dat ook weer niet goed. ‘Omdat jij altijd al bij voorbaat een afkeer hebt van al mijn bezigheden en vooral van de manier waarop ik belangstelling aan de dag leg, had je die afkeer ook in dit geval. Maar desondanks had toch kunnen worden verwacht dat je in dit geval een kleine uitzondering zou maken. Het was toch jodendom van jouw jodendom dat bovenkwam en daarmee dus ook de mogelijkheid tussen ons nieuwe betrekkingen aan te knopen.’

Maar, voegt Kafka er meteen schuld bewust aan toe, wanneer zijn vader er wel belangstelling voor gehad zou hebben, was het ook niet goed geweest. ‘Ik ontken niet dat die dingen, wanneer jij er belangstelling voor had getoond, juist

daardoor voor mij verdacht hadden kunnen worden. Ik haal het natuurlijk niet in mijn hoofd te beweren dat ik in dit opzicht beter ben dan jij. Maar tot die proef op de som is het helemaal niet gekomen. Door mijn toedoen kreeg jij een afschuw van het jodendom, vond je joodse geschriften onleesbaar, je “walgde ervan”.’ (De vertaling is van Willem van Toorn en Gerda Meijerink.)

Vanwege zijn moeizame relatie met zijn zoon spuwde vader Kafka plotseling op het jodendom dat hij zelf eens gekoesterd had in de tijd dat zijn zoon het niet lustte. Het is dezelfde neurotische dynamiek die je zo vaak in het publieke debat aantreft: opvattingen worden aangepast aan persoonlijke sympathieën. Voor de neoconservatieve professor Cliteur bijvoorbeeld kan het debat niet vunzig genoeg zijn wanneer zijn vijanden onder vuur genomen worden, maar wanneer hijzelf en zijn medestanders het te verduren krijgen, zijn er ineens grenzen aan de vrijheid van meningsuiting. Noem het emotionele logica, de onweerstaanbare neiging om algemene argumenten bij een specifieke voorkeur of afkeer te vinden.

Ik dacht aan Kafka's brief toen ik de reacties las op het gefnuikte bezoek van Nederlandse en Spaanse politici aan Cuba. Aangezien in ons land alles persoonlijk geworden is, werd de Nederlandse politici die geweigerd waren vooral ijdelheid verweten; dacht Boris Dittrich werkelijk dat hij het verkalkte regime van Castro eigenhandig ten val kon brengen? (Een paar dagen later repeteerde Castro zelf alvast door na een toespraak languit te gaan.) In de ingezonden-brievenrubriek van *NRC Handelsblad* werd vooral gerept van de aanmatigende houding van de Nederlanders, met de overbekende, sleetse argumenten: klein landje met opgeheven vingertje, mediageilheid van een politicus in spijkerbroek, de brutaliteit van een onaangekondigd initiatief onder valse voorwendselen. Maar over de repressie op Cuba, over de dissidenten die vanwege hun meningen zonder een vorm van

proces in de gevangenis zitten, geen woord.

De Spaanse reacties waren ook voorspelbaar, alleen nog kwaadaardiger. De Spaanse politicus die werd teruggestuurd was rechts, de nieuwe linkse regering was net van plan de banden met Cuba weer aan te halen, dus reken maar uit - het was een vuige politieke stunt voor binnenlands gebruik. Over de repressie op Cuba, over de dissidenten, enzovoort.

De houding van links ten opzichte van het bewind van Castro lijkt wel een beetje op de verhouding van Kafka en zijn vader: een emotionele vereenzelviging met de idealen die aan dat bewind ten grondslag lagen, verhindert de voormalige bewonderaars ook na hun ontzuivering werkelijk onder ogen te zien waar die idealen toe hebben geleid. Kritiek wordt nog altijd gepareerd met drogredenen: onder Battista was het veel erger en kijk eens naar de landen eromheen en wat wil je dan, een eiland waar de dollar regeert en iedereen McDonald's eet, net als in de rest van de wereld? En kijk naar de rabiate Castro-haters, vooral in Amerika. Die zijn meestal ongezond rechts. Reden genoeg om het de Cubaanse dictator niet te moeilijk te maken.

Wanneer je op de barricaden gaat staan, heb ik wel eens geschreven, schrik je nooit van wie er tegenover je staat. Je schrikt altijd van wie er *naast* je staat. Moet je je daar iets aan gelegen laten liggen? Mij lijkt het dat de druk op Cuba niet hoog genoeg kan worden opgevoerd, zeker na de toegenomen repressie van de laatste jaren.

Hetzelfde geldt voor onze houding jegens Israël. Steeds opnieuw moet je lezen dat het nieuwe antisemitisme een gevaarlijke mengeling is van linkse dweperij met de Palestijnse zaak en islamitische jodenhaat - dus let een beetje op je woorden graag. Vooral bij rechtse joodse intellectuelen in Amerika sluit het gevaar van het nieuwe antisemitisme iedere kritiek op de huidige regering uit; het is immers allemaal verkapte jodenhaat.

In Nederland is in Israël vanaf het begin oneindig veel emotioneel geïnvesteerd en daarom kost het vooral de politiek nog steeds zo veel moeite om in te zien dat het land ten prooi is gevallen aan een gevaarlijk soort paranoia en (religieuze) hysterie, zodat Israël als natie tegenwoordig waarschijnlijk meer van binnenuit wordt bedreigd dan van buitenaf. Dat is een tragedie. Maar ook hier steeds dezelfde drogredenen van de verdedigers tegen de klippen op: alle agressie jegens de Palestijnen wordt uitgelegd als noodzakelijk en defensief; kijk eens naar de landen eromheen, die zijn nog veel erger, en je wilt toch niet beweren dat de Arabieren goed zijn of geboren democraten? En als het erop aankomt ben je liever dader dan nog een keer slachtoffer.

En wat de barricaden betreft: op het moment dat je je verzet tegen de waan van Sharon en zijn regering zal er vast en zeker een fanatieke jihadstrijder aan je zijde staan die zijn eigen nihilisme uitdraagt door de vernietiging van Israël te bepleiten.

Misschien moeten we het woord kafkaësk een nieuwe betekenis geven. Emotie tegen emotie, waan tegen waan.

Loslopende gekken

Tot nog niet zo lang geleden luidde het standaardantwoord op angstige klachten over extreem geweld in muziek en op televisie, dat verbeelding en werkelijkheid twee verschillende dingen waren. Dat Eminem er al rappend van droomde zijn moeder dood te steken en zijn ex-vrouw in elkaar te beuken, wilde helemaal niet zeggen dat hij dat ook echt van plan was - naïef! *Juist* niet, je moest blij zijn dat hij het van zich af kon schrijven, dat voorkwam dat deze wandelende tijdbom nog eens de daad bij het woord zou voegen. Je eigen hoofd was een vrijplaats, waarin alles wat een aangepast mens in zijn dagelijkse bestaan had leren onderdrukken, onbekommerd zijn gang kon gaan. Blinde haat, moord, verkrachting en verminking, het zat nu eenmaal in de mens en wanneer hij die aanvechtingen mentaal ruim baan kon geven, bleef ons maatschappelijk veel ellende bespaard.

In het verlengde van die overtuiging ligt de opvatting dat georganiseerde ontsporingen, zoals het wangedrag van voetbalsupporters, ook een vorm van maatschappelijke ontlading is waar je maar beter blij mee kunt zijn. In zijn voetbalboek *A Season with Verona* verdedigde de Britse schrijver Tim Parks zijn stelling dat sport, en vooral voetbal, niet alleen oorlog was voor de spelers, maar ook voor de fans; in het stadion is het mogelijk de teleurstellingen van je eigen aangepaste leven tijdelijk achter je te laten en je ongeremd te bui-

ten te gaan aan gedrag waarvan je zelf ook wel weet dat het eigenlijk niet kan.

Parks rekende af met het idee dat sport sportief zou zijn, een en al olympische zuiverheid en respect; in het stadion heeft de onderbuik het voor het zeggen. Racistische spreekkoren, rondvliegende stoelen en in elkaar getrapte supporters van de tegenpartij - het is geen vrolijk gezicht, maar een noodzakelijke uitlaatklep in een wereld waarin iedereen geacht wordt steeds maar fatsoenlijker te worden. Angst en onzekerheid in de buitenwereld maken plaats voor het onverbiddelijke groepsgevoel van de aanhang. Buiten het stadion voelt iedereen zich klein, binnen de cocon van het legioen kent de eigenwaan geen grenzen - en de tegenpartij moet gewoon dood.

Volgens die theorie is de absurde Duitslandhaat die tijdens voetbaltoernooien oplaait, dan ook niet meer dan gezond. Met de Tweede Wereldoorlog heeft het allang niets meer te maken, het onder de grasmat schuiven van de *Mannschaft* is veel belangrijker dan welke voorbije oorlog dan ook. Na zo'n wedstrijd, wanneer de honger naar agressie is gestild, worden Duitsers gewoon weer een Europees buurvolk, aangepast en nietszeggend.

Ik heb lang geloofd in die theorie van Tim Parks - zodat ik pas laat in de gaten kreeg hoe vaag het onderscheid tussen waan en werkelijkheid in Nederland is geworden. Voetbal is hier geen ontlading meer, het is heel het leven geworden. Er is geen binnen en buiten het stadion; heel het land is een stadion. De infantiele obsessie met een verloren finalewedstrijd van dertig jaar geleden - in een van die eindeloze uitzendingen over dat nationale trauma moest de kijker raden hoe vaak Willy van de Kerkhof in 1974 als gast in een Duits spelletjesprogramma de bal door een gat in een kartonnen wand had geschoten - geeft het al aan: alleen een land dat niet meer in zichzelf gelooft, gaat zich zo sentimenteel te buiten

aan loze nostalgie. Voetbal is de drager geworden van onze nationale onvrede.

De oprispingen van het Fortuyn-tijdperk, die je eerder in de politiek en de journalistiek zag, kreeg je tijdens het afgelopen EK ook in de sport voorgeschoteld, wat maar weer eens aantoont dat die revolte weinig met politiek te maken had. Nederlanders zijn als geen ander volk bedreven geraakt in het verpesten van hun eigen feestje.

En er was heel weinig feestelijks aan dit EK: het honen en smalen van mannen met verlopen koppen, dat treurige echelon van zelfgenoegzame schnabbelaars dat voor de Nederlandse sportverslaggeving doorgaat, de agressie en de bedreigingen, en het al even opgeklopte het-kan-niet-zo-zijn van de politici, heel die kermis van ijdelheid onder het mom van oprechte betrokkenheid. En zoals altijd probeerde iedereen aan de zijlijn zich nog even snel een hoofdrol toe te eigenen in deze orgie van zelfvergroting - de oud-politicus Paul Rosenmöller vertelde op televisie dat hij geprobeerd had de bondscoach te bereiken en hem een hart onder de riem te steken, hij wist zelf immers zo goed hoe het voelde om bedreigd te worden.

Dan was er nog Jan Mulder, die niet meer ophoudt te verkondigen dat zijn oproep aan het volk om Dick Advocaat te stenigen en op te hangen niet letterlijk maar als hyperbool moest worden opgevat - dat lijkt me onnodig, want zijn trouwe fans weten allang dat *alles* bij Jan als hyperbool moet worden opgevat. In het Fortuyn-tijdperk hoef je je tot niets meer verplicht te voelen, behalve tot je eigen behoefte aan aandacht.

En ten slotte was er onze minister-president, die zijn *bêtise* van een jolig niets-aan-de-hand-kaartje vanuit de Trêves-zaal, terwijl Nederland aan bestuursloosheid ten onder dreigde te gaan, toch weer wist te overtreffen: Mulder had op hoge toon zijn excuses geëist, en de premier was er aan de vooravond van

zijn belangrijkste politieke uitdaging tot nu toe - het Nederlandse voorzitterschap van de Europese Unie - eens even goed voor gaan zitten. Ironie of geen ironie, schreef Jan Peter Balkenende, de televisiepersoonlijkheid Mulder moest zich bewust zijn van zijn verantwoordelijkheden; er hoefde maar een loslopende gek te zijn die geen gevoel had voor Mulders ironische fijnzinnigheid, en Dick Advocaat lag bloedend op straat.

Sinds Volkert van der G. wordt er in Nederland heftig gekoketteerd met loslopende gekken - zoals er van alle kanten heftig gekoketteerd wordt met bedreigingen en bedreigd worden. Echte loslopende gekken moeten de tijd van hun leven hebben; hun aanzien is nog nooit zo groot geweest.

Onbedoeld legt onze minister-president bloot waar het aan schort. In zijn ludieke poging om een ontspoorde samenleving normbesef bij te brengen, bevestigt hij alleen maar het beeld van ons nationale stadion, waar de rabiante spreekkoren elkaar overstemmen, waar de televisiepersoonlijkheid de agenda van de premier bepaalt, waar iedereen elkaar schoffeert en de les leest - en waar uiteindelijk alles om het even is.

II Onze oorlog

Ten oorlog!

Met groeiende gelatenheid werd overal vastgesteld dat de oorlog tegen Irak onvermijdelijk is. Hier en daar wist men zelfs al meer: de oorlog was al begonnen. De meeste Nederlanders vonden dat best, zo blijkt uit onderzoek. Van alle Europeanen blijken wij er de minste moeite mee te hebben wanneer Amerika met een VN-mandaat tot de aanval overgaat. Bijna 70 procent van de bevolking is voor. Ach, wat is een oorlog? Lichtjes boven Bagdad, schimmige filmfragmenten van precisiebommen die arsenalen en hangars vernietigen, zelfverzekerde woordvoerders, af en toe een tragische afzwaaijer of nog tragischer, een handvol slachtoffers van een ongelukkig *friendly fire*. Het staat bij voorbaat vast wie er gaat winnen. Wij kunnen het weten, wij hebben de vorige oorlog tegen Irak meegemaakt. In Nederland geen al te heftige debatten en geen felle stellingnamen, geen acteurs die zich tegen de oorlog uitspreken, geen dichters die petitie opstellen, geen modeontwerpers die hun modellen met antioorlogsstickers de catwalk op sturen. Op de demonstratie in Amsterdam worden dertigduizend betogers verwacht. Niet echt een volksbeweging. Lee Towers brengt meer mensen op de been.

Er valt ook weinig verzet te plegen. De Nederlandse regering staat zij aan zij met Amerika - maar toch ook weer niet. Onze buitenlandse politiek is verworden tot een soort gedoogbeleid; we zijn niet voor een oorlog zonder VN-mandaat,

maar we zullen de Verenigde Staten niet in de wielen rijden, mochten ze tot de aanval overgaan. Voor die houding wordt een beloning verwacht: als het oorlog wordt, hoeven wij onze handen niet vuil te maken.

Toch is het vreemd dat er zo weinig gedebatteerd wordt; niet over de werkelijke bedreiging die het Irakese regime voor de rest van de wereld vormt, niet over de dictatoriale verbeterheid van de VS, die hun coalitiepartners slechts als vazallen wensen te zien, niet over de vraag in hoeverre we het slachtoffer zijn van beeldvorming (Osama bin Laden is al bijna weer uit ons geheugen gewist, terwijl Saddam Hoessein zijn comeback heeft gemaakt als antichrist), en ook niet over de vraag of het doel de middelen heiligt. De experts zijn weliswaar niet van het scherm af te slaan, er wordt heel wat afgeabbeld, maar buiten de actualiteitenrubrieken blijft het angstwekkend stil. Er worden nauwelijks oproepen gedaan, manifesten opgesteld, pontificale essays afgeleverd.

Hoe komt dat? Over de opmerkingen van Ayaan Hirsi Ali over het perverse karakter van de profeet Mohammed is heel wat meer gedebatteerd dan over de kwestie-Irak. De persoonlijke missie van Gretta Duisenberg ten behoeve van het onderdrukte Palestijnse volk heeft meer inkt doen vloeien dan de komende oorlog. En die paar puberende schoolmeisjes die in een vlag van bevlieging besloten een sluier voor hun gezicht te hangen, hebben meer commentaren losgemaakt over de botsing van culturen dan onze komende oorlog. Al die veelbesproken kwesties hebben geen grote gedachten opgeleverd, geen werkelijk concrete debatten losgemaakt over de aard van de multiculturele samenleving, of over het conflict in het Midden-Oosten. Zo snel ze opkwamen, zijn ze ook weer weggezakt. Het bleken incidenten, sensaties, nieuwsanekdotes. Nu het eindelijk echt ergens over gaat, klinkt er verdacht weinig rumoer.

Misschien is onze nieuwe oorlog niet persoonlijk genoeg.

Een misvatting die Nederland sinds enige tijd in haar greep heeft: wil iets echt betekenis krijgen, dan moet het ook persoonlijk zijn. Met het gevolg dat wat begint als een algemeen heet hangijzer, steeds weer eindigt in een discussie over persoonlijkheden. Het is niet de kwestie die een menselijk gezicht krijgt door het persoonlijke element, het is juist de kwestie die ondergeschikt wordt gemaakt aan een persoonlijkheid. Is Ayaan onevenwichtig, is Gretta hysterisch? De Amsterdamse wethouder Rob Oudkerk komt ons na gesprekken met die religieus bevlogen schoolmeisjes sussend melden dat het echt hele leuke, verstandige meiden zijn. Alsof dat er ook maar iets toe doet.

Het gaat niet om principes, het gaat om mensen; dat klinkt opwindend betrokken, maar het is juist dat persoonlijke element dat iedere discussie of debat zijn algemene betekenis ontnemt. Wat voorbij onze persoonlijke horizon ligt, daarover kunnen we niet meer praten.

Het schrijnendste voorbeeld van die neiging om alles persoonlijk te maken, was demissionair minister Nawijn, die zijn ‘discretionaire bevoegdheden’, de mogelijkheid om persoonlijk verblijfsvergunningen uit te delen, tot onderdeel van zijn beleid heeft gemaakt. De regels die hij voorstond mogen onmenselijk zijn, als het om personen met een gezicht gaat, blijkt hij het hart op de juiste plaats te hebben. Er spreekt een onsmakelijke, door en door narcistische geest uit, maar ook een die van harte wordt ondersteund door de tijdgeest.

Eerst mensen, dan regels, meldt de nieuwe slagzin van verzekeraar Achmea zelfgenoegzaam. Maar wanneer het alleen nog maar om mensen gaat, valt over regels helemaal niet meer te praten. En niet alleen over regels, ook niet meer over vraagstukken die buiten de waan van de dag vallen, niet over kwesties die ver van ons bed liggen, want die zijn per definitie niet persoonlijk en direct. De slagzin van Achmea legt de perfiditeit van deze houding ongewild bloot: wat op het eer-

ste gezicht een uitdrukking lijkt van een betrokken humanisme, blijkt bij nader inzien slechts het verongelijkte eigenbelang te huldigen: eerst ik, dan pas het algemeen belang.

Het is de neiging alles persoonlijk te maken die een werkelijk debat over belangrijke kwesties dwarsboomt. Die neiging is ook de oorzaak van de naar binnen gerichte blik van het nieuwe Nederland, waar het buitenland tot het onopvallende decor is gereduceerd van een voorstelling vol lang uitgesponnen burenruzies.

Na elf september 2001 zag het er even naar uit dat Nederland zich in één klap bewust was geworden van de aanwezigheid van de grote boze buitenwereld. Inmiddels lijken de ogen alweer stijf dichtgeknepen.

Onze nieuwe oorlog zullen we ondergaan met het zelfgekozen autisme van een verslaafde aan videospelletjes. Want wat niet persoonlijk is, daar zijn geen woorden meer voor. Het is dus niet zo dat Nederland van alle Europese landen het meest oorlogszuchtig is, zoals de kranten naar aanleiding van het onderzoek concluderen. Van alle Europese landen is Nederland het meest onverschillig.

Een verloren oorlog

Wie de knagende twijfel over zijn oorlogsstandpunt wil bezweren, hoeft alleen maar even naar de tegenpartij te kijken. Voorstanders van de invasie in Irak kunnen zich sterken met het dweperige pacifisme van de vredesdemonstranten, die de verschrikkingen van het regime van Saddam Hoessein consequent ondergeschikt maken aan hun verlangen naar schone westerse handen. Het verzaligde gezicht van Anja Meulenbelt, die te midden van haar mededemonstranten zwelgt in nostalgie naar het activisme van vroeger, is genoeg om de Clausewitz in jezelf te doen opstaan. Maar de tegenstanders van de invasie kunnen hun standpunten ijken met een blik op de morele zelfgenoegzaamheid van de voorstanders; de mannen die zich in legalistische bochten wringen om het eigenmachtige optreden van Groot-Brittannië en de Verenigde Staten alsnog te rechtvaardigen, die zich serviel schikken naar de hegemonie van Amerika en iedere afwijkende mening als transatlantisch verraad verketteren. Tegenover het naïeve geloof van de demonstranten in een smetvrije wereld staat het verbeterde maar niet minder naïeve geloof van rechtsgeleerde Afshin Ellian en schrijver Leon de Winter in een moreel hoogstaand Amerika. De dubbelzinnige werkelijkheid voegt zich gedwee naar hun simplistische standpunten.

De argumenten van de tegenpartij zijn zo gemakkelijk omver te kegelen, dat je jezelf geen lastige vragen meer hoeft te

stellen. De vredesdemonstrant hoeft niet meer te antwoorden op de vraag hoe Saddam ontwapend kon worden zonder militaire dreiging, de voorstanders van de invasie kunnen de autocratische trekjes van de VS moeiteloos negeren door van een tweederangs dictator steeds opnieuw een nieuwe Hitler te maken, die een wereldbrand dreigt te veroorzaken - zo niet nu, dan toch in de toekomst.

Wie gelijk krijgt, bepaalt de geschiedenis. De abstracties waarmee voor- en tegenstanders elkaar in de aanloop naar de invasie hebben bestookt, worden nu geijkt in het onzekere zand van de Iraakse woestijn. Aangezien de invasie door de voorstanders is voorgesteld als een morele oorlog, een strijd tussen goed en kwaad, wordt de afloop bepaald door het aantal onschuldige slachtoffers dat de Amerikanen op hun geweten hebben, de schade die zij zelf aanrichten. Niemand twijfelt aan de val van Saddam Hoessein, maar als de rekening te hoog oploopt, is het alsnog een verloren oorlog. Was de militaire operatie van de Britten en Amerikanen de verbluffende walk-over geweest die men verwacht had, dan hadden de voorstanders het pleit gewonnen: Saddam weg, minimale schade, en een ontregelde wereldorde die met wat handig diplomatiek verkeer wel weer te fatsoeneren zou zijn. Eerlijk is eerlijk: ook veel tegenstanders hebben stiekem op die afloop gehoopt, toen de invasie eenmaal een feit was.

De werkelijkheid is anders. Hoe die eruitziet, is moeilijk uit te maken. Nog niet eerder zagen we op de televisie zo veel deskundigen zo lang en met zo veel omhaal in het duister tasten. Iedere uitspraak van beide kampen is verdacht, ieder actueel beeld niet meer dan een momentopname waarvan geen chocola valt te maken. Maar dat bij de Britten en de Amerikanen stille paniek is uitgebroken, lijkt me duidelijk. De verklaringen worden per uur ongeloofwaardiger, de toon defensiever, de retoriek absurder. De redevoeringen van president Bush lijken inmiddels verdacht veel op die van de

Iraakse dictator: dezelfde schijnheroïek, dezelfde loze grote woorden, dezelfde afwezigheid van iedere reële betekenis. Afgelopen donderdag toonde de Amerikaanse brigadegeneraal Brooks beelden die moesten aantonen dat de Iraakse bevolking helemaal niet vijandig tegenover de geallieerde troepen stond: een viertal verblufte Iraakse kinderen kregen een hand van zwaarbewapende Amerikaanse soldaten. In deze beelden, zei Brooks bijna smekend, was niets in scène gezet, het was helemaal echt en spontaan. De twijfel over het succes van de invasie sloeg bij mij toen pas echt toe.

Want wanneer zelfs de propaganda onbeholpen wordt, is het tijd om de capaciteiten van de enige overgebleven wereldmacht in twijfel te trekken. De voor- en tegenstanders van de oorlog hebben elkaar zo lang bestookt met argumenten over de legitimering van militair ingrijpen, dat de vraag of Amerika wel in staat zou zijn om zijn fatsoenlijke oorlog te voeren, nauwelijks meer gesteld is. De voorstanders van de VS als politiemans van de wereld hadden het te druk met het bestrijden van de tegenstanders om zich af te vragen of die politiemans wel in staat was zijn taak naar behoren uit te voeren en of hij eigenlijk niet te kortzichtig was om zich zo veel gezag toe te eigenen. De invasie van Irak als moreel gerechtvaardigd beschouwen, was kennelijk hetzelfde als haar tot verantwoord verklaren.

Aan die illusie is na een week oorlog een einde gekomen. Ministers en officieren kunnen nog zo vaak verklaren dat oorlog geen videospelletje is, dat het publiek niet kon verwachten dat er geen doden zouden vallen, dat men altijd al rekening heeft gehouden met een lange en harde strijd - het is realiteitszin die te laat komt om niet verdacht te zijn. De rekening is al te hoog opgelopen; te veel doden, te veel ontwrichting, te weinig praktisch inzicht, te weinig toekomstvisie. Nu dreigt de operatie in Irak zélf een friendly fire te worden: Amerika dat zich steeds opnieuw in de eigen voet schiet.

Wat de pleitbezorgers van een onvoorwaardelijke transatlantische loyaliteit aan de VS moedwillig over het hoofd hebben gezien, is dat je weinig hebt aan een verblinde politieagent. Natuurlijk is het niet verstandig de regie van de wereldpolitiek aan bijvoorbeeld Frankrijk over te laten, maar dat inzicht rechtvaardigt het slaafse gedrag van onze minister van Buitenlandse Zaken jegens onze grote bondgenoot niet. De aanslagen van 11 september 2001 lieten al zien dat de enig overgebleven wereldmacht niet in staat was zich een helder beeld van de rest van de wereld te vormen. Steeds opnieuw werd daarna de gecompliceerde werkelijkheid ondergeschikt gemaakt aan het nieuwe Amerikaanse buitenlandbeleid: de *fuck you*-doctrine.

Die doctrine sneuvelt op dit ogenblik in het zand van de Iraakse woestijn. In tegenstelling tot de verwachtingen zal Amerika zich na Irak terugtrekken in zichzelf. De As van het Kwaad kan opgelucht ademhalen. De relatie met Rusland is verstoord, die met Europa eveneens. In de Arabische wereld zal het onverwachte verzet van de Irakezen prikkelend werken; de gevolgen daar zijn niet te overzien. De oorlog zal gewonnen worden, maar hij is al een debacle.

Symbolen

De korporaal die het standbeeld van Saddam Hoessein beklom en de metalen kop met een Amerikaanse vlag bedekte, wist niet beter of hij hielp licht verspreiden in de duisternis. Voor hem vallen die vlag en vrijheid samen; ontelbare keren is hem de afgelopen maanden verteld dat de invasie in Irak een verdedigingsoorlog is, bedoeld om een immense dreiging het hoofd te bieden. Zijn medesoldaten die tijdens de aanval sneuvelden, vielen ‘in the defense of our country’, vice-president Dick Cheney zei het zelf. Voor de soldaat is het een Amerikaanse oorlog en de Amerikaanse vlag die triomfeert. Maar niemand hogerop bleek blij met zijn symbolische gebaar. Terwijl *The New York Post* zijn hele voorpagina inruimde voor een foto van de korporaal met zijn vlag, onder de kop ‘Liberty’, haastten zijn superieuren zich de schade te beperken: de Stars and Stripes werden vliegensvlug vervangen door een Iraakse vlag. Pas toen de bewoners van Bagdad zelf niet verder kwamen dan wat onmachtige mokerslagen op een schijnbaar onverwoestbare sokkel, werd een pantservoertuig ingezet om voor de camera's de symbolische val van Saddam te bewerkstelligen.

De beeldenstorm van de korporaal is een veelzeggend misverstand. Hij heet trouwens Edward Chin, hij is 22 jaar en zijn ouders zijn vlak voor zijn geboorte vanuit Birma naar de Verenigde Staten gevlucht; voor hen betekent Amerika dus

echt vrijheid. Maar het argument van een verdedigingsoorlog van de regering-Bush is inmiddels vervangen door de retoriek van de bevrijdingsoorlog: het gaat erom de Irakezen belangeloos hun vrijheid terug te geven. Iedere schijn van bezetting moet dus vermeden worden, de levens van de gesneuvelden en al die miljarden dollars worden gegeven om het licht van de democratie te laten schijnen in de martelkamers van Saddam. In de VS zelf is het Iraakse regime als een levensgrote bedreiging van de eigen veiligheid afgeschilderd (door onaangetoonde verbanden te leggen met Bin Laden en de aanslagen van 11 september 2001), naar buiten toe is de aanval tegen Irak nu een bevrijdingsoorlog zonder eigenbelang - zeker nu nergens nucleaire arsenalen en gifgas zijn gevonden en Saddam, als hij ze al had, ze in ieder geval niet gebruikt heeft. (Blair: 'Uit het feit dat ze niet gevonden worden, blijkt alleen maar hoe goed Saddam ze verstoopt heeft.' Rumsfeld: 'Uit het feit dat ze niet gevonden zijn, blijkt dat ze stiekem naar Syrië getransporteerd zijn.')

Verbazingwekkend is niet dat onze bondgenoten de wereld voorliegen, maar dat ze zich kunnen permitteren zo opzichtig te liegen. Tijdens de aanval op Irak hebben de internationale verslaggevers overal ter wereld in iedere uitgesproken zin een voorbehoud ingebouwd; wat was echt waar en wat werden we alleen maar geacht voor waar te houden? De loop van een hedendaagse oorlog is voor een groot deel afhankelijk van beeldvorming, dat weet iedereen. Het was voor verslaggevers en commentatoren onophoudelijk gissen naar wat er werkelijk aan de hand was, wat er achter de woorden en selectieve beelden van generaal Brooks lag. Zo veel leugens, zo veel holle frasen, als de pers ze al zelf als een noodzakelijk kwaad ziet, waarom zouden de burgers ze dan niet doorzien? Worden die als debiel beschouwd?

Het ligt anders. Met propaganda is het als met reclame; je doorziet het meteen, maar uiteindelijk ontkom je er niet aan.

Bij reclame bezwijk je omdat je steeds opnieuw wordt geconfronteerd met dat ene product, en niet met zo veel andere; voor propaganda capituleer je, omdat het dat ene, steeds opnieuw vertelde verhaal is dat alle andere domineert. Het is gemakkelijk de beelden van het omverhalen van het beeld van Saddam van cynische kanttekeningen te voorzien; die paar honderd uitgelaten mensen die er met hun slippers op los timmerden, waren dat werkelijk de Iraakse burgers die zich na decennia van schrikbewind eindelijk bevrijd voelden, of waren het opportunisten die zich na de regimewisseling onmiddellijk tot de nieuwe machthebbers bekeerden? Zijn het in Bagdad niet juist de mensen die doordrenkt zijn van Saddams bewind die nu hun mokers te voorschijn halen? Hun gejuich voor de camera's komt beide partijen goed uit.

Cynisch, ik zei het al.

De betekenis van het omverhalen van Saddams beeld is zuiver symbolisch. Het zijn symbolen die de helderheid verschaffen waarin je wilt geloven. Daarom kwam die Amerikaanse vlag van korporaal Chin de Amerikaanse machthebbers even niet goed uit, terwijl de ouders van de korporaal thuis in Brooklyn maar niet begrijpen wat er ineens zo verkeerd aan was.

Bij het beeld van een totalitair regime past een schuldeloze bevolking. Bij het idee van bevrijding past de euforie van de schone lei, de belofte van een happy ending. Wie goed naar de beelden kijkt, ziet in het rituele borstkloppen van jonge sjiitische moslims de aankondiging van een komende bijtjesdag voor hun soennitische onderdrukkers. Maar het gaat even niet om goed kijken, het gaat om geloof. Beelden liegen de werkelijkheid, dat weten we heus wel, maar uiteindelijk kiezen we de beelden waarin we kunnen geloven. Dat de werkelijkheid zich buiten ons gezichtsveld bevindt, is een onverdraaglijke gedachte.

De tegenstanders van de oorlog zien hun gelijk bevestigd

door de gruwelfoto van het jongetje Ali dat zijn armen terug wil; de voorstanders vinden hun rechtvaardiging in een omvergetrokken standbeeld en een uitzinnige menigte. Die ene foto van Ali ontnemt ons het zicht op de jongens en meisjes op de matrassen naast hem, het euforische onthoofden van Saddams beeld laat niet zien wat er werkelijk in de hoofden van de bevolking omgaat. De waarheid blijft ongrijpbaar, de gevolgen voor de lange termijn onoverzichtelijk, duizenden, misschien tienduizenden doden zijn aan ons zicht onttrokken. De Amerikaanse legerleiders hebben al bekendgemaakt dat ze geen cijfers zullen geven van het aantal gesneuvelden aan Iraakse zijde, omdat ze het niet kies vinden in een oorlog als deze ‘scorecards’ bij te houden. Als ze niet geteld worden, worden ze ook weer snel vergeten.

We zagen zoveel, dat we bijna zouden vergeten dat we bijna niets weten. Het omvertrekken van het standbeeld van Saddam was inderdaad een overwinning: die van het enkelvoudige beeld op een gecompliceerde werkelijkheid.

De koeien van Camiel

Ieder land zijn eigen geweten. Onthult het onderzoek naar de zelfmoord van Dr Kelly in Engeland een klassiek Britse mengeling van hypocrisie en hoogmoed - iedereen weet dat de oorlog in Irak daar verkocht werd met dubieuze informatie en stemmingmakerij -, in Nederland wordt helemaal niets onderzocht. Een meerderheid in de Kamer voelt er niets voor om de halfhartige steun aan de invasie nog eens tegen het licht te houden, zeker niet nu die zo rampzalig heeft uitgepakt. 'Geneuzel,' noemt de VVD-woordvoerder het debat dat de oppositiepartijen willen voeren over de besluitvorming van het kabinet. 'Een overbodig debat,' volgens LPF-Kamerlid Gerard van As. En de immer ambitieuze Camiel Eurlings steunt onvoorwaardelijk zijn partijgenoot De Hoop Scheffer, die vooraf de opzichtige propaganda van de Amerikanen voor zoete koek slikte en zich beloond zag met een nominatie voor het NAVO-voorzitterschap. Eurlings: 'Wij hebben nooit ingestemd met de oorlog omdat de massavernietigingswapens binnen 45 minuten konden worden afgevuurd en niet binnen enkele uren. Wie dat wel beweert haalt niet alleen oude koeien uit de sloot, maar ook nog eens Engelse koeien.'

Tut, tut. Weet het Kamerlid wel wat hij zegt? Namelijk dit: hoewel Nederland ervan overtuigd was dat Saddam Hoessein zo niet binnen 45 minuten, dan toch binnen enkele uren massavernietigingswapens had kunnen inzetten tegen zijn eigen

burgers en de rest van de wereld, dat toch echt niet de reden was dat ingestemd werd met het besluit van de coalitie om Irak achter de rug van de Verenigde Naties aan te vallen. Zelf zou ik onmiddellijk instemmen met een inval in een land dat binnen een paar uur de wereld met massavernietigingswapens bedreigt, maar De Hoop Scheffer en zijn Camiel vonden dat ook toen al kennelijk een bijzaak: alleen dat Irak de VN-resoluties niet nakwam telde voor hen.

Je moet maar durven.

Een typische Hollandse gewoonte: lijken in de kast afdoen als oude koeien. De inval in Irak was vanaf het begin ook voor ons een morele kwestie. De voorstanders hadden twee argumenten: de misdadigheid van het regime en de dreiging met massavernietigingswapens. Massavernietigingswapens bleken er niet te zijn, laat staan dat ze snel konden worden ingezet. En nu de vrijheid en spontane democratie voor het Iraakse volk die de voorstanders ons in het vooruitzicht stelden, in de praktijk toch vooral blijken te bestaan uit bloedige chaos en anarchie, die alleen bezworen kunnen worden door een permanente bezettingsmacht - zodat je je moet afvragen of het middel niet erger is dan de kwaal - nu lijkt me bij uitstek het moment gekomen om nog eens een paar oude koeien uit de sloot te halen. Als men het volk niet bedrogen heeft, dan heeft men zichzelf laten bedriegen - en dat is minstens zo ernstig. In een fatsoenlijke democratie zou de minister van Buitenlandse Zaken in zwaar weer geraakt zijn. In Nederland juicht men omdat er eindelijk weer eens een Nederlander voor een hoge post getipt is. Niemand die zich afvraagt waarom.

Er zijn nog meer oude koeien die ik in weerwil van Camiel toch maar even de wal op trek: het is nu wel duidelijk dat de laatste resten van de Bush-doctrine op dit moment worden weggeschoten door de sluipschutters van Bagdad. Zoals er voor de oorlog over vrijheid voor het Irakese volk werd ge-

sproken als een hemelse abstractie, zo blijkt het opruimen van schurkenstaten door Amerika ineens een nogal idiote fantasie, ingegeven door de gekwetste trots van na 11 september 2001. De onvermijdelijke deceptie van de enige wereldmacht die zijn hand overspeelt, zal juist leiden tot isolationisme; de politiemann van de wereld zal mokkend thuis gaan zitten, met alle gevolgen van dien. In tegenstelling tot wat Amerika-haters altijd denken, zijn het niet opportunisme en eigenbelang die de Amerikaanse buitenlandse politiek steeds fnuiken, maar Amerika's naïeve en verdwaasde idealisme; dat was in 1918 niet anders, toen Wilson na de Eerste Wereldoorlog het perfide Europa een les in onbaatzuchtigheid en democratische zuiverheid wilde leren en onmiddellijk verstrikt raakte in een web van nationalistische belangen en onmogelijke morele dilemma's - dat was niet de schuld van het toen al 'oude' Europa, het was de schuld van de realiteit.

En Nederland? De Fortuyn-revolte heeft een angstwekkend moreel vacuüm in de politiek onthuld - ogenschijnlijk een gebrek aan contact met het volk, maar in werkelijkheid een schrijnend gebrek aan ideeën en overtuigingen, waarvan de LPF slechts een uiting was. Sindsdien is men teruggevallen op oude, aftandse reflexen, aan de ene kant de fetisj van het bezuinigen, aan de andere kant het klakkeloos dreigen met stakingen. De leegte wordt er niet minder leeg door. De oorlog in Irak, die het brandpunt vormt van allerlei morele en politieke vraagstukken, heeft in ons land de gemoederen maar heel even in beweging gebracht. Nadat een paar juichende opportunisten in Bagdad voor het oog van de camera een omgetrokken standbeeld van Saddam met hun slippers ervan langs gaven en de kleine Ali gratis protheses kreeg aangemeten, was de discussie hier gesloten - de Irakezen hadden nu immers de vrijheid die Elsbeth Etty hun beloofd had.

De televisieoorlog was snel afgelopen, maar de echte is

nog volop aan de gang - en werkelijk nieuwe politiek betekent niet een potje ouwehoeren over immigratie met buurtbewoners in koffiehuis Dikke Willie, maar juist het ontwikkelen van een visie die zich onttrekt aan de waan van de dag. En voorbij onze landgrenzen; de buitenlandse politiek die Nederland voert, is een graadmeter van de kwaliteit van de politiek als geheel. Je kunt je afvragen wat erger is, de cynische machtspolitiek van de regering-Blair of de morele halfhartigheid van onze politici, het onvermogen om over wat dan ook zelfstandig na te denken. Het is een pittige discussie waard, zou ik denken. Maar net zoals in Engeland Labour-Kamerleden klaarstaan om critici van het dubieuze beleid te schofferen en te intimideren, zo vindt het CDA hier zijn belofte Camiel Eurlings onmiddellijk bereid vragen die niet alleen legitiem maar ook belangrijk zijn, hautain van tafel te vege.

Oude koeien - kom op, Camiel. Was de oorlog tegen Irak gerechtvaardigd? Was die oorlog verstandig? Waar is de besluitvorming van de Nederlandse regering op gebaseerd? Welke houding neemt Nederland nu aan tegenover de politiek van Amerika? Welke rol moeten de Verenigde Naties gaan spelen?

Je kunt het, Camiel.

Uitroeien die beesten!

Luid en eensgezind klonk enkele maanden geleden de verontwaardiging in de pers, toen het openbaar ministerie een onderzoek instelde naar de Nederlandse militair Eric O., die een Iraakse plunderaar in zijn rug geschoten zou hebben - zeg, we waren daar wel met een oorlog bezig! De walging jegens die perfide Hollandse kortzichtigheid kende geen grenzen; typisch die hopeloos zelfgenoegzame linksige politiek correcte verdwazing van mannen die nooit iets met de grote boze wereld te maken hadden gehad, die kennelijk dachten dat je onze enige echte oorlog sinds decennia met een stel scouts en een paar klaar-overborden tot een goed einde kon brengen. God bewaar ons! Dit was oorlog, geen picknick!

Je vraagt je af wat diezelfde stemmen nu zeggen bij het zien van de Amerikaanse foto's van Iraakse gevangenen die door militairen van de coalitie waar ons land deel van uitmaakt, vernederd en gemarteld worden. Misschien hetzelfde; ik zag vorige week al de eerste ervaringsdeskundigen op televisie die verklaarden dat zoiets in deze omstandigheden niet meer dan normaal was; niet goed te praten natuurlijk, maar dit kreeg je wanneer je soldaten wijsmaakte dat ze een superieure beschaving vertegenwoordigden en ze een land liet bezetten waarin ze ieder moment opgeblazen konden worden door de mensen die ze eigenhandig bevrijd hadden.

Een logische verklaring, lijkt me. Slecht onderwezen jon-

gens en meisjes, hun hoofden vol van retoriek over onvergankelijke Amerikaanse waarden, die nu bliksemsnel naar de naar vrijheid smachtende Iraakse bevolking worden overgebracht. En dan de werkelijkheid: angst, wantrouwen, dood en verderf. Voeg daar de verwrongen seksuele driften aan toe die in iedere soldatengemeenschap een uitlaatklep zijn voor frustratie, en de foto's zijn verklaard. Het gedrag van de Amerikanen is helemaal niet onmenselijk - het is typisch menselijk. Je kon erop wachten.

We zullen het de komende weken nog vele malen horen, zoals je ook de smalende verdedigers van de oorlog kon voorspellen die roepen dat het in de martelkamers van Saddam nog veel erger toeging; die blote opeengestapelde Irakezen zijn een stuk beter af! Bovendien - de Chinese strafkampen, Russische gevangenen, en nog maar gezwegen van Afrika -, martelen en vernederen is van alle tijden. Martelen is zo ontzettend menselijk.

Je ziet het steeds weer, die eigenaardige wisseling van argumentatie, het switchen van het verkondigen van hooggestemde principes naar het verdedigen van de ontluisterende werkelijkheid door een beroep op de ervaring. Eerst wordt het ideaal verdedigd tegen het cynisme van pragmatische betweters, vervolgens, als dat ideaal hopeloos bezoedeld blijkt, wordt de mens zoals hij nu eenmaal is aangeropen.

Maar de bezetting van Irak is altijd verdedigd met de glanzende retoriek van de hoogste idealen. Zeker toen de reële dreiging van massavernietigingswapens als een propagandistische leugen was ontmaskerd, moesten de voorstanders van de invasie zich vastklampen aan grote woorden. 'Een adembenemend experiment,' durfde schrijfster Carl Friedman het Iraakse debacle te noemen - een beangstigend holle frase, waarin het gevaarlijke ontzag doorklinkt van de dwepers met al die adembenemende experimenten die de twintigste eeuw tot een hel hebben gemaakt. Haar Iraakse experiment staat of

valt met de morele superioriteit van de bezetters.

Daarom zijn die foto's, en alle misstanden en martelingen die nog niet zijn ontdekt, fataal voor de coalitie. Ze zijn een streep door de rekening van de westerse verlichtingsidealen die vooraf nadrukkelijk tot inzet zijn gemaakt van dat adembenemende experiment.

En zo zijn we na een ongekend bloederige eeuw weer terug bij Conrads Mr Kurtz - de idealistische handelsagent in ivoor uit *Heart of Darkness* (1899), die in het hart van donker Afrika vervalt tot beestachtigheid. Kurtz heeft naast zijn handelsmissie ook nog een beschavingsmissie - voor een Genootschap ter Onderdrukking van Barbaarse Praktijken schrijft hij een hooggestemd rapport over de taak die de westerse mens in het onbeschaafde Afrika wacht. Marlow, de verteller die de ontspoorde Kurtz moet zien te vinden, is onder de indruk van het rapport, met zijn stralende retorische zinnen en diep geloof in de idealen van de beschaving. Maar het rapport kent weinig praktische aanbevelingen, zo moet ook Marlow toegeven, of het moet het door Kurtz later haastig gekrabbelde zinnetje onderaan het rapport zijn: '*Exterminate all the brutes!*'

Uitroeien die beesten. Niet de misstanden en misdaden in de Iraakse gevangenissen die nu digitaal aan het licht komen, wekken verbazing en ontzetting, maar de naïeve eigenwaan die ook ons land tot een onmogelijk avontuur heeft verleid. Liever nog realistische machiavellistische machtspolitiek die ongegeneerd over lijken gaat, liever nog de cynische begeerte naar andermans olievoorraden, dan die ideologische verdwazing die koketteert met morele hoogstaandheid.

De foto's uit de Abu Ghraib-gevangenis betekenen dat de oorlog in Irak nu pas echt verloren is, omdat ze voorgoed een einde maken aan Friedmans dwaze experiment. De verantwoordelijke Amerikaanse minister Rumsfeld piepte nog dat er niets aan de hand was, aangezien de misstanden direct aan

het licht waren gebracht en president Bush bood na aandringen alsnog zijn verontschuldiging aan - tevergeefs. Het kwaad is al geschied: de Iraakse bezetting heeft geen ordelijke of zelfs maar aarzelende democratie voortgebracht, ze heeft chaos en anarchie en agressief fundamentalisme ontketend, wat door genuanceerde tegenstanders van tevoren is voorspeld.

En Nederland? In Nederland is tot nu toe vooral gediscussieerd over de veiligheid van onze soldaten, maar dat is niet het punt. Het gaat om de legitimatie van de risico's. De Nederlandse regering heeft deelgenomen aan een bezettingsmacht die op oneigenlijke gronden een oorlog is begonnen (de dreiging van massavernietigingswapens) en die nu ook zijn morele krediet heeft verspeeld. Het praktische nut van soldaten ter plekke is geen argument wanneer er Nederlandse doden vallen. Het offeren van levens met dubieuze argumenten is niet gelegitimeerd.

Echte lijken

Toen de Thalys tussen Antwerpen en Brussel plotseling stil kwam te staan, en er vervolgens een tijdje helemaal niets gebeurde, wisten ik en mijn medereizigers al snel hoe laat het was. Een zelfmoord. Ik had net ergens gelezen dat zo'n honderd treinbestuurders van de NS getraumatiseerd thuis zaten omdat ze er niet langer tegen konden - het was kennelijk een epidemie. Om me heen werd druk over zulke statistieken gespeculeerd, terwijl we buiten treinpersoneel met bedrukte gezichten langs onze wagon zagen lopen. Een stem kondigde via de luidsprekers vertraging aan wegens een persoonlijk ongeluk, in drie talen. Toen hij bij het Engels was aanbeland, flapte hij er onverbloemd 'suicide' uit. Daarna stokte de stem verstikt. We hoorden nog een droge snik, toen werd de geluidsinstallatie abrupt uitgeschakeld.

Dat was een vreemd moment, want door die snik zagen we ineens een man voor ons die zijn best deed professioneel te handelen, maar zijn emoties niet langer de baas was. Daardoor drong het tot ons door wat er eigenlijk gebeurd was en wat er op dat moment buiten de trein te zien moest zijn. We hadden niks gezien en niks gevoeld, en tegelijk wisten we dat er een aan flarden gereten lichaam - man? vrouw? jong? oud? - onder ons op het spoor lag. Het bleef onwerkelijk. Na een kwartiertje doodse stilte begonnen we ons prozaïsch af te vragen hoe lang de vertraging zou duren.

Aan dat ongeziene, maar echte lichaam moest ik weer denken, toen ik een paar dagen later in een Parijse bioscoop naar de film *Troy* keek en zag hoe Achilles (Brad Pitt) het ontzielde lichaam van Hector (Eric Bana) achter zijn strijdswagen rond de muren van Troje sleepte. In de film is dat het moment waarop Achilles te ver gaat: Hector heeft zijn Patroclus (in de Hollywood-versie van de *Ilias* geen minnaar maar een *neef*) geveld en Achilles neemt wraak door hem in een duel te doden, maar hij tart de Geneefse conventies van zijn tijd door het lichaam te vernederen en te verminken. Op papier in homerische regels lukt het je nog wel het in de context van zijn brute tijd te zien, maar in een hedendaags Hollywood-spektakel kan deze vernedering van de vijand alleen als misselijkmakend getoond worden. ‘We zijn onze vijanden respect verschuldigd,’ piept een personage in de film vertwijfeld. Maar de boodschap van de film is dat oorlog altijd leidt tot dit soort excessen; pas nadat hij te ver is gegaan in zijn wraakzucht, beseft Achilles de zinloosheid van de hele strijd. Het voorwendsel om Troje te belegeren - wraak omdat Paris Helena heeft geschaakt en in de stad heeft ondergebracht - overtuigden hem toch al niet; de leider van deze *coalition of the willing*, Agamemnon, gaat het in werkelijkheid alleen maar om uitbreiding van zijn macht en *empire building*. De leiders van deze invasie zijn cynische schoften, hun motieven berekenende verzinsels, en ook de bloedbroederschap tussen de krijgers, die in zo veel andere recente Amerikaanse oorlogsfilms als legitimering van strijd kon gelden, voldoet niet meer. Achilles is uit op eeuwige roem, hij wil dat zijn naam voortleeft, hij wil de World Idol aller tijden worden. Het door hem verminkte lichaam van Hector doet hem inzien hoe hol en destructief die droom is.

Je ziet dat lichaam, en je ziet ook het verdriet van de nabestaanden en de wanhoop van krijgers die een oorlog moeten voeren waarin ze zelf niet meer geloven. Zo gezien is *Troy*

misschien wel een veel effectievere anti-Bush-film dan alle retoriek waar Michael Moore mee voor de dag kan komen. De film slaagt er niet in de Trojaanse oorlog voor de hedendaagse bioscoopbezoeker te rechtvaardigen, omdat het naast de persoonlijke gevechten met speer en zwaard, ook de verminkte lichamen moet laten zien. Tegen die ontluistering is geen ideaal opgewassen. Alleen mensen die hun angstwekkende morele zelfgenoegzaamheid voor standvastig idealisme aanzien, lukt het nog om zo'n oorlog als 'een adembenemend experiment' te zien. Over de stapel lijken kijken zulke mensen heen, want aan de horizon gloort het ideaal van democratie voor de Arabische wereld, die immers 'de aansluiting met de twintigste eeuw heeft gemist'.

Maar de lijken tellen wél. Daar zijn we nu eenmaal beschaafde mensen voor geworden. Voor de invasie van Irak kon je regelmatig horen dat we te wereldvreemd waren geworden om nog oorlog te voeren, te sentimenteel vooral; waar gehakt wordt, vallen spaanders, toch? Maar dat soort argumenten kon geloofwaardig klinken, omdat er nog geen dode was gevallen, omdat het dood en verderf van de echte oorlog even onwettelijk was als een zelfmoord op het spoor tussen Antwerpen en Brussel. Nu de virtuele doden echte onttakelde lijken zijn geworden, nu we beelden van de excessen zien die in iedere oorlog onvermijdelijk zijn - Amerikaanse soldaten steken lachend hun duim op boven het lichaam van een Irakees die in gevangenschap om het leven is gekomen, een Amerikaanse jongen van zesentwintig wordt als wraak voor het oog van de camera onthoofd -, moeten de idealen van deze oorlog tegen het licht worden gehouden. Voorstanders van de invasie van Irak, zoals Tony Blair, voerden uiteindelijk humanistische motieven aan om eigenhandig ten strijde te trekken; het zijn diezelfde motieven die de rechtvaardigheid van die oorlog nu in twijfel trekken. We kunnen nu eenmaal niet nu eens humanistisch zijn, en dan

weer nietsontziend. De resultaten tot dusver: anarchie, terreur van een nieuwe, nog sterker gemotiveerde generatie terroristen, een fundamentalistische brandhaard, een uitzichtloze bezetting of overhaaste terugtrekking, het blijvende gezichtsverlies van de enige overgebleven wereldmacht. Het is allemaal nog nauwelijks te overzien. Maar het is voor ons ook een morele kwestie: waarom heeft de Nederlandse regering blindelings de ramkoers van de Verenigde Staten gesteund? De pragmaticus in jezelf is geneigd de ethische discussie over onze motieven op de lange baan te schuiven: we zitten daar nu eenmaal, eerst maar eens zien dat we er goed wegkomen. Maar de eerste Nederlandse soldaat is gesneuveld, er is een echte dode en dat betekent dat de discussie over de rechtvaardiging van de invasie van Irak nu pas echt gevoerd zal moeten worden. Er zijn parlementaire enquêtes voor minder ingesteld.

Een vette tik op je harses

Nu heel Nederland op zoek is naar een nieuwe moraal vinden we hem op de vreemdste plaatsen. Floortje? ‘Je mag een hoop over me zeggen, maar niet dat ik oppervlakkig ben.’ Floortje Dessing presenteert het reismagazine *Yorin Travel* en schreef een bestseller over *100 wereldplekken die je gezien moet hebben*, omdat ja, waarom eigenlijk? Omdat Floortje, zegt ze zelf, kotst op bekrompenheid. Floortje in *Nieuwe Revu*: ‘Ik heb een teringhekel aan die politiek correcte maffia die bepaalt wat goed en niet goed is. Je bent plat omdat je bij Yorin werkt, maar als je hetzelfde doet voor de VARA is het acceptabel.’

Tot zover lijkt alles vertrouwd: net iets te vlotte meid met grote mond die gewoon een lekker reisprogramma maakt, af en toe geplaagd door de gedachte aan die Hollandse politiek correcte maffia die geen oog heeft voor haar kwaliteiten. Maar er knaagt ook iets bij Floortje: ‘Toen we in Cambodja waren, hebben we een item van zeker een kwartier gewijd aan de verschrikkingen van het regime van Pol Pot. Dat is lang voor een commerciële omroep.’ Het liefst zou ze nog langere, betrokken reportages maken. ‘Negentig procent van het koraal is al naar de kloten. Ik doe daar zelf aan mee met mijn gevlieg, ik weet het. Toch moeten we iets doen aan de vervuiling. We zijn de enige diersoort die in zijn eigen nest schijt. De naleving van de Kyoto-akkoorden is een farce. Amerika is een ecologisch gevaar.’

Wow! En wat gaat Floortje eraan doen? ‘Ja, Floortje gaat putten slaan en wil een aureooltje boven haar hoofd. Nou, dat dus niet. Ik ben er nog niet uit.’

Floortje worstelt dus nog. Ik moet denken aan de acteur Jake Gyllenhaal, die een hoofdrol speelt in de ecologische rampenfilm *The Day after Tomorrow*, een soort *Yorin Travel* voor horrorfans, waarin het broeikas-effect voor een nieuwe ijstijd zorgt. Tijdens een promo-interview op televisie benadrukte de jonge acteur dat het vijf voor twaalf was, dat er nu echt iets gedaan moest worden voor het milieu. Het zou al helpen als we allemaal in hybride auto's zouden gaan rijden, dat zou al enorm veel uitmaken. Rijdt u zelf ook in zo'n auto, vroeg de interviewer enthousiast. De acteur, na een korte aarzeling: ‘*No, I just bought myself a new Mercedes. I am a total hypocrite.*’

Nee, dan Lange Frans. Die Hollandse rapper wist meteen wat hem te doen stond, toen hij hoorde dat de zestienjarige Awa uit Leeuwarden een rap had geschreven waarin deze spijt betuigde over het feit dat hij zijn vriendin tot tweemaal toe in brand had gestoken. Die aanslagen vond Lange Frans al heel erg, maar er dan ook nog een beetje over gaan staan rappen, dat kon echt niet. Dat andere morele geweten van de natie, dj Giel Beelen, nodigde Lange Frans in zijn programma uit om deze Awa eens ongenadig te dissen. Lange Frans: ‘Giel en ik willen hem met deze diss een vette tik op zijn harses geven.’ Uit het nummer ‘Pannenkoek’: ‘Hoe kun je denken dat dat iets goed maakt. Heel Nederland wil weten hoe jouw bloed smaakt.’ Lange Frans hoopt dat de zestienjarige misdadiger moet zitten, ‘een jaar of acht en daar zelf dag en nacht wordt verkracht’. (De strafmaat van Lange Frans lijkt me ingegeven door rijm dwang.) ‘Je hebt spijt en roept om hulp, ik denk dikke schijt en open mijn gulp.’

En dan zeggen ze dat jongeren geen idealen meer hebben.

De oude Hollandse moraal, geïnspireerd op al die achter-

haalde en benauwde christelijke noties van goed en kwaad, is vervangen door de creatieve moraal. Je kunt er alle kanten mee op. De Nederlandse verkeerspolitie heeft het plan opgevat om weggebruikers die zich aan de regels houden te gaan *belonen*. Boetes schrikken niet meer af, terwijl je een compleet nieuw elan in het verkeer kunt verwachten wanneer je iedereen die stopt voor rood een cadeaucheque van de Blokker toeschijft. Omgekeerd lijkt het ineens ook een heel goed idee om de overheid door de burger te laten bestraffen. Het PvdA-Kamerlid Wolfsen wil dat ministeries, provincies, gemeenten en andere bestuursorganen financiële sancties krijgen opgelegd als ze niet voldoen aan de wettelijke beslissingstermijnen. Elke dag dat het bestuursorgaan te laat is wordt een boete van twintig euro betaald aan de burger, tot een maximum van duizend euro. De creatieve moraal gaat niet langer uit van het gemeenschapsbelang, maar van het eigenbelang. Binnenkort hoop je dat je vergunning voor een verbouwing er niet op tijd doorheen komt - eindelijk dubbele beglazing.

Van een samenleving waarin moreel besef van improvisaties afhankelijk is geworden, kun je niet langer verwachten dat er over belangrijke kwesties serieus gedebatteerd wordt. Nederland heeft zich zonder noemenswaardige discussie door de Verenigde Staten laten overhalen tot een halfslachtige deelname aan de invasie van Irak. Toen de legitimatie van die invasie bij elkaar gelogen bleek, verschool men zich achter het humanitaire werk dat onze soldaten verrichten. Nu het tweede slachtoffer gevallen is, blijkt de plaatselijke bevolking tot de ontzetting van de verantwoordelijke minister Kamp helemaal niet onvoorwaardelijk achter die vriendelijke Hollandse bezettingsmacht te staan; ze hebben, aldus de ontstelde minister, last van 'een dubbele loyaliteit'.

Voor de zoveelste keer heeft een Nederlandse regering een morele kwestie weggemoffeld door een beroep te doen op de

humanitaire praktijk van alledag. Nu die naïeve illusie aan flarden is, blijkt er geen morele rechtvaardiging te zijn voor de Hollandse soldaten die in naam van J.P. Balkenende in Irak sneuvelen. Wie oorlog voert, moet in die oorlog kunnen geloven. Maar in Nederland gaat de discussie niet over de politieke blunders die ons in een roekeloos militair avontuur in het buitenland hebben verwickeld, in Nederland discussiëren we liever eindeloos over de vraag of Michael Moore nu wel demagogisch is of juist niet.

Nieuwe Revu zit er niet mee. In hetzelfde nummer waarin Floortje Dessing haar uitgestelde betrokkenheid met de wereld belijdt, wordt de gesneuvelde Nederlandse soldaat Jeroen Severs als volgt herdacht: ‘Omdat hem postuum 15 *minutes of fame* ten deel valt, is hij het Slachtoffer van de Week.’

Ik voel een rap opkomen.

Red mij, Mr Blair

Doodsangst als dagelijkse soap: de smeekbede van de in Irak gegijzelde Brit aan zijn premier was de overtreffende trap in een reeks van verschrikkingen. Er gaat geen dag meer voorbij of we zien mannen geblinddoekt hun onthoofding afwachten - beelden die twee jaar geleden ondenkbaar waren en die nu als offensief dienen in een nieuw soort oorlog. 'Niet alleen Bigley is gegijzeld, ook de premier,' zei een Britse parlementariër. RED MIJ, MR BLAIR kopten de Britse kranten meedogenloos. Minister van Buitenlandse Zaken Straw mocht de bij voorbaat verloren strijd tegen de emoties van de natie aangaan. Hij klonk onherroepelijk onoprecht in zijn medeleven met de familie, zijn standvastigheid zag er door het oog van de camera vooral hardvochtig uit.

'Dit is ook een mediaoorlog,' verklaarden Italiaanse regeringswoordvoerders na valse berichten over de executies van de twee vrouwelijke hulpverleners, die in hun vaderland voor de dagelijkse soap van barbarij zorgden.

Een mediaoorlog. Van alle misrekeningen en blunders die de invasie van Irak hebben gekenmerkt, is dat misschien wel de grootste: dat overmacht allang geen garantie voor de overwinning meer is. Het was een les die geleerd had kunnen worden op 11 september 2001 - toen een handvol terroristen gewapend met stanleymessen de enige overgebleven supermacht in een diepe crisis stortte. De moderne terrorist is

geen verdwaasde die alleen uit is op massale vernietiging, hij is ook mediageil. De moordenaars van de buitenlandse gijzelaars zijn niet alleen barbaars, ze weten ook verdomd goed hoe ze voor de camera barbaren moeten spelen. Het zijn meesters van de moderne horror. Minimale inspanning met maximaal effect, dat moet een van de eerste geloofsartikelen van Al-Qaeda zijn.

Te midden van alle gedragen clichés over de noodzaak het islamitische terrorisme uit alle macht te bestrijden, wordt misschien wel de grootste dreiging steeds weer over het hoofd gezien: dat wie de media bespeelt, de wereld aan zijn voeten heeft. Terrorismen is vooral angst zaaien, en daar heb je tegenwoordig niet veel voor nodig - een digitale camera en een website zijn genoeg. Dat de coalitie in Irak die les niet heeft geleerd en met open ogen in de val van het mediabewuste terrorisme is gelopen, bewijst opnieuw hoe ondoordacht de hele operatie is geweest. De coalitie heeft in de aanloop naar de invasie en daarna volop beeldvorming ingezet om naar verdwaasde oorlogsmotieven te rechtvaardigen. Nu blijkt het beeld heel goed tegen hen gebruikt te kunnen worden als chantagemiddel. *Live by the media, die by the media* - vroeger werd dat altijd gebruikt om de publieke val van aandachtzoekende eenlingen te onderstrepen, tegenwoordig gaat het op voor hele regeringen en ideologieën.

Dat een enkeling nu gemakkelijk wereldwijde ellende kan veroorzaken, we zijn er nog steeds niet aan gewend. Nog altijd ben je verbaasd als de politie na onderzoek de verspreider van een computervirus dat overal hele systemen heeft platgelegd, weet te arresteren - bijna altijd een onopvallende eenling, vaak genoeg een puisterige scholier of academische *nerd* achter een klein scherm in een nietszeggende voorstad.

Wat massaal is, is niet alleen machtig, maar ook verrassend kwetsbaar. De conglomeraten waarvan de vertakkingen over

de hele wereld reiken, kunnen gemakkelijk bespeeld worden door een buitenstaander, met de beste of de slechtste bedoelingen.

Zodra die buitenstaander een camera in handen heeft, is hij al gauw erg machtig. In de Verenigde Staten duiken nu voortdurend kleine Davids op die de oppermachtige Goliaths van de massacultuur heel eenvoudig tegen de grond werken. Michael Moore is het bekendste voorbeeld. Wat je er ook van vindt, het effect dat Moores documentaires op de Amerikaanse samenleving hebben, is revolutionair. Een ijdele kloon van hem nam het almachtige McDonald's op de korrel in de documentaire *Super Size Me*, ook een wereldwijde bioscoophit, en overal zag je de fastfoodgigant zich in bochten wringen om de schade te beperken.

Het is niet waar dat deze nieuwe guerrilla's van de documentaire hun publiek nieuwe inzichten verschaffen. Zelfs de meeste Amerikanen weten heus dat te veel vet slecht voor je is - zoals we allemaal weten dat roken ongezond is. Dat de regering-Bush een ramp voor Amerika en de rest van de wereld is, is ook al geen nieuws: bijna de helft van de Amerikanen wist dat al en de boekhandels daar liggen vol met boeken die hetzelfde aantonen. Deze buitenstaanders brengen geen nieuws, maar ze weten het gevoel van onbehagen tot onderdeel van een heroïsch gevecht te maken, een gevecht van klein tegen groot. Het gaat niet om feiten, maar om stemmingen.

De meesten van ons zijn gevoelig voor de retoriek van die strijd. Het is het meest geliefde melodrama van onze tijd: de outsider die het eigenhandig opneemt tegen de veel te machtigen, de mensen die alles voor ons bepalen. Het is even komisch als veelzeggend dat de Nederlandse journalisten die zich honend hebben uitgelaten over de retorische manipulaties van Michael Moore, juist degenen waren die zich op sleeptouw lieten nemen door de grootste stemmingmaker van ons land, Pim Fortuyn. Want Moore, prinses Diana, Pim

Fortuyn, de context van hun succes mag steeds heel verschillend zijn, het gevoel dat ze losmaakten komt op hetzelfde neer. Dat Michael Moore zich als uitdager van de machtigste man ter wereld presenteert, zegt al heel veel: op het omslag van opiniebladen verschijnen ze naast elkaar, alsof je tussen hen moet kiezen. In de wereld van de media moet je dat ook.

En die wereld van de media is steeds meer de wereld zelf. Dat de gegijzelde Brit in Irak, van wie we nu ineens de naam weten, en wiens familie we verstikt van angst op televisie zien, zich rechtstreeks tot de premier van zijn land richt en een beroep doet op diens lievelingsemotie, compassie, heeft afstandelijk beschouwd iets ongelijksoortigs. De man had niet naar Irak moeten gaan, hij had juist een beroep moeten doen op het mededogen van zijn aanstaande moordenaars. De dood van één man kan de wereldpolitiek niet veranderen.

Maar zo werkt het niet meer. Er is geen afstand. Het beeld is heftig, de emotie te direct - en de regering-Blair staat met haar mond vol tanden. Het nieuwe terrorisme heeft ons gegijzeld. We hebben het zelf uitgevonden.

Verlichting

Dezelfde commentatoren die het afgelopen jaar bleven roepen dat de politiek meer naar het volk moest luisteren, verkondigen nu met eenzelfde heilige verontwaardiging dat de politiek in het geval van de uitgeprocedeerde asielzoekers niet moet zwichten voor volkse emoties. Eerst waren de politieke instituties verkalkt en in handen van een autistische elite; nu moeten dezelfde instellingen ineens gevrijwaard blijven van het sentiment van de straat.

Nou ja. De neoconservatieve revolutie in Nederland heeft de afgelopen tijd toch al flinke averij opgelopen: de linkse politiek is nog maar nauwelijks begonnen haar fouten uit het verleden onder ogen te zien, of het boetekleed voor nieuwrechts ligt al klaar. Zelfs de grootste voorstanders van de *regime change* in Irak zien nu ook wel in dat het wellicht niet zo'n goed idee was om een totalitair regime klakkeloos te vervangen door bloederige chaos en anarchie, met het onvermijdelijke fundamentalisme als gevolg. Dat die inval is afgedwongen met vals bewijsmateriaal en bewust opgeklopte dreiging, werpt een schril licht op de coalitie die de Irakezen democratie en ons een betere wereld beloofde. Vandaar dat je er van de voorstanders niets meer over leest. Ook de trotse verdedigers van de regering-Bush en de conservatieve revolutie hoor je niet vaak meer, en zeker niet meer zo luid, nu ook in de Verenigde Staten het besef is doorgedrongen dat

voortvarendheid alleen niet genoeg is. Het geldt inmiddels als een perverse notie te denken dat vier jaar Bush jr. een zegen voor Amerika en de rest van de wereld is geweest.

Het werd ineens akelig stil rondom Arend Jan Boekesteijn.

En dan heb ik het nog niet eens over Israël, waar zelfs officieren van het leger weigeren de politiek van voortdurende vernedering van een corrupte Sharon in de bezette gebieden uit te voeren.

Ook ideologisch pakken zich donkere wolken samen. Nog niet zo lang geleden kon je als herboren conservatief onbekommerd de Verlichting in stelling brengen tegen islamitische achterlijkheid; doordat het Westen door middel van revoluties en geestelijke omwentelingen geleerd had kerk en staat te scheiden en de individuele vrijheid te koesteren, was een royale voorsprong op de islamitische wereld behaald. Tegenwoordig klinken steeds meer kritische geluiden. Het woord verlichtingsfundamentalist is ingeburgerd; de weerzin groeit tegen de fervente ongelovigen die er niet voor terugdeinzen de Nederlandse grondwet te herschrijven enkel om de islam een lesje te leren. Bovendien moeten ze erkennen dat het islamitisch fundamentalisme en terrorisme in hun streven naar een radicale transformatie van de mens nauw verwant zijn met het fascisme en het communisme - beide bastaardkinderen van de moderniteit. Het zijn de onvoorwaardelijke gelovigen van de vooruitgang, met hun onredelijke geloof in zekerheden, die de afgelopen eeuw voor de grootste ellende hebben gezorgd. Die voorbije ontsparingen zouden behoedzaamheid moeten leren, in plaats van ferme taal en een hoge borst. Zoals H.J. Schoo in *Trouw* schreef:

‘Nu vind ik ook dat de Verlichting met man en macht verdedigd moet worden tegen duistere krachten, maar gepoed op de superioriteit van het Westen, de seculiere staat en de gelijkheid van man en vrouw staan me tegen. Bovendien, voor je het weet schrijf je al die voortreffelijkheden nog aan jezelf

toe. Die misplaatste eigendunk miskent ook de recentheid en fragiliteit van veel “verworvenheden”, die steeds opnieuw doordacht, bevochten en geïnstitueerd zullen moeten worden.’

Ik ben het er helemaal mee eens - maar. Je kunt stellen dat ons wereldbeeld na de Tweede Wereldoorlog niet gebaseerd was op ons geloof in de Verlichting, maar juist op het wantrouwen jegens de ontspoorde Verlichting. Het fascisme en het communisme hadden redelijke mensen verleid om afschuwelijke dingen te doen, in naam van een betere wereld. Het blinde geloof in de rationele maakbaarheid van mens en wereld had intellectuelen overgehaald het uitmoorden van miljoenen mensen goed te praten. Als de twintigste eeuw de westerse mens iets duidelijk had gemaakt, was het dat hij zichzelf niet kon vertrouwen. Die wetenschap maakte angstvallig, en het is die angstvalligheid die grotendeels onze blik op de wereld van na de oorlog heeft gevormd - zowel wat de idealen van een Verenigd Europa betreft, als wat betreft het geloof in een multiculturele samenleving waarin eenieder zijn eigenheid zou kunnen behouden. Het fascisme was weliswaar verslagen, maar het zou ieder moment weer de kop op kunnen steken - in ons zelf. Discriminatie en racisme waren de erfvijanden.

Het zijn naïeve idealen gebleken, en ook weer gevaarlijk ideologisch. Je kunt zeggen dat het wantrouwen tegenover het wankelmoedige ik de westerse mens te goed van vertrouwen tegenover de ander heeft gemaakt.

De neoconservatieve irritatie over de linkse kortzichtigheid die al het eigene bij voorbaat verdacht en al het vreemde bij voorbaat heilig verklaart, is dus volkomen terecht. Maar in een poging om af te rekenen met dat tergende zelfwantrouwen, dreigen de nieuwe conservatieven het kind met het badwater weg te gooien. Dat kind heet scepsis. Het is goed wanneer een samenleving zich bewust is van haar fun-

damenten, maar de nieuwe pleitbezorgers van de Verlichting zijn nu alweer vervallen tot de zonde waardoor links zo lang geteisterd werd: die van de zelfgenoegzaamheid. Dat is onsmakelijk, zoals Schoo schrijft. Het is ook gevaarlijk.

De twintigste-eeuwse ontsporingen van een Verlichting die de waarheid in pacht meende te hebben, onderstreepten de noodzaak van een permanente scepsis jegens rotsvaste zekerheden en gebeeldhouwde opvattingen. Wat zich vandaag als een onomstotelijke waarheid voordoet, kan morgen een volkomen overspannen utopie blijken te zijn geweest. Zoals de Britse cultuurcriticus John Gray in een interview tegen mij zei: ‘Achteraf kun je gemakkelijk vaststellen dat het om een absurde heilsverwachting ging. Maar dan is het te laat.’

Absurde heilsverwachtingen zijn er nu wel weer genoeg geweest - in de wereld na de val van het communisme, in Nederland tijdens de Fortuyn-revolte, in Amerika na 11 september, in Irak na de val van Saddam Hoessein. Wie de onverlichte wereld de lessen van de Verlichting wil leren, zal zich in de eerste plaats moeten beroepen op een permanente scepsis - en bereid moeten zijn die op zijn eigen overtuigingen los te laten.

Tijd als steno

Eens bestond alles op de wereld om in een boek terecht te komen, volgens de beroemde bewering van de negentiende-eeuwse Franse dichter Mallarmé. Een *boek*? Wij weten beter: alles wat in onze wereld plaatsvindt, wordt beeld - en meestal ter plekke. Een paar weken geleden kondigde het ANP aan nu ook digitale nieuwsfoto's van amateurs te gaan verspreiden in de media. De meeste Nederlanders worden geacht een digitale camera op zak te hebben; wanneer er iets opvallends of schokkends of verschrikkelijks gebeurt, drukken zij af nog voor hun mond openvalt. Sinds een jaar kunnen nieuwshobbyisten hun foto al aanbieden aan NU.nl, een dienst die alles per dag verzamelt en vanaf heden een selectie aan het ANP aanbiedt. Directeur Bert Wiggers: 'Mensen sturen ons unieke foto's van branden, verkeersongelukken en evenementen. We krijgen nu het pand tijdens de brand en niet het obligate plaatje van het pand na de brand.'

NU.nl - er zit veel ideologie in die naam. Het nieuws moet zo direct mogelijk beleefd worden, een uur later is het alweer oud nieuws. De fotograaf die met zijn camera nasmeulende resten vastlegt, schiet op een fundamentele manier tekort. Toen ik de Duitse essayist Rüdiger Safranski voor *Tafelgesprekken* sprak over de verhouding van het individu met de wereld in tijden van globalisering, ging het ook over de illusie van de directe ervaring die het beeld teweegbrengt. Het

grootste deel van de wereld kennen we alleen als beeldmateriaal. Vóór de komst van de telecommunicatie was het onmogelijk om verschillende gebeurtenissen gelijktijdig in één ruimte te beleven. Safranski: ‘Toen in Duitsland bekend werd dat de Franse Revolutie plaatsvond, was het nieuws al minstens een week oud. Bij iedere gebeurtenis die zich elders voltrok ging er eerst tijd overheen. Bovendien ontbraken directe beelden. Je nam iets tot je in taal, wat betekende dat een gebeurtenis eerst symbolisch geordend was, en pas nadat het was gebeurd. Daardoor bleef er altijd een zekere afstand tussen jou en het nieuws. Zo'n gebeurtenis bleef daardoor ook iets mysterieus houden, iets wat je niet helemaal kon doorgronden of overzien. Die afstand is nu verdwenen; we zijn getuige van dingen terwijl ze ver weg plaatsvinden en we zien ze ook werkelijk als beeld. Dat schept een gevoel van nabijheid dat niet echt is.’

Je kunt je afvragen of Auschwitz had kunnen plaatsvinden in het tijdperk van de digitale camera. Foto's en video's van het vernietigingskamp zouden ogenblikkelijk over de wereld zijn verspreid en het de wereld onmogelijk gemaakt hebben jarenlang stug de andere kant op te kijken. Waarschijnlijk. Maar misschien zou er bij een overmaat van gefotografeerde gruwelen ook een beangstigend soort gewenning zijn opgetreden. Te veel beeld maakt murw, permanente onmacht maakt onverschillig. De holocaust zou misschien wel heel snel een horrorfilm zijn geworden.

Door die pseudo-nabijheid van het directe beeld is veel van je betrokkenheid met de wereld even heftig als kortstondig. In de wereld van NU.nl regeert het heden, alles wordt ondergeschikt aan het moment van de directe ervaring. De vermeende betrokkenheid met wat je werkelijk ziet gebeuren, maakt je tot een bewogen ooggetuige; alleen zie je de volgende dag weer iets anders. Je bent erbij, en je bent machteloos - net als in een film. Het proces van O.J. Simpson, de dood van prinses

Diana, de eindeloze reeks Hollandse schandaaltjes en affaires die de afgelopen jaren over onze schermen zijn getrokken, achteraf is het moeilijk je te herinneren dat je er werkelijk gevoelsmatig bij betrokken bent geweest. Heel de buitenwereld lijkt emotie televisie geworden. Het is echt, het is onecht.

Echt problematisch wordt die valse betrokkenheid wanneer er onvoorstelbare dingen plaatsvinden. De digitale revolutie speelt terroristen in de kaart; één camera erbij en de wereld ligt aan hun voeten. De video-opnames van de onthoofding van de Amerikaanse gijzelaar Nicholas Berg werden door zijn beulen op internet gezet, en dus voor iedereen op de wereld toegankelijk (terwijl ik dit schrijf heb ik de beelden voorafgaand aan de onthoofding nog even afgespeeld op een nieuwssite van de Amerikaanse televisiezender Fox; ernaast wordt reclame gemaakt voor snel geld lenen, *fast cash*). Lokale terroristen in Irak gebruiken beelden van gegijzelde journalisten om Frankrijk te dwingen hun wet op het verbod van hoofddoekjes af te schaffen. Zonder de directheid van het beeld van die twee mannen in zichtbare doodsangst, zou hun eis als onwerkkelijk en idioot worden opgevat; nu is heel Frankrijk binnen een paar uur gemobiliseerd. Tegelijkertijd kun je een snelle vervlakking van de emoties verwachten; iedere gijzelneming zal minder en minder effect tweebrengen - nog een paar maanden en we zappen lusteloos verder bij grofkorrelige beelden van een man met een mes op zijn keel.

Dat snelle proces van schok en gewenning maakt het moeilijk om te gaan met gebeurtenissen die werkelijk wereldschokkend zijn. In de massamedia wordt alles tot een vluchtige hype gemaakt, ook gebeurtenissen die echt van belang zijn, die het werkelijk verdienen indruk te maken. In de nasleep van de aanslagen van 11 september in de Verenigde Staten was het verbazingwekkend hoeveel beeld er bleek te zijn. De eindeloos herhaalde eerste videobeelden van de twee

vliegtuigen die in de torens van het World Trade Center vlogen, werden vervangen door steeds weer andere - telkens doken er nieuwe beelden op, met als hoogtepunt de opnames van een Franse cameraploeg in het gebouw zelf op het moment van de inslag. (Van de aanslag op het Pentagon, daarentegen, zijn geen beelden, of in ieder geval geen beelden die de media hebben bereikt, zodat er meteen een ingenieuze complottheorie populair kon worden, volgens welke die aanslag helemaal niet had plaatsgehad.) Het was verbazingwekkend hoe dicht je als toeschouwer vanuit je huiskamer de verschrikking van het moment kon benaderen. Maar ook hier, zelfs hier, de onvermijdelijke afvlakking, de doodsheid van de eeuwigdurende herhaling van het beeld. Binnen een paar uur na de aanslag was 11 september een symbool - nu dreigt het alweer een cliché te worden.

Dat is de reden dat de meeste kunstenaars die zich met de gevolgen van 11 september bezighouden, geneigd zijn de overbekende beelden te vermijden. Michael Moore laat aan het begin van zijn docu-pamflet *Fahrenheit 9/11* de aanslagen zelf niet zien; hij draait de camera als het ware om en gebruikt beelden van de ontzetting bij de ooggetuigen: de ontredderde mannen en vrouwen in de straten van New York, die omhoogkijken en hun ogen niet kunnen geloven. Zo maakt hij weer iets van de emotie zichtbaar van het moment zelf, je ziet mensen die het onvoorstelbare aanschouwen, in plaats van het onvoorstelbare zelf - dat inmiddels door alle herhaling meer dan voorstelbaar is geworden. Ook vrijwel alle filmmakers die meededen aan het gezamenlijke, internationale project *11'09'01 - September 11* (2002), waar in elf korte films van elf minuten, negen seconden en één beeld geprobeerd werd de impact van de aanslagen op de wereld te laten zien, vermeden het directe beeld, de toen al overbekende *footage* van de vliegtuigen en de torens. Dat is een onthullende paradox: je maakt het meeste indruk door de schokkendste beelden

niet te laten zien. Ernaar verwijzen is genoeg en heeft zelfs meer effect. De internationale filmmakers doen hun best het nieuws te ontwijken. Het is hun erom begonnen de werkelijkheid zichtbaar te maken die door de eindeloos herhaalde beelden (en de bijbehorende grote woorden van de politieke commentatoren) aan het oog onttrokken wordt.

Iets zichtbaar maken door het niet direct te laten zien, de werkelijkheid achter de werkelijkheid onthullen - daarmee zijn we op het gebied van de kunst beland. In haar uitdagende studie *Evil in Modern Thought* neemt de Amerikaanse filosofe Susan Neiman drie symbolische verschrikkingen die het westerse denken over de wereld hebben veranderd: de aardbeving die in 1755 Lissabon verwoestte (en volgens Neiman door de discussies over de aard van het kwaad die erop volgden, het begin van de moderniteit inluidden), Auschwitz natuurlijk, en 11 september. Ze gaat terecht de discussie uit de weg of deze drie 'gebeurtenissen' hun invloed ook werkelijk verdienen, of er dingen in de geschiedenis hebben plaatsgevonden die minstens zo erg waren of erger, of er rampen en massamoorden zijn die een grotere plek in ons bewustzijn zouden verdienen. Ze hebben hun betekenis gekregen omdat wij die eraan hebben gegeven.

Neiman: 'Wanneer we eenmaal met uitingen van het kwaad worden geconfronteerd, zijn pogingen om ze te meten in het gunstigste geval een abstracte bezigheid, in het ongunstigste politieke berekening. Het heeft niet veel zin om 11 september het gruwelijkste geval van terrorisme in de geschiedenis te noemen, maar het was wel het meest spectaculaire. Het instinct van Al-Qaeda voor symboliek bezorgde hun in ieder geval dit succes: een bijna wereldwijde gewaarwording dat onze vaardigheid in onze omgang met de wereld oneindig veel onzekerder was dan de dag daarvoor. Die gewaarwording was zo wijdverbreid en vond zo snel plaats, dat voor het eerst in de geschiedenis niet ruimte maar tijd als ste-

no werd gebruikt. In vroegere tijden voldeed de naam van een stad - Lissabon of Auschwitz - om de diepste schok en verschrikking vast te leggen, de eenentwintigste eeuw begon met het noemen van een datum.'

Neiman stelt dat de aanslagen in Amerika weliswaar allerlei politieke verschuivingen tot gevolg hadden, maar dat ze geen nieuwe morele werkelijkheid schiepen; integendeel, er vond weliswaar massale vernietiging plaats met moderne middelen, en het schokeffect verspreidde zich op een tot dusver ongekende schaal, maar de motieven van de daders - zo veel mogelijk dood en verderf en angst zaaien - vielen schokkend samen met een heel ouderwets beeld van het kwaad.

Wat 11 september onmiskenbaar tot gevolg heeft gehad, is dat de vaste grond onder onze voeten is weggeslagen. Nederland kende een gemene naschok in de moord op Pim Fortuyn en de onvermijdelijke gevolgen van die twee schokken - woede, paranoia, een permanent wantrouwen jegens de gevestigde instituties, een roep om radicale maatregelen, het zoeken naar een zondebok die als drager van het kwaad kan worden gezien en dus onschadelijk worden gemaakt - benadrukken alleen maar de onzekerheid over de wereld die zich van ons meester heeft gemaakt. De aardbeving in Lissabon deed filosofen zich afvragen wat de plaats was van God in een wereld die zulke verschrikkingen kende, Auschwitz vernietigde het blinde optimisme van de Verlichting, en 11 september - wat betekent 11 september? De schok is gevoeld, het regent grote woorden, er is een oorlog gevoerd, het terrorisme roept doemscenario's van nieuwe massale vernietigingen op, maar tegelijk is er het gevoel dat de werkelijke betekenis nog aan ons ontsnapt. Daar helpen geen directe nieuwsbeelden aan. Die zitten eerder in de weg.

Kan de kunst daar iets mee? Zoals bij iedere grote gebeurtenis klonk ook na 11 september 2001 onmiddellijk de oproep

aan de kunst om zich over deze grote klap te ontfermen. Meestal leggen zulke appels alleen maar het crisisgevoel in de kunstwereld zelf bloot, die, na de al te grote verwachtingen van de kunst in de negentiende eeuw (kunst als religie) en de twintigste (kunst als revolutie), hoopt te ontsnappen aan de malaise van een postmoderne lethargie. Noem het het Sarajevo-gevoel; al die nogal larmoyante pogingen van de kunst om haar plaats in de wereld terug te krijgen door een paar dichters naar een brandhaard te sturen. Zulke exercities laten een wrange nasmaak achter; niet eens wegens de ijdelheid van de geëngageerde kunstenaars - in een massacultuur wordt iedere vorm van engagement nu eenmaal ondergeschikt gemaakt aan een sterrencultus -, maar wegens het vermoeden dat de kunst de wereld harder nodig heeft dan andersom.

De kunst is geen doekje voor het bloeden, een eerstehulpdoos die kan worden opengetrokken zodra er iets verschrikkelijks gebeurt dat niemand kan bevatten. Wat kunst wel kan: het onvoorstelbare terugbrengen naar het domein van de menselijke ervaring. 11 september als trefwoord is een hype die ongetwijfeld nog veel slechte kunst zal veroorzaken. Maar de aanslagen hebben ook een reële schokgolf veroorzaakt, die verder reikt dan alleen de politieke werkelijkheid.

Voor de holocaust gold lange tijd dat ze een unieke verschrikking was, die koste wat het kost buiten het domein van de verbeelding moest worden gehouden, uit angst dat de massamoord op de joden tot fictie zou worden - een verzonnen verhaal in plaats van de werkelijkheid. Een begrijpelijke notie, maar een die onhoudbaar is gebleken. Naakte feiten zonder verbeelding krijgen geen betekenis. Wil je iets ervaren wat je niet hebt meegemaakt, dan zul je het eerst moeten verbeelden. De paradox van de kunst is dat we gebeurtenissen op afstand pas echt tot ons door kunnen laten dringen, wanneer we ze eerst verzonnen hebben.

Maar wat als de werkelijkheid zelf in hoge mate fictief is

geworden, echt en onecht tegelijk? Bij de aanslagen van 11 september is er geen taboe op verbeelding, zoals bij de holocaust. Eerder het omgekeerde: een bijna tastbare behoefte om betekenis te vinden achter de feiten, achter de stroom van beelden die eindeloos langs ons netvlies glijdt. Als 9/11 een symbool is, dan is het een tweeledig symbool: enerzijds van een schok die ons vertrouwen in de wereld heeft weggevaagd, anderzijds een symbool van het onvermogen om te ontsnappen aan de eeuwigdurende actualiteit van de media, die de werkelijkheid enkel als beeldmateriaal ziet.

Het is aan de kunst om ons een wereld te laten zien waarin dingen gebeuren die we in ons rooskleurig humanisme voor onmogelijk gehouden hadden. Tegelijk kan de verbeelding ons laten ontsnappen aan de doodse sensaties van NU.nl, aan de schijn van het instantcontact, door het vlakke beeld weer de diepte van de ervaring te geven.

In het geval van 11 september en wat erop volgde zal ze dat eerst met grote omtrekkende bewegingen doen, omdat die datum nog steeds ons bevattingsvermogen te boven gaat, nog lang niet echt gezien kan worden. Maar uiteindelijk zal de kunst die datum in haar greep krijgen, zoals ze ook Hitler en de holocaust en de kaalslag van het communisme langzaam maar zeker begint te bevatten - kijk naar een film als *Der Untergang*, waarin een eerste, zij het al te voorzichtige poging wordt gedaan Hitler als een volledig menselijk fenomeen te zien.

Dat 11 september 2001 ook een belangrijke datum is voor de kunst, spreekt dus vanzelf - het heeft haar de werkelijkheid teruggegeven als haar natuurlijke domein. Niet uit verveling, niet uit ijdel engagement, maar domweg uit noodzaak.

III Moord en brand

Kijk naar mij

Hoe ze er precies aan gekomen zijn, is mij niet duidelijk, maar onderzoek schijnt te hebben aangetoond dat Nederlandse kranten het vertrouwen van de consument in de economie heftig beïnvloeden. Nederlandse kranten? Nou ja, alleen *De Telegraaf* is onderzocht, en *NRC Handelsblad*. Die kranten, beweren de onderzoekers van De Nederlandsche Bank en de Rijksuniversiteit Groningen, zijn steeds op zoek naar extreme nieuwsfeiten die de lezer de ogen uit de kassen doen vallen, met alle gevolgen van dien voor ons bestedingspatroon. *De Volkskrant* van afgelopen donderdag: ‘De economische theorie stelt dat er twee redenen zijn waarom kranten de consument niet de (hele) waarheid zouden voorschotelen. Dat kan zijn vanwege ideologie, zoals vroeger in het verzuilde Nederland wijdverbreid voorkwam. Maar dat lijkt niet meer aan de orde te zijn. [...] Wat wel blijft bestaan is de wens van alle media om aandacht te krijgen van de consument. Hiervoor moet een verhaal opvallen. De kranten zouden hierdoor worden geprikkeld om altijd de extreme kant te kiezen van een gebeurtenis.’

De economische theorie? Het idee voor deze studie, meldt onderzoeker Steven Brakman, ontstond aan de lunchtafel. Volgens de econoom begint alle journalistiek steeds meer op sportjournalistiek te lijken: ‘Wanneer er een doelpunt valt, is alles geweldig en euforisch. Gebeurt dat niet, dan deugt er ook niets.’

Aan die gedachte is weinig economisch, lijkt me. Ze doet verdacht veel denken aan die eeuwige, aftandse klacht van mensen die zelf in de krant komen dat de pers niet objectief is, zoals je ook altijd weer mensen hoort klagen dat je nooit eens positief nieuws leest. Of het doet denken aan het koningshuis, dat voor de zoveelste keer verongelijkt vaststelt dat het altijd de roddels over ruzie en rotzooien zijn die de bladen halen en nooit de niet-aflatende inzet voor het waterbeheer. Dat journalisten zelf geen zuiver objectieve waarnemers zijn, maar onmiskenbaar een product van de tijdgeest, het lijkt niet meer dan vanzelfsprekend - alleen gaat die vaststelling tegenwoordig steevast gepaard met heftige verontwaardiging en meestal ook met een paar duistere hints over machtsmisbruik en belangenverstrengeling. Een onderzoek als dat van DNB en de Groningse universiteit is dan ook in de eerste plaats zelf een uiting van de tijdgeest: er wordt ontgoocheld iets vastgesteld waarvan men van tevoren al een donkerbruin vermoeden had. Berichten in de krant hebben grote invloed op het vertrouwen van de consument en kranten spelen daarop in! Godsammekrake!

De verdenkingen die onderzoeker Brakman aan de lunchtafel begon te koesteren, raken de kern van het Hollandse onbehagen. Vroeger kleurde de pers de berichtgeving bij met ideologie, tegenwoordig is het domweg behoefte aan aandacht. Aandacht! Niemand kan daaromheen: de oude religieuze en ideologische verzuiling heeft plaatsgemaakt voor ordinaire aandachttrekkerij. Het is het enige wat ons bestaansrecht geeft, het is de strohalm die ons houvast geeft in een leven dat iedere vaste bedding ontbeert. In het geval van de kranten gooien de Groningse onderzoekers het nog op concurrentie en winstbejag, maar lees de kranten en kijk televisie en je begrijpt dat het om iets veel groters gaat. Onze behoefte aan aandacht is existentieel geworden.

Het gevoel dat alles wat echt en authentiek is, wordt verte-

kend en misbruikt door mensen die er persoonlijk een slaatje uit willen slaan, begint steeds meer te knagen. Dus zie je steeds dezelfde beweging, een ongeremde uitbarsting van mediageilheid die wordt gevolgd door een hoop mediaophef over mediageilheid. Het lijkt van André Hazes op de middenstip van een voetbalveld, een avondje massaal rouwpektakel op de buis en dan een week lang een vloedgolf van mediabezorgdheid en mediaverontwaardiging over hoe het zo ver heeft kunnen komen met ons land - waar is onze bescheidenheid, onze nuchtere ingetogenheid, onze verinnerlijkte aandachtigheid gebleven? Het mooiste vond ik nog de heilige verontwaardiging van het stel oude wijven dat *RTL Boulevard* presenteert, toen bleek dat volkszangeres Renée de Haan (bekend van de megahit 'Vuile huichelaar') een graantje van de dood van Hazes had willen meepikken en een optreden in de Arena tijdens het rouwfeest had geëist. Wat een schaamteloos egoïsme in tijden van zo veel zuivere massarouw, de jongens hadden er gewoon geen woorden voor.

Zulke uitingen van verontwaardiging komen meestal uit de mond van mensen die naar voortdurende aanwezigheid in de media streven, die er hun beroep van gemaakt hebben om in iedere vijver of plas een zo groot mogelijke steen te gooien. De ene golf is nog niet tot bedaren gekomen, of de volgende dient zich alweer aan. Anne Frank moet alsnog Nederlander worden, anders wint ze postuum de prijsvraag van de KRO niet! Mediageile Kamerleden schieten met strakke gezichten toe en worden vervolgens weer afgestraft vanwege hun mateloze ijdelheid, die hen over het lijk van Anne Frank heen het oog van de camera doet zoeken. Laat onze Anne met rust!

Aandacht is een levensvoorwaarde geworden. Vandaar de verbluffende vrijmoedigheid waarmee bekendheden hun persoonlijke ellende etaleren - depressies, eenzaamheid, kapotte liefdes, dodelijke ziektes, dode kinderen en hun exclu-

sieve vriendschap met prins Bernhard - wat je verder doet, doet er nauwelijks meer toe. Je beroep of kunstenaarsschap is niet meer dan een aanleiding voor een heftig persoonlijke getuigenis over hoe het leven ook jou in de houdgreep nam. Geen wonder dat wijlen Boudewijn Büch de diepe noodzaak voelde een dood kind te verzinnen. Hij is maar één in een inmiddels lange rij Nederlanders die met dodelijke ernst aan het fantaseren zijn geslagen. *Pseudologica fantastica* is een echte Hollandse ziekte geworden.

In een land waarin alles om aandacht draait, is de moraal uiterst plooibaar geworden. Als je gebrek aan aandacht hebt, ga je iemand bedreigen. Of je suggereert dat je bedreigd wordt.

De nationale obsessie met aandacht maakt *alles* verdacht: oprecht verdriet, oprechte betrokkenheid, oprechte idealen. Ze veroorzaakt een permanent wantrouwen jegens eenieder die van zich doet spreken; doet hij het niet allemaal uit eigenbelang? Het onderscheid, zo blijkt iedere keer weer, doet er niet zoveel meer toe. Groter dan de angst om als aandachttrekker bekend te staan, is de angst om niet gezien te worden.

Hollandse Mandela's

Aandacht als levensvoorwaarde - *De Telegraaf* berichtte over een onbekende Nederlander die een levensgroot standbeeld voor zichzelf had opgericht. Hoewel hij als twee druppels water op zijn zelfgemaakte beeld leek, ontkende hij tegenover de krant stellig dat hij het was. Hij had geen monument voor zichzelf opgericht, verklaarde hij verontwaardigd, maar juist voor alle mensen in Nederland voor wie nooit een standbeeld gemaakt zou worden, al die landgenoten die nooit het gesprek van de dag zouden zijn. Hij wilde er een mooi plaatsje voor zoeken, een groot plein of park, waar iedere jammerlijk niet-publieke voorbijganger er in het voorbijgaan zijn hart aan zou kunnen ophalen. Het liefst had hij zichzelf meteen op de Dam neergezet, maar hij bracht het als zuiver idealisme.

Diezelfde week mocht cabaretier Freek de Jonge op televisie vertellen over de grootste mislukking uit zijn carrière, het moment waarop hij het naar eigen zeggen op een verschrikkelijke manier had laten afweten. Eind 2002 had hij een oudejaarsconference gegeven - en in plaats van zich tot een radeloze natie te richten als een Mandela of een Martin Luther King, had hij gewoon wat vrijblijvende grappen staan debiteren. Heel het land had gesmacht naar verlossing, en Freek zelf had de verlosser kunnen zijn. Die conference - het had Mozes moeten zijn, het werd Snip en Snap.

Freek de Jonge als Mandela; dat in Nederland alles persoonlijk geworden is, wisten we. Je zet de televisie aan en je belandt in een diepgevoeld relaas over een ziekte of sterfgeval, een langdurige depressie of leven met een handicap. Maar alleen het persoonlijke voldoet niet langer. Het persoonlijke moet nu ook betekenis krijgen in de grote wereld; je leven krijgt pas betekenis als je de mensheid tot voorbeeld kunt dienen. Een land waarin nauwelijks meer onderscheid wordt gemaakt tussen het persoonlijke en het publieke, schept een ideaal klimaat voor zelfbenoemde profeten. Maar de concurrentie is groot, iedereen wil de verlosser zijn. Dominee zijn is niet langer genoeg. De Messias - voor minder doe je het niet.

Die vermenging van het persoonlijke met de publieke zaak zie je in de media op twee manieren terug. Aan de ene kant krijg je politici van het type Fortuyn, die zich met heel hun persoonlijkheid als idool presenteren. Hun persoonlijkheid, eindeloos belicht in alle mogelijke media, vormt de opmaat tot hun dadendrang. Hun aanwezigheid staat of valt met aandacht van de media. Tegelijkertijd moeten mensen die maatschappelijk aan de weg timmeren, voor het publiek persoonlijk gemaakt worden. Misselijk word je inmiddels wanneer je in een gevoelig televisieportret of vraaggesprek de zoveelste Hollandse topmanager over de liefde voor zijn vrouw of kinderen of kunstverzameling ziet babbelen, de zelfgenoegzame eerlijkheid waarmee hij erkent dat geld niet alles is en toegeeft ook echt heus wel fouten te hebben gemaakt - in een heel ver verleden weliswaar, maar het was toch een heel diep dal. Sjoerd Kooistra mag een gewetenloze horecabaas lijken, die in heel Nederland gerenommeerde zaken naar god helpt om zich aan de faillissementen te verrijken, een halfuurtje bij Fons de Poel op schoot vertellen over een vroeg gestorven grote liefde, en de kijker ziet ineens overal verzachtende omstandigheden.

Er zijn sociologen die de cultus van het persoonlijke huldigen. De vereenzelviging van het publiek met een mediaster leidt vanzelf tot een verdere vereenzelviging met hun ideeën of de zaak waar ze voor staan. Botte macho's leren door het wufte gedrag van hun voetbalidool Beckham hun vrouwelijke kant ontdekken. Door het optreden van Ayaan rukken islamitische meisjes eindelijk die vervloekte sluier af.

Voor de pleitbezorgers van de sterrencultuur was Fortuyn geen hopeloze ontsporing maar een nieuwe dageraad. Dit nieuwe soort politicus moet het niet langer van een verouderde partijpolitiek hebben, hij opereert per definitie buiten de enge marges van de traditionele Haagse cultuur. IJdel en narcistisch? Doet er niet toe - dat zijn we immers allemaal. Wie niets te vertellen heeft, valt vanzelf wel door de mand.

Het klinkt goed, maar het is onzin. Keer op keer wordt nu vastgesteld dat de media en de rest van Nederland zich de afgelopen jaren steeds weer druk hebben gemaakt over niets. Talloos zijn de affaires die op het moment zelf vol betekenis leken - en toen ineens helemaal niet meer. De affaire-Margarita, de affaire-Lubbers, de affaire-Oudkerk, de ontelbare affaires van de LPF; het ging nergens over en gaat nergens over, maar op het moment zelf loopt iedereen te hoop. Waarom? Omdat het om persoonlijke affaires gaat met de schijn van een publiek belang, en dat zijn de enige affaires waar men zich in Nederland nog druk over kan maken. Daarom zijn we zo gek op parlementaire enquêtes; de enige manier waarop van abstract wanbestuur op televisie nog wat persoonlijk drama gemaakt kan worden.

Het effect van die verslaving aan het persoonlijke is dat over de zaak zelf nooit meer wordt gesproken. Die dient alleen als excuus voor roddelzucht. Wat is eigenlijk het verschil tussen de gestolen tas van Margarita, waaraan NOVA een halve uitzending besteedde, het filmpje van Ayaan en het tienpuntenplan van Wilders? Volgens de overtuiging van de so-

ciologen zou onze belangstelling voor deze fenomenen vanzelf naar de achterliggende kwesties moeten leiden; via het persoonlijke naar het publieke.

Maar de werkelijkheid is anders: het persoonlijke voedt zich met het publieke. De controverses gaan altijd over personen. Iemand is voor of tegen, deugt of deugt niet, is slachtoffer of juist dader, moet zijn zetel opgeven of juist niet - weer een NOVA-uitzending gevuld. De rest van de wereld doet er niet meer toe.

Misschien moet je mild zijn. De illusie van Nederland als een oase van betekenisloosheid is wreed verstoord. Heel de wereld dringt zich dreigend aan ons op. Hoe moeten we reageren? Bij het ontbreken van iedere dragende visie of houding (een tienpuntenplan!) klampen we ons in onmacht vast aan wat herkenbaar is, aan die kleurrijke persoonlijkheden die zich als Hollandse Mandela's opwerpen - en dan hoeven we het verder alleen nog maar over hen te hebben. Liever de eigenwaan van het dorpsplein, vol zelfgefabriceerde standbeelden, dan het onvoorspelbare onder ogen zien.

Het allerhoogste goed

Afgelopen zomer pakte justitie een groepje Haagse rappers op, omdat ze via internet een rap lieten horen waarin Ayaan Hirsi Ali met de dood werd bedreigd. De cabaretier Theo Maassen nam als antwoord meteen een rapnummer op, waarin hij de vrijheid van meningsuiting op een komieke manier verdedigde. Iedereen werd in zijn nummer met de dood bedreigd, ook Hirsi Ali ('Die bevuilt d'r eigen nest / Gezeik over besnijden / Die bek over de trekhaak / En dan een stukkie rijden'). De moraal: woorden zijn geen daden en straks mag niemand meer iets zeggen. Maassen:

*Het zijn alleen maar woorden
 En schelden doet geen pijn
 Doe 's niet zo opgefokt
 Zou veel relaxter zijn
 Het uiten van je mening
 Is het allerhoogste goed
 Dat is juist iets wat haat ontlaadt
 En niet wat woede voedt
 Laat iedereen nou zeggen
 Wat-ie voelt en wat-ie denkt
 Ook al wil dat dan soms zeggen
 Dat je wordt gekrenkt*

Het is een leerzame tekst, vooral door de klassieke denkfout die eraan ten grondslag ligt: Maassen verwacht de vrijheid van meningsuiting met die typische Hollandse aandrang om mensen tot op het bot te beledigen. Daaronder ligt nog een andere, veel riskantere aanname: dat woorden geen reële betekenis zouden hebben. Het geweld dat de cabaretier predikt is ironisch geweld, dus niet echt. Daaruit volgt voor hem vanzelf dat het voorgestelde geweld van de rappers ook ironisch is. Het beeld dat de rappers gebruikten - Hirsi Ali moest aan stukken gesneden worden en in zee gegooid - wordt tot ironie verklaard door Maassens grap over die trekhaak. Je moet ongeremd kunnen zeggen wat je denkt en voelt, dan gebeuren er in de echte wereld geen ongelukken.

Meteen na de moord op Theo van Gogh hoorde je uit ontelbare monden steeds dezelfde frases over de vrijheid van meningsuiting. Je kon het met elkaar oneens zijn, maar in dit land moest je kunnen zeggen wat je dacht. Niemand mocht vermoord worden vanwege zijn mening, hoe kwetsend die ook werd ervaren.

Niemand mag vermoord worden, om welke reden dan ook - daar kunnen we dus kort over zijn. Maar de goedbedoelde tekst van Maassen laat zien hoe de vrijheid van meningsuiting in Nederland verworpen is tot een fetisj, een excuus om het verder nergens meer over te hebben. Door almaar te benadrukken dat het woord vrij is, dat alles gezegd moet kunnen worden, ontnem je het woord uiteindelijk een andere, niet onbelangrijke eigenschap: betekenis. De vrijheid van meningsuiting is in het verleden verworpen in het besef dat woorden wel degelijk geladen zijn, wel degelijk gevolgen kunnen hebben - juist daarom hebben de gebruikers van die woorden wettelijk bescherming nodig.

In Nederland is dat besef vanaf de jaren zestig geïnfecteerd geraakt met de gedachte dat kwetsen en beledigen heilzaam voor een mens zijn, voor degene die beledigt, maar ook voor

degene die beledigd wordt. Laat iedereen nou zeggen wat-ie voelt en wat-ie denkt - in andere landen geldt die aansporing van Maassen als recept voor de totale maatschappelijke verloedering en anarchie, hier moest al die ongeremde persoonlijke expressie juist tot een samenleving leiden waar we elkaar, na de jarenlange hypocrisie van eerst de gelovigen en daarna de politiek correcten, eindelijk recht in de ogen konden kijken. Vooral voor de Nederlandse moslims zou dat een bevrijding moeten betekenen: die hangen immers een godsdienst aan waar het woord juist nog een absolute betekenis heeft, zodat ironie niet begrepen wordt en relativering onmogelijk is, met alle gevolgen van dien. De christenen hebben het tenslotte ook geleerd. Alles moest dus minstens één keer gezegd worden, niet omdat je het per se zou *menen*, maar om de ultieme relativering te bewerkstelligen.

Dat is een naïeve gedachte gebleken: er is de laatste jaren in Nederland meer gezegd dan ooit, het woord is nog nooit zo vrij geweest, maar van die voorspelde relativering is niets te merken. Van het vrije debat ook niet: men bestookt elkaar met zo hard mogelijke woorden, en schreeuwt moord en brand wanneer diezelfde woorden even hard geretourneerd worden. Iedereen verschanst zich achter zijn eigen waarheid. Op degenen die die waarheid niet onderschrijven wordt in het publieke domein het vrije woord losgelaten. Het resultaat is een veelzeggende paradox: er wordt steeds meer gezegd, en steeds harder, en tegelijkertijd groeit het gevoel dat je niks meer mag zeggen.

Dat dwarsboomt iedere echte discussie. Een ogenschijnlijk onschuldig voorbeeld: de Groningse professor Buunk heeft afgelopen week een interview van de site van zijn universiteit laten halen, waarin hij vaststelde dat modeziektes als ME, whiplash en bekkeninstabiliteit psychische aandoeningen zijn. Met een ander woord: ingebeeld. De reacties waren zo hevig en beledigend dat de Groningse professor het

zekere voor het onzekere heeft genomen.

De opvattingen van professor Buunk zijn wetenschappelijk, er zit geen greintje ironie in. Het is niet zijn bedoeling om maar wat te roepen, zodat ME-patiënten hun eigen ziekte leren relativiseren. Hij heeft het volste recht zijn bevindingen openbaar te maken. En de mensen die hem per e-mail schofferen en beledigen? Die mogen ook zeggen wat ze vinden. Als het de professor niet bevalt, zeggen de verdedigers van het vrije woord, moet hij maar naar de rechter stappen.

Het is waar, maar het is ook een dooddoener, die de pathologische situatie evenzeer toedekt als vroeger de deken van de politieke correctheid.

Het wezenloze gehamer op de vrijheid van meningsuiting als enig leidend principe heeft onze samenleving juist onvrijer gemaakt, het heeft alleen maar bijgedragen aan het claustrofobische klimaat van angst en dreiging - in de radicale moskee, op internet, op de opiniepagina.

De grondwettelijke principes die de vrijheid van het individu moeten waarborgen zijn een verbond aangegaan met de agressieve mentaliteit van de Tokkies en, nog veel erger, van de zelfbenoemde jihadstrijder uit Overtoomse Veld. Woorden zijn niet alleen maar woorden. Juist daarom moet de vrijheid van meningsuiting gewaarborgd worden. Maar dat constateren is niet genoeg. Waar het eigenlijk over moet gaan: de moraal.

Heilige verontwaardiging

In de *shock* na de moord op Theo van Gogh hoorde je de meeste commentatoren ontdaan uitroepen dat dit natuurlijk niet kon: wie zich in Nederland gekwetst voelde, moest maar naar de rechter stappen. Twee islamitische gezinnen uit Utrecht en omgeving voegden onmiddellijk de daad bij het woord. Ze hebben via hun advocaat Robert Moszkowicz alvast een verbod geëist op het vervolg op *Submission 1*, het filmpje van Tweede-Kamerlid Ayaan Hirsi Ali en Van Gogh, dat waarschijnlijk de directe aanleiding tot de moord vormde.

Je kunt je de reacties al voorstellen: ‘vrienden van Ayaan’ die een tegeneis indienen (nadat ze heel moedig Allah zelf hebben aangeklaagd, kan dit er nog wel bij), de verontwaardiging van Rita Verdonk in een praatprogramma, de ingezonden brieven met de strekking dat voor wie niet wil begrijpen hoe de vrijheid van meningsuiting werkt, in dit land geen plaats is, de ferme opiniestukken waarin wordt verkondigd dat in Nederland iedereen tegen een stootje moet kunnen, kijk maar naar de christenen, die zijn door Reve en Hermans en dertig jaar Nederlands cabaret tot humorvolle democraten omgeturnd. Een paar talkshows en actualiteitenrubrieken waarin de advocaat van de bij voorbaat beledigde families zijn ongeloofwaardige zegje mag doen, en ook de ondergedoken Geert Wilders natuurlijk, die heldhaftig

niet over zijn penibele situatie wil praten en toch niets anders lijkt te doen, nog een paar programma's waarin de mensen in het land zelf ongezoeten mogen zijn, en vanzelfsprekend flink veel fora op internet waar die twee misleide gezinnen dood mogen worden gewenst in een eindeloze stroom halfbakken redeneringen over geitenneukers en kakkerlakken en de onvermijdelijke Wringer van de Verlichting - en dan al even vanzelfsprekend de islamitische tegenstroom met de al even gepikeerde vaststelling dat autochtonen in Nederland alles mogen zeggen en allochtonen niets, stappen ze keurig naar de rechter, is het weer niet goed, opnieuw een teken dat de moslims in Nederland niet geaccepteerd worden en kan die Ayaan niet gewoon ook dood?

Bij de nationale ongehoordheid van de week *daarvoor*, de dodelijke verwensingen aan het adres van Geert Wilders, die Andries Knevel met veel duwen en persen aan een zelfgebakken radicale Brabantse imam ontlokte, piepte minister Donner dat we ons niet door iedere malloot op stang moeten laten jagen. Dat was een verkeerde inschatting - we zijn juist dol op malloten, vooral islamitische malloten, omdat die het vuur van onze permanente verontwaardiging blijven aanblazen. Iedereen wordt er beter van: de televisiepresentator ontpopt zich als meedogenloos scherprechter, de columnist kan weer eens Zola spelen, de onbekende Marokkaanse websatiricus kan zich een hele held voelen wanneer weldenkend Nederland naar adem hapt, omdat ze nog nooit zulke hatelijke dingen over homo's hebben gehoord.

Het zijn inderdaad gouden tijden voor satire, juist omdat er nog maar heel weinig te lachen valt. Maar de echte satiricus, schreef Frans Kellendonk eens, snijdt zich in zijn eigen vlees. Dat soort satire, de pijnlijke humor die de eigen onvolkomenheden genadeloos blootlegt, daar heeft niemand hier meer zin in. Dat is iets anders dan Hollandse moslims een lesje leren, een lesje staatsrecht, een lesje humor, een lesje

zelfrelativering. En het is ook iets anders dan een beetje islamitisch provoceren met een antihomomanifest 'in de geest van Theo'. Dat soort satire is alleen maar verhullend, en in wezen een akelige vorm van hypocrisie - wanneer je islamitische onbuigzaamheid en gebrek aan moreel besef op de korrel neemt in de onuitgesproken overtuiging dat moslims in Nederland niet thuishoren, dan heeft dat met satire niets te maken. Net zo is het met de Marokkaanse jongeren die op hun websites defensief van zich afbijten (de gelovige meisjes, de moslima's op wie Hirsi Ali haar hoop gevestigd heeft, zijn doorgaans het meest onbuigzaam; waar komt dat onuitroeibare geloof in de vrouw als beter mens toch vandaan? Het is net zo idioot als het geloof in de vrouw als minderwaardig wezen). Hun pogingen om hun kwelgeesten Verdonk, Wilders en Hirsi Ali belachelijk te maken, verraden vooral een diepe onzekerheid over hun eigen achtergrond. Surf een uurtje over zo'n site en je begrijpt beter waar het proces van verharding en radicalisering begint: niet bij een schampere haat tegen de westerse waarden, niet bij een rotsvast geloof in eigen wereldbeeld, maar juist vanuit een diep gevoel van crisis, het gevoel helemaal nergens bij te horen. Het verwrongen antwoord: schep een zuivere wereld door de onzuivere te vernietigen. De felste afkeer richt zich op de vele allochtonen die zich hebben weten aan te passen - dat zijn per definitie verraders en overlopers.

De moordenaar van Theo van Gogh lijkt meer op de moordenaar van Pim Fortuyn dan je op het eerste gezicht zou denken: het zijn allebei akelig narcistische idealisten die zich gefnuikt voelden, die oprecht dachten naar een betere wereld te streven en zich gedwarsboomd voelden door een man met een grote muil, die alles waar zij in geloofden van tafel dreigde te vegen. In beide gevallen ging het om een moord uit fanatisme - maar het waren ook celebritymoorden, het bruut uitschakelen van publieke figuren die de media beheersen,

van populaire idolen die zich mateloos aan ons opdringen. Wie geen oog heeft voor dat aspect van deze moorden, zal ze niet kunnen begrijpen. Dat de Nederlandse media steeds meer worden gedomineerd door personen zonder partij, die harde meningen ventileren zonder dat die hun beslag krijgen in een politieke stroming, maakt het risico van herhaling alleen maar groter. Het kokette geflirt van Jan Mulder met Rita Verdonk bij *Barend & Van Dorp*, terwijl gekscherend wordt onderhandeld over wat extra verblijfsvergunningen voor asielzoekers die het land uit worden gezet, doet *mijn* bloed al koken - de perverse eigenwaan, de schaamteloos geëtaleerde zelfgenoegzaamheid -, kun je nagaan hoe zoiets beleefd wordt door de mensen over wie het gaat, mensen die geen enkel podium tot hun beschikking hebben.

Die twee Utrechtse gezinnen die een aanklacht tegen Ayaan Hirsi Ali hebben ingediend zijn hopeloos de weg kwijt. Ze zullen *Submission 2* niet tegenhouden. Maar wie niet wil begrijpen dat achter deze heilige verontwaardiging een groot gevoel van onmacht schuilgaat, vraagt om ongelukken.

Staat Nederland weer in brand?

‘In het buitenland lachen ze zich dood.’ De hoofdredacteur van het *Historisch Nieuwsblad* gaf blijk van een ouderwets Hollands gevoel van schaamte, nadat Pim Fortuyn verkozen bleek tot de Grootste Nederlander aller tijden. Wat zouden onze burens hier wel niet van denken? Na de moord op Van Gogh moest de uitverkiezing van Fortuyn voor het buitenland wel het definitieve bewijs zijn dat het in Nederland goed mis was. Later bleek weliswaar dat Fortuyn, indien alle stemmen op tijd verwerkt waren, slechts een goede tweede was geworden - maar die verwarring gaf alleen maar aan dat het in ons land behalve mis ook nog eens een rotzooi is. ‘Als Fortuyn de grootste Nederlander blijkt, emigreer ik naar IJsland,’ kondigde de televisiehistoricus Maarten van Rossem van tevoren nog aan. Hij vond de hele verkiezing onzinnig: ‘Met elke groslijst waarop Monique van de Ven figureert samen met Spinoza is per definitie iets mis.’ Dat weerhield hem er overigens niet van een paar keer in het KRO-programma zijn gezicht te laten zien en ik denk trouwens ook niet dat hij nu op IJsland zit.

Ook de hartstochtelijke pleitbezorger van Pim Fortuyn, de journalist Yoeri Albrecht, moest zich in bochten wringen. In de aanloop naar de verkiezing verklaarde hij nog dat Fortuyn in één adem genoemd kon worden met mannen als Willem van Oranje en Thorbecke - toen Fortuyns overwinning een

feit was, beklagde Albrecht zich ineens over de slechte staat van het onderwijs, dat in ons land ieder historisch besef had doen verdwijnen. Maar Fortuyn diens eerste plaats betwisten kon natuurlijk ook niet, dus heette het dat het volk had gesproken en dat er naar het volk geluisterd moest worden. De verkiezing van Pim, waar Albrecht zich zo voor had ingezet, was volgens hem: ‘Het zoveelste signaal dat er iets aan de hand is in dit land.’

Er is iets mis, er is iets aan de hand - maar wat nu eigenlijk? Ikzelf zou zeggen dat er iets mis is met een journalist die zijn integriteit en onafhankelijkheid compromitteert door zich in een populariteitspoll keer op keer te vereenzelvigen met een politicus wiens gedachtegoed bepaald nog niet historisch is, net zoals me iets mis lijkt met het feit dat deze zelfverklaarde kompaan van Theo van Gogh in *Vrij Nederland* week in, week uit diens vriendenkring portretteerde, afgewisseld met persoonlijke herinneringen aan zijn vermoorde vriend, zodat *VN* van een serieus opinieweekblad tot een *fanzine* van Theo van Gogh werd. En alles onder het mom van betrokkenheid. Onafhankelijkheid en distantie, *das war einmal*. Eerst hard roepen dat anderen corrupt zijn en van belangenverstrengeling aan elkaar hangen en dan zelf lekker je gang gaan. Van Gogh zelf was er een meester in.

Als Albrecht zich beklagt over het feit dat Nederlanders niet meer weten wie Spinoza is, waarom verschijnt hij dan op televisie om te beweren dat Pim Fortuyn de grootste Nederlander is? Als Maarten van Rossem spuugt op een televisieprogramma waarin de Nederlandse geschiedenis vermalen wordt tot een slappe aflevering van *Idols*, waarom doet hij er dan aan mee? De televisie zelf heeft ervoor gezorgd dat Fortuyn de grootste Nederlander aller tijden werd, omdat de televisie ons de afgelopen jaren niets anders dan Fortuyn heeft laten zien. Het resultaat is pathologisch en wel degelijk veelzeggend. In een normale wereld kun je je voor-

stellen dat je Fortuyn waardeert en hem zelfs een belangrijk fenomeen vindt, terwijl je er niet over piekert om hem tot *grootste* Nederlander aller tijden te kiezen. Maar Nederland is allang geen normaal land meer. Juist in die nationale verslaving aan de hyperbool, de agressieve hitsigheid waarmee grote woorden in stelling worden gebracht, de ongeremde geilheid naar de Apocalyps, tekent zich af wat er mis is met Nederland.

In *Mimesis*, de klassieke studie van Erich Auerbach over hoe de werkelijkheid in de westerse literatuur door de eeuwen heen is verbeeld, wordt een stukje van een zekere Ammianus geciteerd, die een volksopstand beschrijft. Ammianus leefde in de vierde eeuw na Christus, in de nadagen van het Romeinse Rijk, en Auerbach laat zien hoe zijn opzweepende taal zich heeft losgemaakt van de werkelijkheid; het is een en al hyperbool en verbale uitzinnigheid in zijn reportage. Ammianus beschrijft de opstand van de massa in zuiver zintuiglijke taal, zonder enige analyse of distantie. Tacitus was al beklemmend, zegt Auerbach, maar ‘hier bij Ammianus is het echter tot een magische en zintuiglijke ontmenselijking gekomen’.

Magisch en somber zintuiglijk, star beeldend en gebarend, noemt Auerbach de stijl van de oude Romein. Die kwalificaties gaan op voor de taal die nu in Nederland gemeengoed is geworden. De GROOTSTE Nederlander aller tijden, de PUINHOPEN van acht jaar paars, de vijfde colonne van de GEITENNEUKERS, AFGESLACHT!, ik lust ze RAUW, Nederland staat in BRAND! Het is taal die moet opzweepen, die voor de emotie moet zorgen. Geen wonder dat in zo'n klimaat de hysterische jihadtaal van islamitische extremisten Marokkaans-Nederlandse tieners aanspreekt. Voeg daar nog de eindeloze uitzinnigheid van door verbale doodsdrijf bevangen rappers als Tupac aan toe en je begint te begrijpen waarom het in Nederland steeds weer uit de hand loopt. Iedereen doet er-

aan mee, de actualiteitenkermis van de televisie, de krantenjournalistiek, de politieke *celebrities* van het nieuwe Nederland, de rabiante loonies op internet. Alleen Ali B. houdt de boel nog een beetje bij elkaar.

In het voortsukkelende debat over de vrijheid van meningsuiting dat na de moord op Van Gogh is ontstaan, draait het vooral om hoever je zou mogen gaan - mag je iemand keer op keer tot op het bot beledigen? De vraag *waarom* je eigenlijk iemand tot op het bot zou willen beledigen, wordt nauwelijks gesteld. Stel hem wel en je krijgt ongetwijfeld een antwoord vol grote gebaren: het woord moet vrij zijn, niet vogelvrij, enzovoort. Maar dat alles verhult alleen maar wat er in werkelijkheid aan de hand is, dat wat Nederland op dit moment in het buitenland niet zozeer lachwekkend maakt, als wel onrustbarend: dat het woord in Nederland volledig tot emotie geworden is. Oproepen tot matiging heeft dan ook geen zin, want de betekenis van al die snoeiharde taal schuilt nu juist in de woedende heftigheid ervan. Zet de televisie aan en je belandt in een orgie van verbaal geweld. Daarachter: een angstwekkende leegte.

Vooruitzichten

Omdat ik bij toeval in de lobby van een Londens hotel een Hollandse vriend ontmoette, zat ik tot na drie uur 's nachts nog te discussiëren over het onderwerp dat ik in Engeland nu juist zo graag vermeden had: Nederland. Het was zo'n gesprek dat zich onwillekeurig steeds opnieuw naar dezelfde pijnpunten beweegt, die in Nederland in iedere alledaagse discussie op de loer liggen en felle verbetering oproepen. Het is een felheid die geen echte discussie meer duldt, een felheid waar ze buiten Nederland met een mengeling van ontzetting en ongeloof naar kijken - nieuwe Hollandse woede.

Hebben de onvermoeibare strijders tegen de politieke islam iets blootgelegd waarvoor goedbedoelende Hollanders veel te lang blind zijn geweest - of hebben ze met hun aanhoudende zucht naar directe confrontatie juist iets opgeroepen wat daarvoor nog helemaal niet zo sterk ontwikkeld was? Hebben zij een probleem zichtbaar gemaakt, of zijn ze onderdeel van het probleem? Is de crisis in Nederland het gevolg van de onwil van een grote groep allochtonen om zich aan te passen aan de Nederlandse cultuur, of verkeert Nederland zelf in een crisis - een algemene crisis in zelfovertuiging, zodat iedere *Wichtigmaker* of hysterische aandachtzoeker nu vrij spel heeft? Als internationale problemen, zoals radicalisering en terreur, zich nu ook in Nederland doen gelden, waarom leidt dat juist hier

tot blinde paniek en potsierlijke politieke taferelen? Zijn er grenzen aan de vrijheid van meningsuiting, of is iedere matiging - juist nu, juist nu - een knieval voor mensen met 'een lager incasseringsvermogen'?

En tot slot: kun je een open samenleving instandhouden door haar stevig op slot te doen?

Mijn vriend en ik wilden het liever niet toegeven, maar gaandeweg de avond kwamen we tegenover elkaar te staan. Hij bepleitte de absolute vrijheid. Ik antwoordde dat die vrijheid niets voorstelde zonder morele begrenzing, anders was ze een loze kreet. Mijn vriend wees mij op de gevaren van moralisme - de stilzwijgende capitulatie voor de al te gemakkelijk gekwetste gevoelens van anderen, de sluipende concessies aan mensen die slechts één enkele waarheid accepteren. Ieder pleidooi voor moreel besef was in zijn ogen niets anders dan een excuus voor repressie. Daaruit volgde dat alles gezegd moest kunnen worden. Ook bijvoorbeeld door imam El Mounni, die homoseksualiteit een besmettelijke ziekte noemde. En die vrijheid werd nu bedreigd - in de eerste plaats door de islam in Nederland.

Ik wilde die gevaren wel erkennen, maar had mijn vriend zelf dan geen oog voor de onzinnigheid van zijn geloof in de absolute vrijheid? Het zijn juist de profeten van het vrije woord die meestal verdacht weinig te zeggen hebben. Het woord is vrij, maar dat is het begin van het verhaal, niet het einde. Het was een wrange ironie dat net toen men in Nederland begon te ontdekken dat de moraal misschien iets anders betekende dan een eng en benepen moralisme, men werd geconfronteerd met mensen die zich verschansten in een enkelvoudig wereldbeeld.

De blijvende aanwezigheid van één miljoen islamieten in Nederland, van wie een deel er opvattingen op na houdt die op gespannen voet staan met de emancipatoire verworvenheden van de afgelopen honderd jaar, dwingt ons ertoe onze

overtuigingen tegen het licht te houden en opnieuw te bevestigen. Als er in de samenleving ineens een grote groep mensen opstaat die vóór de doodstraf is, kun je als antwoord niet volstaan met de constatering dat de doodstraf buiten iedere discussie staat, dat we besloten hadden het er niet meer over te hebben. De misvatting die ten grondslag lag aan het ideaal van de multiculturele samenleving was dat allochtonen als vanzelf al onze aantrekkelijke normen en waarden zouden overnemen - ze zouden wel gek zijn als ze het niet deden. Nu dat niet het geval blijkt te zijn, nu die vanzelfsprekende acceptatie van de Nederlandse cultuur niet zo vanzelfsprekend blijkt te zijn, reageert men gekwetst en verontwaardigd.

Je zult opnieuw moeten kunnen laten zien waarom je gelooft wat je gelooft. Mijn vriend had zichzelf, beweerde ik, laten gijzelen door zijn angst voor repressie - juist vanwege de totalitaire neigingen van de politieke islam had hij de moraal nu tot verboden terrein verklaard, tot een levensgevaarlijk onderwerp dat in quarantaine geplaatst moest worden, anders gingen kwade geesten er maar mee op de loop. *Dat* was juist een vorm van capitulatie, vond ik, een vorm van smetvrees die alleen maar tot meer ellende kon leiden. Volgens mijn vriend was het verderfelijk dat door de discussie over het dragen van hoofddoekjes op scholen nu ook naveltruitjes in de klas ter discussie stonden - zie je wel! Volgens mij was het de wijdverbreide angst voor moralisme en inperking van individuele vrijheden die in Nederland de afgelopen decennia iedere inhoudelijke discussie had lamgelegd. En die El Moumni had gewoon een boete moeten krijgen - geen eindeloze media-aandacht, geen opgewonden stukken in de krant, geen debatavonden over vrijheid van godsdienst, en ook geen uitwijzing. Gewoon een burgerlijke boete. Dat is het probleem met Nederland, zei ik, dat iedereen voortdurend in absolute termen denkt.

Onze discussie in de hotelbar eindigde onbeslist. Mijn

Hollandse vriend bleef bij de overtuiging dat de islam maatschappelijke en individuele vrijheden onder druk zette - en ik vond dat hij recht van spreken had, omdat hij was opgevoed als moslim en eigenhandig zijn persoonlijke vrijheid had moeten verwerven, een vrijheid die voor mij altijd vanzelfsprekend was geweest. Ik bleef bij mijn overtuiging dat het geen toeval was dat juist in Nederland de islam tot een nationale obsessie had kunnen uitgroeien - alleen een land dat niet meer in staat is ergens in te geloven, voelt zich zo hevig bedreigd door het geloof van anderen. De grote woorden, de idiote blikvernaauwing, de permanente staat van verongelijkheid en de verbeterde agressie tegen alles wat voor overheid en establishment doorgaat, links of rechts, het heeft maar heel weinig te maken met sociale problemen die te lang genegeerd zijn.

Mijn vriend en ik gingen uiteen zonder de wrok waarmee zo veel Hollandse debatten nu worden besloten. Misschien omdat we het over één ding wel eens waren, precies datgene wat ons steeds maar weer over dat idiote Nederland deed praten. De vooruitzichten, vonden we allebei, waren niet goed.

Moord en brand

Soms valt het afscheid nemen zwaar. In het *Volkskrant Magazine* werd begin december Mat Herben geïnterviewd - Herben, de eeuwig struikelende fractievoorzitter van de Lijst Pim Fortuyn, de gewezen aanvoerder van een zieltogende revolte, een aandoenlijke mengeling van grote woorden en verbeterd burgerdom, die tweeënhalf jaar niet van het televisiescherm was weg te slaan. Op de een of andere manier was duidelijk dat dit het laatste interview met hem zou zijn; er werd een hoofdstuk afgesloten, een boek dichtgeslagen. Is Pim Fortuyn zelf postuum vooral het gezicht van het nieuwe Nederland geworden, Herben zal tot in de eeuwigheid het gezicht van diens mislukte partij blijven. Goedbedoelende stoethaspel, onze vleesgeworden plaatsvervangende schaamte, een onverbeterlijke amateur - en toch heeft dat gezicht alweer bijna iets nostalgisch, nu het rumoer dat de LPF met zich meebracht vrijwel geheel is verstomd en de politieke chaos die de partij veroorzaakte eigenaardig overzichtelijk aandoet. Terugkijkend valt het korte bestaan van de LPF eigenlijk buiten de parlementaire geschiedenis, met zijn idioot vluchtige *cast of characters* en absurde incidenten, met Herman Heinsbroek en Winny de Jong en Harry Wijnschenk en Eduard Bomhoff en Oscar Hammerstein en al die andere nu al hopeloos verbleekte namen - achteraf blijkt het inderdaad meer een symptoom geweest dan een beweging. De opkomst en ondergang van de

partij lijken meer geschikt voor een opera van een ambitieuze jonge Nederlandse componist dan voor een serieuze studie, alle recente tastende proefschriften ten spijt. Het enige onrustbarende aan de LPF is dat het allemaal doodserius bedoeld was, en dat zo veel Nederlanders ervoor gevallen zijn.

Het interview met Herben is onthullend - per ongeluk. De politicus-tegen-wil-en-dank kijkt om in onbegrip en onvermogen. De ineenstorting van zijn partij wijt hij aan het bestaan van *internet*. Was die verdomde uitvinding er niet geweest, dan zou de LPF nu een grote, gezonde Hollandse politieke partij zijn geweest. Zeg het maar, Mat: 'Dan was het eerste kabinet-Balkenende niet gevallen! Er is een aantal wetmatigheden als je een partij op poten zet. Je krijgt te maken met avonturiers, mensen met een verborgen agenda, mensen die hun zaakjes niet kennen, mensen die, zoals Andy Warhol zei, hun *fifteen minutes of fame* willen hebben. Dat is allemaal nog eens gecompliceerd door internet, daar ontstonden steeds heel snel bewegingen die een ander beleid wilden, of stemming maakten tegen iemand. Mensen konden elkaar heel snel vinden via e-maillijsten. Fractievergaderingen waren nog niet eens afgelopen, of het stond al op teletekst.' En verder: 'Internet is een anarchistisch medium dat zeer destructieve krachten kan hebben. Als je vroeger een partij oprichtte, kwam je uit alle delen van het land in vergadering bijeen, of je had briefwisselingen, dan kwam het vanzelf goed. Maar die snelkookpan van internet... Het was onbeheersbaar, volstrekt onbeheersbaar.'

Zonder internet zou de LPF een volwaardige Hollandse partij zijn geweest. Die hoopvolle overtuiging doet me denken aan het gesprek dat ik eens had met de biograaf van de Amerikaanse schrijver Truman Capote. Veel mensen vroegen hem naar de gemiste kansen in dat uitzonderlijke, maar ook zo onvolkomen schrijverschap. Wat als Capote zich niet zo aan het societyleven van zijn tijd had verslingerd, wat

wanneer hij niet avond aan avond in de disco had gezeten en zijn tijd met onzin had verdaan? Het antwoord van de biograaf was simpel: als Truman Capote dat allemaal niet had gedaan, dan was hij Truman Capote niet geweest. Wat Herben niet beseft, en misschien is dat ook te veel gevraagd, is dat hijzelf en zijn mislukte partij zelf het product zijn geweest van de fenomenen waarover hij zich beklagt. Zonder snelkookpan was er in Nederland helemaal geen Pim Fortuyn geweest. De LPF is niet het slachtoffer van de impulsieve vluchtigheid die Nederland in haar greep heeft, ze is er de belichaming van. De partij is altijd haar eigen probleem geweest. De hyperbolische taal van Fortuyn zelf, in zijn boeken en in zijn toespraken, *was* de taal van internet. De kortstondige geschiedenis van de partij, van de paniekerige oprichting na de nacht van Fortuyn tot aan de *gefake*te islamitische dreigbrieven van de zoveelste in diskrediet gebrachte partijvoorzitter en, als laatste voetnoot, een frauduleuze boekhouding, is achteraf gezien volkomen consistent geweest; alles even vluchtig en hysterisch, alles even ondoordacht. Zelfs de traumatische moord op Fortuyn en het massale rouwvertoon dat erop volgde passen bij het beeld van oververhitting, van iets wat vanaf het eerste begin onbeheersbaar is geweest, ook door Fortuyn zelf.

Het lijkt nu allemaal alweer geschiedenis. De kiezers zijn razendsnel tot inkeer gekomen en hebben zich inmiddels tot de laatste man van Fortuyns partij afgekeerd. De LPF staat in de peilingen stevig op nul zetels; de partij hoeft zichzelf alleen nog maar even op te heffen. Maar die snelkookpan is niet verdwenen. Er heeft zich alweer een nieuwe dissident aangediend, die de traditionele politiek ook zonder eigen partij al pijnlijk lijkt te hebben ontworcht. Nadat het Limburgse VVD-Kamerlid Geert Wilders zijn partij had moeten verlaten wegens zijn ongevraagde rechtse manifest en vooral zijn standpunt tegen toetreding van Turkije tot de Europese

Unie, leek hij afgeschreven, veroordeeld tot de marge van de tot bedaren gekomen Nederlandse politiek. Maar de moord op Van Gogh en de bedreigingen aan zijn eigen adres deed de snelkookpan ineens bijna ontploffen. Het is omineus dat de politieke partij die na de moord op Fortuyn dacht het meeste garen te spinnen bij de voorspelbare ondergang van de LPF, nu zelf het slachtoffer dreigt te worden van krachten die ze zelf heeft helpen ontketenen. De VVD heeft zich onbezonnen uitgeleverd aan de cultuur van de snelkookpan. En de regering, die rust moest brengen na de ontsporingen van de afgelopen jaren, wordt nu zelf bedreigd door - door wat eigenlijk?

De niet-begrijpende weeklacht van Herben vat heel de Hollandse verbijstering mooi samen. Na de moord op Fortuyn en de torenhoge stemmenwinst van zijn partij werd door politieke commentatoren snel en beslist vastgesteld dat de Nederlandse politiek voorgoed veranderd was - en men haastte zich te voorspellen hoe dat herverkavelde politieke landschap er de komende dertig jaar uit zou zien, welke stromingen er de boventoon zouden voeren. Dat bleek al snel akelig ouderwets bedacht. De kiezersrevolte bracht geen nieuwe bestending, eerder een permanente staat van verandering. Ideologie lijkt, zowel bij kiezers als politici, vervangen door emotie. Visie heeft plaatsgemaakt voor improvisatie, een voortdurend en krampachtig inspelen op de waan van de dag. De veelbesproken revolte van de kiezer bleek zich veel verder uit te strekken dan het terrein van de Nederlandse politiek alleen. Twee onvoorstelbare fanatieke moorden, twee nationale schokgolven en de even onvermijdelijke als onverkwikkelijke reeks naschokken - en de knagende angst voor nieuwe, nog grotere klappen.

Wat is er met Nederland aan de hand? Terwijl Theo van Gogh op 2 november 2004 nog dood op straat lag, voelde je overal even een zuivere paniek. Die had ook iets ontzagwek-

kends, omdat het de paniek was van mensen die even alles uit handen is geslagen, die letterlijk radeloos waren. Op de dag van de moord bleef het overal, behalve 's avonds op de Dam, verbazingwekkend stil. Het bleek een stilte voor de storm, in de media tenminste. Daarna was er de oorverdovende kakofonie van rauwe emoties en snelle oordelen, het Hollandse circus van het persoonlijk ijdel vertoon en de handige politieke berekening en geklets, veel te veel geklets. En net zoals bij Fortuyn was er meer dan één moordenaar. Wezen na zijn dood ontelbare vingers trillend van verontwaardiging naar de gevestigde politiek, die Fortuyn collectief de dood in zou hebben gedemoniseerd, na de moord op Van Gogh werd de radicale islam als schuldige aangewezen - en met die radicale islam bedoelden de meeste boze burgers op de opiniëpagina's en in de discussiefora op internet meestal gewoon de islam tout court. De gearresteerde verdachte Mohammed B. was slechts een exponent van een veel groter en omvangrijker gevaar. Angst moet bezworen worden en woede gekoeld; er volgde een reeks kwaadaardige incidenten, die op hun beurt de spanning alleen maar deden toenemen. De snelkookpan stond op ontploffen, en net als in de dagen na de aanslag op Fortuyn leek het erop alsof de mensen die in de media opdoken, verlangden naar een explosie, hunkerden naar een niet te ontkennen Hollands Armageddon.

Opnieuw werd op televisie en op de opiniëpagina's keer op keer vastgesteld dat Nederland voorgoed was veranderd. Onder de Hollandse kaasstolp was het gevaar van extremisme op eigen bodem opnieuw schandalig onderschat. Overal viel die schampere en honende toon te horen over Nederland dat gestikt was in zijn eigen kinderlijke illusies. *Holland-bashing* is van oudsher een nationale karaktertrek, maar de afgelopen jaren zijn records in zelfhaat gebroken. In de nieuwste variant is het de nationale blindheid voor de ge-

varen van de grote wereld die ons parten heeft gespeeld. Nederland is hopeloos naïef geweest, hoonden de alomtegenwoordige *darlings* van de actualiteitenprogramma's. Ons land wordt bestuurd door hopeloze kwezels, zwakke broeders die er altijd blind van uitgaan dat men in de grote boze buitenwereld net zo redelijk en pragmatisch zal zijn als binnen de landsgrenzen; ook al spat de hele boel onder hun ogen uit elkaar. Nu de grote boze buitenwereld zich onmiskenbaar niets van de Nederlandse landsgrenzen bleek te hebben aangetrokken, was het tijd voor harde actie - en het moest voor eens en altijd afgelopen zijn met de wanhopig softe aanspraken van de redelijkheid. De 'vrienden van Ayaan' en de 'vrienden van Theo', die tezamen zo ongeveer het hele medialandschap bestrijken, hamerden vooral op dat aambeeld - de hopeloze naïviteit van het Nederlandse establishment. Symbool van die vervloekte houding was Job Cohen, de burgemeester van Amsterdam, die in plaats van radicale maatregelen 'de boel bij elkaar wilde houden' en thee dronk met radicale imams. Cohen zou niet zozeer slecht zijn, hij was vooral naïef en blind voor het grote gevaar dat Nederland van buiten en van binnen bedreigt - en misschien was dat nog wel veel erger.

De meest zichtbare strijders tegen die verdoemde Hollandse naïviteit zijn zelf immigranten. Het is een intrigerende paradox: de jonge terroristen die zich laten inspireren door het islamitische extremisme zijn voor het overgrote deel in Nederland geboren en opgegroeid, of bezitten zelfs, zoals in het geval van de door Andries Knevel tegenover het Nederlandse volk ontmaskerde radicale Brabantse imam, een volledig Nederlandse achtergrond; terwijl de meest in het oog vallende strijders voor alles waar de Nederlandse verlichte democratie voor staat, Ayaan Hirsi Ali en de Tilburgse rechtsgeleerde Afshin Ellian, respectievelijk uit Somalië en Iran afkomstig zijn. Voor de laatste twee is de oorzaak van de Hol-

landse malaise simpel: Nederlanders weten hun eigen verworvenheden niet te verdedigen. Ze hebben geen benul van de gevaren die de politieke islam naar Nederland heeft gebracht. In de nasleep van de moord op Van Gogh, smaalde Ellian in een interview in *de Volkskrant* over onze nationale, aangeboren lafheid: ‘Ik vertrouw jullie, oorspronkelijke inwoners van dit land, niet echt. Sorry. Jullie zijn wel erg snel geneigd te capituleren. Langzamerhand begin ik te begrijpen, waarom de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog Nederland binnen vijf dagen hebben kunnen innemen. Jullie snappen het niet. Jullie denken dat als het debat gedempt wordt, het geweld zal afnemen. Maar die extremisten zijn moorddadige types die zich niet laten afremmen door een gematigder toon. Ze zijn er slechts op uit anderen met geweld te onderwerpen aan de islam.’

Met andere woorden, het is oorlog, alleen heeft Nederland dat niet in de gaten. Ellian heeft dat wel; de moord op Theo van Gogh door Mohammed B. vormt voor hem het bewijs dat het Midden-Oosten in Nederland ligt. ‘Sinds 2 november woon ik niet meer in Nederland, maar als het ware weer in het Midden-Oosten. Ik ben terug in de situatie van vijftien jaar geleden en ik loop met dezelfde vragen rond. Wat doe ik? Duik ik onder? Ga ik schrijven onder een schuilnaam? Moet ik me erbij neerleggen dat openheid met geweld wordt beperkt? Nee dus, want dan lever je de meerderheid die vóór vrijheid van meningsuiting en democratie is, uit aan de Mohammed B.'s van deze wereld.’

Amsterdam is Teheran geworden. Het kabinet-Balkenende steekt het schrikbewind van de mullahs naar de kroon. In veel andere West-Europese landen zouden zulke woorden tot felle protesten en tegenspraak leiden; hier wordt onbekommerd een hele natie beledigd. In Engeland of Frankrijk zou de gepikeerde verontwaardiging van de opiniepagina's afspatten. Maar de oorlogs- en verzetsretoriek van Ellian krijgt in

Nederland, getuige de reacties in kranten en op televisie, vooral bijval. ‘Jullie snappen het niet.’ Het is die lange, eigenlijk van oudsher linkse traditie van zelfkastijding, de exotische notie dat de ogen van buitenlanders ons veel scherper kunnen zien dan wij onszelf. Bovendien, als Nederlanders het over Nederlanders hebben, bedoelen ze nooit zichzelf; dus alle beschuldigingen en beschimpingen van Ellian aan het adres van Nederlanders gelden alleen anderen.

Ayaan Hirsi Ali is in haar kritiek op de Hollandse blinde vlekken veel minder pathetisch. In het interview dat ze eind november aan *NRC Handelsblad* gaf, hoonde ze de onverbetterlijke poldermentaliteit van de politieke elite. ‘De minister van Justitie begint na de crematie van Van Gogh over een artikel in de strafwet tegen godslastering. Hij verstaat de tijd niet. Hij is een *extremely honorable man*, om Shakespeare te parafraseren, maar hij leeft in het Nederland van Ooit. Cohen die de buurt bij elkaar wil houden door de moskee te gebruiken voor integratie, leeft in het Nederland van Ooit. Van Mierlo is belangrijk als oprichter van een liberale partij en minister van Staat. Hij kiest de kant van de imam die zegt dat hij liever zijn schedel doorboort met een gloeiende spijker dan dat hij een hand geeft aan minister Verdonk omdat zij een vrouw is. Van Mierlo leeft helemáál in het Nederland van Ooit. Het is Madurodam, mini-Nederland, onaangeraakt door de problemen van de echte wereld. Daar horen al deze mensen thuis.’

Dat klinkt een stuk overtuigender, maar je kunt evengoed stellen dat de zorg over de dreiging van de radicale islam hier sinds een paar jaar tot een nationale obsessie is geworden - veel meer dan in andere West-Europese landen die niet door Ellian en Hirsi Ali worden gehoond. De gevaarlijke kanten van de islam houden grote delen van de Nederlandse bevolking al jaren uit hun slaap. Lees een willekeurig nummer van *HP/De Tijd*, hoor de commentaren en uitgesproken columns

op televisie. Naïviteit wordt bestreden met hysterie, iedere nuchtere kanttekening wordt weggeveegd als het zoveelste bewijs van blindheid. Iedere gematigdheid wordt uitgelegd als onderschatting van het gevaar, het negeren van ‘de problemen van de echte wereld’.

‘Jullie snappen het niet!’ Je zou bijna vergeten dat een man als Ellian nog geen twee jaar geleden dezelfde argumentatie gebruikte om de tegenstanders van de oorlog in Irak te honen. Die begrepen het ook niet, deze typische, veel te zachtaardige westerse intellectuelen, die niet wisten wat het was om in een dictatuur te leven. Ieder argument tegen de oorlog werd door Ellian van tafel geveegd als het zoveelste bewijs van westers onbenul en, erger, nihilisme (een beproefd marxistisch trucje; wie niet gelooft in waar jij in gelooft, gelooft *dus* helemaal nergens in). Maar het geheugen is kort, en je hoort Ellian en zijn geestverwanten tegenwoordig zelden meer over Irak, ze zijn allang weer met de volgende oorlog bezig. Dat zijzelf in hun verlichtingsijver hopeloos naïef waren, dat juist zij ‘de problemen van de echte wereld’ op een pijnlijke manier onderschatten, met desastreuze gevolgen - je kunt gerust zeggen dat de chaos in Irak het internationale terrorisme een geweldige stimulans heeft gegeven -, daar wordt door geen van de oorloghitsende ‘vrienden van Ayaan’ op teruggekeken. Sceptis en zelfkritiek - voor dit soort geesten zijn dat tekenen van zwakheid.

Radicalisering kan vele kanten op gaan. De taal van de snelkookpan floreert in een klimaat waar zelfovertuiging en zelfvertrouwen ontbreken. Het was niet toevallig dat in de nasleep van de moord op Van Gogh de meeste kranten onmiddellijk raad gingen vragen in het buitenland, bij de experts die zich met islamitisch terrorisme en de radicale islam bezighielden. Opvallend was daarbij dat deze specialisten stuk voor stuk een goed woordje hadden voor de aanpak van hun eigen land. De Britse expert hoonde de Hollandse om-

gang met het immigratieprobleem, en gaf af op de Fransen - en de Franse expert nam in zijn meewarige constatering van Hollands onvermogen juist de Engelsen nog even mee. Ze spraken elkaar onmiskenbaar tegen, maar bij beiden was er geen spoor van ontredde of zelfkastijding te bespeuren, geen glimp van Hollandse paniek en hysterie.

Je kunt je afvragen wat het grootste gevaar is dat Nederland bedreigt, het jihadisme op eigen bodem of die onbeheersbare Hollandse snelkookpan. Of hebben die misschien meer met elkaar te maken dan het op het eerste gezicht lijkt? In het geciteerde interview stelde Hirsi Ali terecht vast dat de daders van de aanslagen op moskeeën en islamitische scholen in veel gevallen 'jongetjes zijn van 15 tot 17 jaar'. Maar veel van de gearresteerde islamitische terroristen zijn nauwelijks ouder. Bij de belegering van het Haagse Laakkwartier leek het er zelfs even op alsof heel Nederland werd gegijzeld door een stel ontspoorde kinderen. Hoe hebben die zo fataal kunnen ontsporen? Door de radicale islam, ongetwijfeld, met zijn absurde cultus van dood en zuiverheid en martelaarschap. Maar het lijkt me voor de hand liggen dat zo'n cultus uitstekend kan gedijen in een klimaat waarin enkel nog de taal van de snelkookpan wordt gesproken. In zulke geradicaliseerde hoofden valt alles samen, de onderdrukking van de Palestijnen wordt intens persoonlijk beleefd door tieners in een Haagse of Amsterdamse achterstandsbuurt. Het is een soort psychotische vereenzelviging met het echte en het vermeende leed van de islamitische wereld, die de stoppen wel moet laten doorslaan.

Maar bij de critici van de radicale islam zie je vaak een soortgelijke totale vereenzelviging, waarbij bijvoorbeeld het beklagenswaardige lot van vrouwen in Arabische streng-islamitische landen zonder voorbehoud op Nederland wordt geprojecteerd; gradaties en verschillen vallen automatisch weg. Alles wordt één grote ondoorzichtige pot nat. Heel de wereld

valt met Nederland samen, Amsterdam wordt Teheran, het islamitisch totalitarisme staat op het punt heel Nederland te onderwerpen. Wie daar kanttekeningen bij maakt, wordt als naïef weggezet. Ontkenning! Jullie begrijpen het nog steeds niet!

Zulke critici, en daar zijn er op dit moment heel veel van in Nederland, zijn in laatste instantie even naïef als die arme Mat Herben, die maar niet wilde begrijpen dat hijzelf onderdeel is van de malaise waarover hij zich opwindt. Het is onmiskenbaar waar dat de verleidingen van de totalitaire islam in Nederland te lang zijn onderschat, omdat men zich die verleidingen hier gewoon niet kon voorstellen. Maar naïviteit bestrijd je niet met hysterie. Wie radicalisering effectief wil bestrijden, zal ook de moed moeten hebben de snelkookpan van het vuur te halen. Dat vereist behalve moed ook andere mooie eigenschappen als scepsis, bedachtzaamheid en nuchterheid en realiteitszin.

Hollandse eigenschappen.

Verantwoording

Hollandse toestanden bevat artikelen die in *NRC Handelsblad* zijn verschenen in de periode december 2002-januari 2005. Mijn dank gaat uit naar de eindredactie van de opiniepagina van *NRC Handelsblad* en naar de lezers die de afgelopen jaren bij mij de moed erin hielden - in het bijzonder Juurd Eijvoogel. Dit boek is opgedragen aan Peter Verduyn Lunel.